magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 10 (307)
octombrie 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Forme de viaţă istorică: P.P. Negulescu 2
La locurile Sarmizegetusei...: George Bariţiu 3
Burghezia în veacul fanariot: Paul Cernovodeanu 6
Moscova: 11-12 septembrie 1944. **O minută românească** 12
Căderea în comunism — pagini de jurnal: René de Weck 17
Piese noi la „Dosarul Ana Pauker": M. Ştefan, Gh. Neacşu 23
„Poporul român şi-a salvat credinţa în omenie": M. Radnev 27
M.A.E.: 130 de ani: Adrian Năstase 31
Rhône-Poulenc — **Călătorie într-o lume necunoscută:** Dorin Matei 33
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu 36
Léon Daviço: A XX-a aniversare a patrimoniului mondial — o reuşită 41
Victor Iamandi: „De ce am combătut Garda de fier?" 42
Tîrguri, oraşe şi cetăţi dintre Prut şi Nistru: C.C. Giurescu 47
Jean Monnet şi destinul contemporan al Europei 49
1916-1918. N. Lupu Kostaki — Din Bucureştii ocupaţi 54
1917. Kaiserul la Curtea de Argeş: Al. Tzigara Samurcaş 58
Septembrie 1722. „Apocalipsul" la Bucureşti: R. Theodorescu 59
Cum a murit Cristofor Columb?: Arnoldo Canclini 61
În Bucureşti, acum 50 ani 64
Dicţionar istoric — Ucraina: Florentina Dolghin 68
Holocaustul romilor: Christian Bernadac 72
Anna Golăiasa: Maria Magdalena Székely 76
1907. Cutremur pe Wall Street: Bertier de Sauvigny 79
Plachetă Theodor Aman: Adrian-Silvan Ionescu 84
Drama de la Mayerling — asasinat politic?: Dominique Paoli 85
• Cărţi sosite la redacţie... 26 • Burse pentru elevi ale F.C.M.I...63 • Rebus istoric...89 • Istoria în şcoală...90 • Cititorii scriu istorie...92 • Dialog cu cititorii 95

P.P. NEGULESCU

Forme de viaţă istorică

Istoria apasă, ca o grea povară sufletească, asupra mai tuturor popoarelor europene. Ele au de regulat, mai toate, socoteli vechi şi încurcate. Indivizii ce le compun moştenesc, la naştere, obligaţii istorice; ei trebuie să ducă mai departe şi, dacă se poate, să cîştige procesele seculare, începute altădată de strămoşii lor şi pe care le cred încă deschise. Iar ostilitatea surdă de care sînt stăpînite, din această cauză, popoarele preocupate de asemenea răfuieli nu le înstreinează numai sufleteşte unele de altele, nu le împiedică numai să primească unele de la altele forme de viaţă ce le-ar fi deopotrivă utile, dar creează la ele un fel de încăpăţînare a originalităţii. Fiecare ţine să fie altfel, să trăiască altfel, să gîndească şi să simtă altfel decît vecinii cu care se găseşte în conflict latent şi pe care, poate, îi detestă. Iar această căutare îndărătnică şi îndîrjită a originalităţii nu poate duce, evident, la uniformizare. Dimpotrivă, la cauzele obiective ale diversificării formelor de viaţă, ea adaugă o cauză subiectivă, dacă nu mai eficace decît ele, dar capabilă în orice caz să le intensifice acţiunea şi să le mărească efectele.

În sfîrşit, înlăuntru fiecărui popor în parte, unificarea formelor de viaţă şi, în general, uniformizarea sufletească se lovea de diversitatea intereselor sociale, politice, economice şi a concepţiilor ce le exprimă. Aceste interese şi aceste concepţii împart pe cei ce compun naţiunile moderne în tabere ce se cred în conflict şi se consideră, aproape, ca duşmane. Asemenea tabere erau altădată, cînd proletariatul nu conta încă de ajuns, aristocraţia şi burghezia. Astăzi, cînd aristocraţia nu mai contează prea mult, taberele de căpetenie sînt burghezia şi proletariatul. Etichetele politice ale grupelor cetăţeneşti în luptă, erau, odinioară, mai puţin numeroase şi mai simple. Englezii aveau la începutul vieţii lor constituţionale pe *tories* şi *whigs*, care au devenit, mai tîrziu, consumatori şi liberali. Astăzi, şi la ei, dar mai ales la alţii, etichetele politice s-au înmulţit şi s-au complicat. Alături de conservatorii tradiţionalişti au apărut conservatorii-democraţi şi conservatorii-progresişti, ca să nu citîm decît formaţii mai cunoscute. Alături de liberali au apărut liberalii-naţionali, liberalii-radicali, neoliberali, democraţi, naţional-democraţi, democraţii radicali etc. Alături de socialişti au apărut social-democraţii, socialiştii creştini, naţional-socialiştii; laburiştii, comuniştii etc. Ca partide de clasă au mai apărut agrarienii, naţional-agrarienii, ţărăniştii, naţional-ţărăniştii, ţărăniştii radicali etc.

Ca apărători ai principiului autorităţii au apărut fasciştii, ca partizani ai structurii profesionale a statului corporatiştii etc. Această înmulţire a etichetelor indică, netăgăduit, o creştere a diversităţii concepţiilor, fapt care nu poate contribui, desigur, la uniformizarea apropiată a vieţii popoarelor...

Primejdia „uniformizării" nu este iminentă. După toate probabilităţile, diversitatea, dacă nu antropologică cel puţin socială, politică, economică, şi, firesc, culturală va continua să crească. Trebuie deci să presupunem că instabilitatea caracterelor, fizice şi psihice, ale oamenilor ce alcătuiesc diferitele popoare va mai dura încă. Poate chiar că nu va înceta niciodată. Variabilitatea lor rămînînd în orice caz, din punct de vedere practic, quasi-permanentă nu e probabil să ajungem prea curînd, ca să nu zicem că nu vom ajunge niciodată să prevedem cu siguranţă formele de viaţă ale viitorului, mai ales nu ale unui viitor mai îndepărtat.

(Geneza formelor culturii, Bucureşti, 1934; ediţie Z. Ornea, Bucureşti, 1984)

LA LOCURILE SARMIZEGETUSEI...

GEORGE BARIȚIU

Membru al Societății Academice Române (devenită ulterior Academia Română), încă de la înființarea ei, în 1866, George Bariţiu[1] (1812-1893) — pe lîngă munca sa de gazetar, de istoric şi de luptător pentru drepturile politice ale românilor transilvăneni — a desfăşurat şi o susţinută activitate în cadrul acesteia fiind preşedinte (1868) şi vicepreşedinte (1878) al Secţiunii istorice, iar în 1893 preşedinte al Academiei.

În 1882, din însărcinarea înaltului for, a vizitat ruinele fostei capitale a Daciei romane, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, întocmind un Raport **publicat apoi în** Analele Academiei Române, seria a doua, tomul V, secţiunea a II-a, Memorii şi notiţe. **El răspundea, astfel, preocupărilor forului academic pentru cunoaşterea şi conservarea mărturiilor trecutului istoric din tot spaţiul locuit de români (pe atunci Transilvania aflîndu-se sub dominaţia austro-ungară).**

Înainte de-a prezenta unele fragmente semnificative din acest raport al lui G. Bariţiu, să consemnăm cîteva date referitoare la Ulpia Traiana Sarmizegetusa[2].

A fost întemeiată prin anii 108-110, pe locul castrului Legiunii a IV-a Flavia Felix. Numele iniţial a fost Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica, adăugîndu-i-se, sub împăratul Hadrian (117-138), şi acela de Sarmizegetusa, revenirea la vechiul nume fiind una din dovezile grăitoare ale persistenţei geto-dacilor şi după încheierea războaielor daco-romane. În zona centrală, înconjurată cu ziduri de 1,80 m lăţime şi 4-5 m înălţime, avea o suprafaţă de 22,36 ha. Această parte fortificată era străbătută de două străzi principale, avînd în centru forul, în jurul căruia se grupau edificiile administrative publice, economice şi religioase. În alte zone, din afara zidurilor, se aflau un amfiteatru, temple, ateliere, locuinţe, necropole, vile etc. Populaţia aşezării se estimează că a fost de circa 15-20 000 de locuitori.

După retragerea administraţiei romane din Dacia, Sarmizegetusa părăsită a suferit măcinarea timpului. Pe locul ei s-a ridicat un sat — care a purtat, în timp, diferite denumiri: Britonia (Magazin istoric, **nr. 8/1977), Grădiştea; în prezent localitatea a revenit la numele străvechi: Sarmizegetusa — elementele de construcţie fiind luate din ruinele vechii cetăţi. Materiale provenite de la Sarmizegetusa au fost identificate şi în alte aşezări din Ţara Haţegului. La înălţarea monumentului de la Densuş, de pildă, s-a folosit şi piatra de construcţie de la fosta capitală a Daciei romane. Procedeul s-a petrecut aidoma în toate cetăţile şi vestigiile antice, medievale timpurii ş.a.m.d.**

În 1516, umanistul Johannes Mezerzius a identificat în aşezarea de la Grădiştea urmele Sarmizegetusei romane. Dar primele săpături sistematice au început abia în 1880, fiind soldate cu scoaterea la lumină a unor importante monumente şi edificii. Multe din descoperirile arheologice de la Sarmizegetusa (ca, de altfel, din întreaga Transilvanie) au fost duse la Viena, Budapesta sau în colecţiile particulare ale unor nobili maghiari sau austrieci.

După unirea Transilvaniei cu patria mamă, România, la 1 Decembrie 1918, în anii 1924-1936 au fost întreprinse cercetări arheologice temeinice de consolidare şi conservare a vestigiilor, înfiinţîndu-se şi un muzeu local (1924).

În 1882, deci, cum am amintit, G. Bariţiu, în vîrstă de 70 de ani, s-a deplasat, la recomandarea Academiei Române, să cerceteze ruinele anticei Sarmizegetuse. Să-l urmărim în cele relatate, precizînd că întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar notele de subsol şi explicaţiile din paranteze drepte ne aparţin. Am păstrat, de asemenea, particularităţile stilistice ale autorului, inclusiv numele de Sarmisagetusa, cum apare în scrierile vremii şi în raportul său.

I. LĂCUSTĂ

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1982, 3/1988.

[2] Am folosit informaţiile din lucrarea prof. univ. dr. Ion Horaţiu Crişan, *Itinerare arheologice transilvănene*, Bucureşti, 1982.

În urmarea ştirilor venite în anul espirat la acest corp academic despre săpăturile care erau să se întreprindă în ruinele Sarmisagetusei (Ulpia Traiană — de către o societate istorică şi arheologică[3], d-voastră a-ţi binevoit a-mi încredinţa onorifica misiune ca să călătoresc la faţa locului cu scop de a culege în interesul ştiin-

[3] Este vorba despre Societatea de istorie şi arheologie din judeţul Hunedoara, înfiinţată în 1879, care îşi propunea studierea urmelor trecutului îndepărtat de pe teritoriul judeţului respectiv, unde s-a aflat „capitala imperiului dac", după cum consemnează un articol din *Anuarul* Societăţii, apărut în 1882.

ţei informaţiuni relative la acea întreprindere.

Înainte de a supune la cunoştinţa d-voastră pe cît se poate mai pe scurt rezultatele cercetărilor mele, [precizez] îndată acilea că distanţa de la Sibiu pînă la străvechea capitală a Daciei este una de zece poşte austriace. De la Sibiu pînă la Deva, călătoria se face pe drum de fier; de acolo la Hunedoara, vechea reşedinţă a glorioasei familii a Corvinilor, cu poşta şi de la Hunedoara prin oraşul Haţeg la ruinele Sarmisagetusei, adică la satul de astăzi Grădiştea, cu trăsura privată.

Am plecat de la Sibiu în 17/29 mai seara şi la 18/30 am ajuns la Deva, unde am stat în acea zi cu scop de a mă informa, dacă se va putea, de către unii membri ai societăţii arheologice despre stadiul în care va fi ajuns realizarea planului la săpăturile de care se interesează toţi oamenii ştiinţei. În Deva aflai numai atîta, că tînăra societate arheologică din loc, foarte zeloasă în executarea planului său, a şi adunat peste două mii obiecte de diverse specii, nu numai de la Sarmisagetusa, ci şi din alte localităţi ale vastului comitat al Hunedoarei care, cu excepţiunea teritoriului cetăţii Alba Iulia, din comitatul limitrof, este în toată Transilvania cel mai bogat în antichităţi, nu numai din perioada domniei romane, ci şi din secolii 15 şi 16...

Acestea şi alte informaţiuni culese în Deva mă îndemnară să-mi accelerez călătoria, cu atît mai vîrtos cu cît eu de la Hunedoara înainte nu mai cunoşteam aşa-numita Ţară a Haţegului, limitrofă cu Oltenia şi simţeam imperios necesitatea de a mă convinge în persoană despre importanţa *actuală* a ruinelor de la Sarmisagetusa, exploatate, cum am zice, de lume şi ţară, descrise mai des ca de ani una sută încoace de către mulţi călători, nu numai arheologi de profesiune, ci şi numai simpli diletanţi.

În Hunedoara mă apucară ploi mari, care mă ţinură două zile pe loc. A treia zi dimineaţa, după ce se mai însenină, plecai însoţit de un ginere al meu peste păduri înainte spre Haţeg, cu trăsura descoperită; dar în pădurile Silvaşului ne apucă din nou o ploaie torenţială, care ne urmări pînă în Haţeg şi străbătînd prin toate vestmintele, încît nu simţirăm nici o trebuinţă de a mai lua şi altă baie rece.

Haţegul este un orăşel cu poporaţiune în partea sa cea mai mare românească... În ziua de Constantin şi Elena (21 mai stil vechi) ajunserăm de la Haţeg în două ore jumătate la Grădişte... Am fost primit de notariul comunei, un maghiar, înaintat în etate, care, locuind de mulţi ani în acea comună, cunoştea firește toate ruinele pe cît ele se mai afla deasupra pămîntului, [şi care] ne informă despre mulţime de obiecte preţioase, cărate de colo în tot timpul, nu numai de către proprietarii de prin acel ţinut, ci şi de către străini; adaose însă că de cînd s-a format societatea istorică şi arheologică în Deva se poartă mare grijă, chiar şi prin organele politice administrative, ca orice obiect antic de orişice valoare s-ar observa ca descoperit de către locuitori, îndată să fie cumpărat pentru muzeul societăţii. De altminteri măsura aceasta e luată pentru toate comunele din acel district.

Bună măsură este aceasta, spre a mai înfrîna vandalismul încîtva, este însă luată cu sute de ani mai tîrziu decît ar fi trebuit să se ia în tot cuprinsul Daciei şi cu atît mai vîrtos în capitale centrale, în capitalele celor trei Dacii[1], în colonii, în municipii, în castre stative, în castele, în specule sau turnuri de pază, cum şi în valuri (Vallum Valla[2]). De s-ar fi luat demult o măsură ca aceasta, istoria veche, chiar şi din evul mediu. a acestor ţări ar diferi foarte mult de cea actuală, plină de lacune, de corecturi şi conjecturi.

Voind a-mi face o idee, deşi numai superficială, despre întinderea explorațiunilor şi săpăturilor care ar fi a se începe în acele ruine ale Ulpiei Traiane, mă luai după scurta descripţiune publicată de repausatul arheolog M. I. Ackner *[Magazin istoric*, nr. 11/1987], în anul 1857, care însă dacă s-ar redacta în zilele acestea ar ieşi mult modificată.

Am început îndată de la intrarea în comuna sătească, unde se află ruinele amfiteatrului, din care însă nici o parte din ziduri nu se mai vede deasupra pămîntului, căci tot ce a existat pînă jos la aşa-numitul soclu al edificiului, au dispărut, unde? vom afla îndată, iar restul jur-împrejur era acoperit cu iarbă deasă, sub care însă simţeai că calci pe pietre...

De aici luarăm pe colină în sus, către fostul odinioară Castrum, căruia locuitorii îi zic şi astăzi cetate. Arheologii pun circumferinţa castrului militar la 1200 (una mie două sute) stînjini de Viena; dară vai, astăzi nu mai stau nici măcar resturi ale zidurilor, cîte se mai vedeau pe suprafaţă pînă înainte cu 30-40 de ani; de altă parte, în tot parcursul pedestru, ca de 20 minute, treci printre mai multe împrejurimi de piatră, cum am zice ziduri uscate, cu care locuitorii îşi împresurară livezile şi agrii [ogoarele] lor, cu pietre luate atît din castru, cît şi din alte edificii, cum temple, basilice şi alte locale publice şi private, ale căror urme se văd pretutindeni pe unde au stat ele. Din unele au mai rămas numai boltele subterane. Ce se va fi aflînd mai afund sub scoarţa pămîntului se va şti numai dacă se vor întreprinde săpături sistematice.

De la cetate ne întoarserăm în sat, pe care-l luarăm de-a lungul şi latul peste tot pe unde, deştept călăuz, un sătean ne conduse, căci notariul ne lăsase încă de la amfi-

---

[1] În timpul stăpînirii romane, Dacia a fost împărţită în trei provincii: Dacia Superior (Dacia Apulensis), Dacia Inferior (Dacia Malvensis) şi Dacia Porolissensis.

[2] Numite de către popor în provinciile Daciei „Şanţurile lui Traian" [nota lui G. Barițiu].

teatru, de unde se întoarse la afacerile sale...

Mergeam încet, pe neregulatele strade, oprindu-ne la toată casa pe unde ni se spunea că este ceva demn de văzut. Cu cîteva săptămîni mai înainte arsese unele case și alte apartinențe economice. Unii economi se și apucaseră de repararea caselor. Cei care zideau din piatră luară material din ruine. Cu acea ocaziune săpîndu-se și cîte un fundament, oamenii iarăși mai aflară unele obiecte antice, care apoi toate călătoriră la Deva.

La o casă aflarăm un monument pătrat din piatră cioplită cu o lungă inscripțiune latină aproape toată întreagă. Nu mi-am luat osteneala ca să o citesc după ce aflai că un membru al societății arheologice apucase a o calca și decopia, prin urmare ca și eu ca membru al aceleia (societăți) o voi avea la timpul său.

Dînd pe vale în jos, steterăm la casa omului în a cărui curte se aflase *pavimentul de mozaic*, despre care acest corp academic fusese înștiințat că s-ar mai afla din el un rest...

Obiect din tezaurul arheologic descoperit în ruinele anticei Sarmizegetusa

După aceasta întorcîndu-ne la ospătărie, unde aveam să luăm ceva, apucarăm pe partea inferioară a comunei, pe lîngă rîulețul ce trece cam în curmeziș, pînă ce dă în altul mai mare. În acele momente îmi bătu foarte la ochi misiunea acelui rîu și mă întrebai cum se poate ca acea capitală să fi existat numai cu atîta apă; dar curînd reflectai la informațiile date de către arheologii noștri ardeleni la două împrejurări de cea mai mare importanță în această privință și anume: 1. Că în Ulpia Traiana se înființaseră aquaeducte [apeducte] din cele mai mărețe... 2. Că circumferința acelei capitale a fost neasemănat mai largă decît se crezuse, de ex. pînă înainte 50-60 de ani. Astăzi adică e constatat că acea capitală cu suburbiile sale s-a întins jur împrejur pe cîte o jumătate pînă la trei pătrimi de oră [de mers], pînă unde se află astăzi comunele rurale Ohaba, Clopotiva, Suseni (Rîu de Moară), pe sub

(Continuare în p. 32)

BURGHEZIA (V)

PAUL CERNOVODEANU

În încheierea frescei prin care am încercat să recompunem o imagine a societăţii româneşti în veacul fanariot, vom zăbovi asupra burgheziei. Cu aceasta avem schiţat, cel puţin în linii mari, etajul superior al societăţii, acela compus din clase şi categorii sociale privilegiate.

Paginile care urmează nu sînt decît o privire generală asupra principalelor fenomene ce au marcat procesul istoric de apariţie şi afirmare a burgheziei, insistîndu-se asupra a ceea ce s-ar putea numi „izvoarele" noii clase sociale în devenire. Cei interesaţi de analiza aprofundată şi în detaliu a acestui proces istoric au la dispoziţie o largă bibliografie, îndeosebi monografiile lui Ştefan Zeletin (Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric, **apărută în 1925 şi reeditată de curînd) şi Constantin C. Giurescu** (Contribuţiuni la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române pînă la 1848, **publicată în 1974).**

Drumul spre sine

Condiţiile naşterii burgheziei în sud-estul Europei în general, în principatele române în special, sînt mult mai complexe şi mai dificil de elucidat decît în apusul continentului, unde această nouă clasă socială a apărut şi s-a dezvoltat în condiţii devenite clasice. Factori locali specifici, evoluţia istorică aparte a spaţiului balcano-pontico-danubian determinată de dominaţia directă (prin sistemul paşalîcurilor) sau prin impunerea suzeranităţii sale de către Imperiul otoman, preponderenţa economiei domeniale în agricultură, întreruperea comerţului internaţional medieval prin devierea sau strămutarea axelor comerciale spre alte orizonturi geografice, decalajul ştiinţific şi tehnologic apreciabil, slaba dezvoltare „industrială" reflectată în activitatea nesatisfăcătoare a breslelor meşteşugăreşti sînt numai cîţiva dintre factorii principali care au contribuit într-o măsură apreciabilă la întîrzierea apariţiei burgheziei în această zonă a continentului.

Cele două clase sociale de bază ale societăţii româneşti în evul mediu, *ţărănimea* — cu cea mai mare pondere în rîndul populaţiei, producătoare într-o largă măsură a

bunurilor materiale, dar lipsită de orice drepturi și supusă oprimării — și *boierimea* (incluzînd în rîndurile ei și înaltul cler, posesor de moșii, averi și robi țigani) — prin excelență consumatoare de bunuri și deținînd pîrghiile puterii economice și politice prin intermediul unui aparat de stat conceput tocmai spre a-i servi și apăra privilegiile și interesele — au rămas timp de secole principalele componente ale societății. În evul mediu au existat însă și alte categorii sociale producătoare de bunuri materiale, precum meșteșugarii și negustorii. Aceste pături din care, în sec. XIII-XIV, în Occident a apărut burghezia de factură comercială, avîndu-și ca locuri de reședință îndeosebi orașele, la noi n-au atins niciodată ponderea și influența de care s-au bucurat în țările din apusul continentului.

Începînd cu sfîrșitul sec. XVII și debutul veacului XVIII, unele modificări, e drept lente, dar ireversibile, apar și în sînul păturilor urbane românești, care prind a se manifesta cu mai mult aplomb ca forțe economice, prin sensibile acumulări de capital. În Occident, această „stare a treia", alcătuită din mari negustori companiști, fermieri, bancheri, patroni de întreprinderi și ateliere manufacturiere, folosind munca salariată, cărora li se adăugau cei care compuneau așa-zisa „inteligență" (liber profesioniști, avocați, medici, profesori, publiciști) acționează în spirit militant, demascînd racilele „vechiului regim", cerînd abolirea privilegiilor feudale și promovînd noua ideologie burgheză ca suport al modului de producție capitalist. La noi — cum aprecia Nicolae Iorga — chiar dacă meșteșugărimea și mai ales negustorimea începe să dobîndească treptat unele poziții economice însemnate, vîrfurile acestei pături sociale sînt lipsite, inițial, de spirit militant-revoluționar și, pentru început, sînt preocupate doar să se integreze în rîndurile privilegiaților, încuscrindu-se cu boierimea și uneori intrînd în sînul acestei clase. Apoi — cel puțin pînă către sfîrșitul sec. XVIII — în principatele române nu se constată nici apariția acelei intelectualități militante, capabile să dinamizeze societatea și să propună și să pretindă transformări de substanță în organizarea acesteia. Să nu uităm apoi că în țările române, pentru aceste pături sociale în ascensiune, pe care le vom numi mai apoi burghezie comercială, cele mai importante surse de acumulare le-au constituit comerțul, cămătăria, arendășia, vînzarea și cumpărarea venală a slujbelor, munca salariată în manufacturi, sistemul de luare în arendă a ocnelor și vămilor, împrumuturile către stat.

Treptat negustorimea se implantează în viața economică, începe să pătrundă în rîndurile boierimii și exercită asupra acesteia o sensibilă influență în sensul „imburghezirii" ei. Un suflu nou, o revigorare spirituală a întregii societăți și în special a elementelor alcătuind burghezia incipientă, se constată în ultimele decenii ale sec. XVIII, mai ales prin infuzia unor idei novatoare venite din Transilvania, unde deja se putea vorbi despre existența unei „intelighenții" alcătuită din dascăli și clerici luminați. Pe vechiul filon cărturăresc existent în principate, moștenit de la cronicari și evidențiind conștiința unității de neam și limbă, acum se grefează, mai cu seamă după marea răscoală condusă de Horea, o înțelegere superioară a unității și solidarității naționale, dezvoltată pe plan ideologic și cultural prin activitatea Școlii Ardelene. Argumentarea istorică a drepturilor inalienabile ale poporului român condensate atît de sugestiv în *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și difuzarea pe diferite căi, în principal tot pe filieră transilvană, a ideilor Revoluției franceze din 1789, ce consacrau triumful ideologiei burgheze, contribuie la radicalizarea unei părți a burgheziei românești, ridicînd totodată conștiința românilor de pretutindeni, care aspiră la libertate socială și națională. În acest context istoric nou, burghezia nu se mai mulțumește cu împărtășirea din privilegiile clasei boierești și începe să pună deschis problema unei noi organizări a societății, pe măsura propriilor interese. La cumpăna dintre cele două veacuri, dar mai ales în primele decenii ale sec. XIX, se constată și în principate apariția unei „inteligențe" românești, puternic infuzată de idei demofile și care, datorită contactelor cu elemente progresiste din centrul și sud-estul Europei sau chiar direct din Franța, începe să împărtășească și să acționeze în spiritul ideologiei burgheze. Concomitent s-a produs și o decantare a elementelor aparținînd prin structură socială noii clase în devenire: apare o pătură subțire de „mari" burghezi — negustori avuți, arendași îmbogățiți, patroni de ateliere manufacturiere — care devine adepta curentelor „reformatoare", de înlocuire a regimului fanariot, dar nu și de înlăturare a rangurilor și privilegiilor. În 1821, „vîrfurile" burgheziei se vor afla în aceeași tabără cu boierimea și prin inconsecvența atitudinilor și contradicțiilor cărora le vor da naștere, vor contribui în mare măsură la eșecul mișcării, îndeosebi pe plan social, căci scopul politic principal al acesteia — abolirea regimului fanariot — va fi atins. În schimb, forțele de la baza „piramidei" — micii negustori și meseriași, boiernașii și intelectualii — vor fi alături de masele țărănești în timpul revoluției condusă de Tudor Vladimirescu.

Arendași...

Acumularea unor sume de bani — premisa oricărei producții de tip capitalist — a îmbrăcat diferite forme în principate, unele dintre ele fiind specifice spațiului românesc. Prin excelență, trei au fost categoriile sociale care au constituit factorii motori ai

acestei acumulări: arendașii, negustorii ce se îndeletniceau și cu cămătăria și patronii de ateliere care foloseau munca salariată. Arendașii, cum sublinia Ioana Constantinescu într-o monografie apărută în 1985, proveneau din toate straturile societății (inclusiv boieri sau clerici), dar mai ales din pătura negustorilor, activitățile lor îngăduindu-le rapide și fructuoase acumulări bănești. Arendarea de moșii, a ocnelor de sare și a vămilor statului devine treptat un plasament sigur al capitalului acumulat și, totodată, prin arendare, respectivii își asigurau și o parte din marfa indispensabilă activității de negoț.

Arendașii au apărut atît dintre pămînteni cît și dintre străinii „sudiți" sau supuși străini, care, puși sub protecția consulatelor marilor puteri recent deschise în principate, beneficiau de importante privilegii și scutiri de taxe către stat. În rîndurile lor se întîlneau greci, aromâni, sîrbi, bulgari, armeni, evrei etc.

Printre figurile marcante de negustori care practicau intens arendășia în principatul muntean s-au evidențiat frații Hagi Ianuș și serdarul Polihronie, conducători ai unei prospere întreprinderi comerciale și bancare din Craiova, intrați chiar în tagma marilor proprietari de pămînt. Astfel, între 1804 și 1821, ei au deținut în arendă nu mai puțin de 46 moșii ale marelui ban Grigore Brîncoveanu, pe care le administrau direct sau prin interpuși („oamenii casei"). Tot în Oltenia și-au completat „fieful" arendășesc cu alte 9 moșii ale mănăstirii Bistrița, iar prin partenerii lor comerciali, precum marele negustor Anastasie Mihaloglu, arendaș al moșiilor marelui logofăt Dumitrachi Brăiloiu, dominau în mod incontestabil aproape toate pîrghiile vieții comercial-bancare din provincia de peste Olt.

La rîndul său, Ioan Hagi Moscu — la origine negustor aromân — a practicat arendășia cu venitul vămilor Țării Românești în timpul ocupației rusești din vremea războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Astfel, atît în 1807 cît și în 1809 el a cumpărat vămile principatului muntean, a doua oară cu 420 000 lei, subarendînd o parte a lor cu 444 450 lei și rezervîndu-și restul pentru exploatare directă. La fel influentul bogătaș armean — negustor, zaraf și proprietar de case, prăvălii și moșii în jud. Ilfov și Prahova, constructor al unui mare han — Manuc bei Mirzaean (1769-1817) — a găsit foarte mănoasă exploatarea ocnelor de sare din Țara Românească, pe care le-a luat în arendășie la 22 decembrie 1808, în tovărășie cu serdarul Dinu Cernovodeanu, pentru „1 400 pungi ca să scoată și să vîndă sare cît va voi". Tot așa, în 1814, Dumitru Polizu sau Polizachi și alții iau în arendă vămile Olteniei, apoi vinăriciul și oieritul, iar în 1819 salinele din provincia de peste Olt.

În Moldova întîlnim încă de timpuriu un fel de „cartel" arendășesc încheiat la 21 martie 1789 între patru boieri (logofătul Nicolae Rosetti, vistierul Gheorghe Balș, vistierul Gheorghe Rosetti și serdarul Panaioti Cazimir) și înstăritul negustor bucovinean Teodor Mustață pentru a cumpăra venitul a 35 moșii din Moldova, moșii aparținînd mănăstirilor din județele Dorohoi, Botoșani, Hîrlău, Suceava și Bacău, prețul arendei anuale fiind de 16 546, 45 florini. Ulterior intervine o nouă înțelegere între parteneri prin care Mustață cumpără de la Gh. Balș venitul tuturor moșiilor din „Moldova otomană" (!) la prețul de 331 000 florini, arendîndu-le în perpetuitate cu o dobîndă de 5%.

Un alt negustor, Dumitrache Trochiu, ia în arendă pe trei ani, începînd de la 3 noiembrie 1800, o moșie în jud. Neamț aparținînd logofătului Gh. Hermeziu.

Există apoi o serie de arendași dregători, recrutați din rîndurile boierimii. Așa era cazul paharnicului Ion Tăutu, arendaș la 31 martie 1810 al unei moșii în jud. Hotin, al paharnicului Tudorache Ciure sau serdarului Ilie Burhi. Un caz aparte îl reprezintă marele boier, vornicul Teodor Balș, ce ia în arendă de la mănăstirea Slatina, la 23 aprilie 1806, satele de munte de pe Bistrița pe timp de 6 ani, cu 2 500 lei anual.

Mulți arendași din Moldova sînt însă negustori alogeni, în special armeni, greci și evrei. Putem da ca exemplu pe Mîrzac armeanul, ținînd în arendă cu contract pentru patru ani moșia Nichitenii din jud. Neamț, apoi pe Gheorghe Mîrzacu și Adam Grecul, ce cumpăraseră de la aga Costache Balș venitul moșiei Cucuteni pe patru ani, cu 12 000 lei anual, pe negustorul Anton Antonovici, pe Gh. Calinos ș.a.

Deși mai mulți domni moldoveni (Grigore III Ghica și Constantin Mavrocordat) au interzis evreilor să ia moșii în arendă, se pare că la începutul sec. XIX măsura n-a mai fost respectată deoarece întîlnim, la 22 februarie 1809, pe un negustor Leiba devenit arendaș al moșiei Săpeteni, iar în 1820 pe un altul, Leizăr, devenit „contracciu" al moșiei Negrești din jud. Vaslui.

...negustori...

În privința negustorilor propriu-ziși, aceștia s-au înmulțit și s-au divizat în mai multe bresle, după specialitate, naționalitate, regiunea sau centrul cu care practicau schimburi. Astfel, existau, încă din sec. XVIII, brașovenii (cu mărfuri din orașul de la poalele Tîmpei), chiprovicenii (cu mărfuri aduse de la Kiprovo sau din „țara turcească"), lipscanii (cu mărfuri aduse din Lipsca), toți aceștia alcătuind corporații separate, ca și grecii, armenii și evreii. Breslele erau conduse de staroști și vătafi, bucurîndu-se de privilegii acordate prin numeroase hrisoave domnești. În afara unei taxe globale vărsate Vistieriei prin vătafii lor, negustorii erau scutiți de orice fel de alte taxe atunci cînd umblau pe la tîrguri, bîlciuri sau iarmaroace.

După volumul afacerilor și

starea materială, negustorii erau împărțiți în două categorii: cei mari *(toptangii)* și cei mici *(mărchitanii* și *mămularii)*, cei din urmă vînzînd cu amănuntul. Toptangii importau mărfuri din diferite colțuri ale lumii: Turcia, Rusia, Polonia, Grecia, Viena, Lipsca, Veneția, Graz, Brașov etc. etc. Din rîndurile acestor negustori amintim mai întîi pe Dimitrie Aman, orginar din Macedonia, apoi boierit în 1817 și stabilit la Craiova. Casa sa de comerț desfăcea cantități apreciabile de unt și seu din Oltenia la Vidin și de asemenea 25 000 ocale de lînă în 1804 și 40 000 ocale în 1805, cantități procurate din Bugeac. Contemporani cu el sînt Hagi Tudor Tudorache (Tudor Tudoran), mare negustor bucureștean, importator de mărfuri din Viena și Lipsca, precum și Nicolae Kirilof, vestit negustor de blănuri aduse din Rusia, tăbăcite la Lipsca și vîndute pe piața Bucureștilor. În sfîrșit, în aceeași „pleiadă" a marilor negustori trebuie amintiți cei care practicau un schimb activ cu Sibiul și Brașovul, printre ei numărîndu-se Todoran Constantin Cincu, Elefterie Ioan, Mărgărit Ioan, Gh. Castriș, Teodor și Ioan Anastasiu ș.a.

Un rol de seamă în negoțul bucureștean l-a jucat însă marea casă de comerț a olteanului Hagi Constantin Pop din Sibiu care, între 1768-1836, a dominat comerțul Țării Românești în toate sectoarele lui: import, export, tranzit, comision, valori mobiliare, credit, antrenînd în vastele sale operațiuni un mare număr de negustori și agenți locali, printre care: Nicoliță Iovipale la Rîmnic, Mihai Tudoran la Craiova și Hagi Antonie Teohari la București. De la începutul sec. XIX Hagi Constantin Pop, fără a părăsi comerțul, se lansează în operațiuni bancare, înființînd o sucursală la Viena și întreținînd legături cu oameni de afaceri și bancheri din Viena, Graz, Pesta, Triest, Zemun, Belgrad, Zagreb, Fiume și Istanbul.

Amploarea comerțului exterior al țărilor române în primele decenii ale sec. XIX a dus la creșterea numărului de negustori străini. Astfel, la București, în 1811, majoritatea „mărchitanilor" (28 din 37) și toți „cazaclii" erau sudiți ruși; dintre cei 78 lipscani — cei mai de seamă negustori bucureșteni — 50 erau „supuși" nemți, 13 francezi, 5 ruși și doar 10 erau pămînteni; dintre 34 brașoveni, 29 erau „supuși" nemți.

În ce privește procesul de diferențiere socială, acesta devine tot mai evident. Astfel, dintre 78 negustori lipscani doar 57 sînt de starea I; între „mărchitani" întîlnim doar 3 de starea I, 4 de starea II, 26 din a III-a și 4 dintr-a IV-a; în sfîrșit, la băcani înregistrăm 26 de starea I, 16 din a II-a, 33 din a III-a și 120 de starea a IV-a.

Pe ansamblu, numărul negustorilor pămînteni din Capitală, conform unei statistici din 1811, se ridica la 2 442, în timp ce acei străini nu erau decît 796 (394 austrieci și germani, 272 ruși și 130 francezi); aceeași proporție se păstra și la scara întregului principat muntean: 776 pămînteni (173 în Oltenia, 208 la Craiova și 395 în Muntenia) față de 175 străini (7 austrieci, 3 ruși, 1 francez în Oltenia; 16 austrieci și 12 ruși la Craiova, 86 austrieci și germani, 34 francezi, 16 ruși în Muntenia).

Dintre figurile de mari negustori din Moldova se desprinde mai ales aceea a lui Manoli din Botoșani, care la sfîrșitul sec. XVIII intră în stăpînirea moșiei Popăuți, vîndută pentru datorii de fostul ban Dumitrașcu Călmașul. Alături de un renumit negustor Toma, creditor al vistierului Bașotă, și de un alt ne-

De la stînga la dreapta: Apostol Băcanul și trei negustori români la tîrgul din Lipsca (1825)

În p. 6: *vestitul negustor Hagi Tudorache*

gustor Gavril, în Iași dădea bani cu împrumut un anume Hagi Tănasă, dar mai ales Atanasie Gani, care între 1813-1821 a asigurat capitala Moldovei cu cele mai variate produse, de la articolele de modă, papuci, cerneală, tabac, cărți franceze și grecești, pînă la hîrtie. La Bîrlad activa un negustor pe nume Ene, ce credita cu 450 galbeni pe toți „tîrgoveții"; tot aici acționau Lupu Nacul, Neculai, „jupînul" Gheuca, Dumitru Bacal, Gheorghiță Chiper, „toptangiul" armean Bogos Apik la Dorohoi etc. Nici marii boieri moldoveni nu se dau îndărăt de la cămătă (așa au fost în sec. XVIII marele logofăt Manolachi Costachi, Lupu Balș, Iordache Ruset, Iordache Cantacuzino, Mihalache Sturdza, hatmanii Vasile Ruset și Constantin Costache, spătarii Ion Paladi și Șerban Costache-Negel, paharnicii Ioniță Cuza și Ilie Ruset, comisul Filip Catargi, sulgerul Costache Garp ș.a., iar la începutul veacului trecut marele logofăt Costache Balș acordă o serie de împrumuturi cu dobînzi pe perioadă lungă, ca și postelnicul Costache Canta sau vornicul Ștefan Rosetti).

...și „patroni"

În sfîrșit, ultima categorie care s-a orientat spre modul de producție capitalist a fost aceea a proprietarilor de ateliere manufacturiere, utilizînd mîna de lucru salariată. În Țara Românească și Moldova, manufacturile care funcționau în a doua jumătate a secolului XVIII și în primele decenii ale veacului XIX, produceau: postăvuri, lumînări, sticlărie, hîrtie, ceramică, textile, săpun și produse alimentare (arpacaș, fidea și bere). Cele mai numeroase erau concentrate în cele două capitale sau în preajma lor, dar și pe unele moșii boierești sau ale domniei. Conducătorii lor s-au recrutat din cadrul boierimii și al negustorilor. Mîna de lucru era eterogenă, constînd din lucrători localnici și meșteri străini. În rîndul muncitorilor salarizați se întîlneau foști meșteșugari sărăciți, salahori, țărani liberi ori clăcași, datornici, condamnați la pușcărie, prostituate și chiar copii între 12-16 ani.

Să aruncăm o privire asupra celor mai importante manufacturi și a proprietarilor lor. Astfel, la 14 iulie 1764, Ștefan vodă Racoviță întărește privilegiul unei lumînării de ceară albă, înființată de marele vistier Mihai Cantacuzino, deși actul indică faptul că au venit „meșteri de albesc ceara" în țară încă din vremea lui Scarlat Ghica (1758-1761); această lumînărie a funcționat pînă în deceniul trei al secolului trecut.

În 1765, la Fundeni, pe apa Colentinei, funcționa o manufactură („hardughie") de hîrtie a fostului mare vistier Dumitrașco Racoviță, cu mînă de lucru alcătuită din 40 liude și meșteri străini, iar peste un deceniu, în 1776, Alexandru Ipsilanti vodă înființa și el o „fabrică" de hîrtie pe apa Leutei (în jud. Prahova), dar ambele întreprinderi își încetează activitatea în timpul războiului ruso-austro-turc din 1787-1791. Este și motivul pentru care Alexandru Moruzi vodă înființează o nouă „hardughie" la 16 ianuarie 1796, la Ciorogîrla-Cațichea, pe apa Sabarului, cu o participare de capital și din partea mitropolitului Ungrovlahiei, Dositei Filiti, dar și-a încetat și aceasta activitatea în urma războiului ruso-turc din 1806-1812.

În 1766, fostul mare clucer Radu Slătineanu era „patronul" unei manufacturi de postav „subțire" creată la Pociovalișteț, cu meșteri aduși de la o întreprindere similară existentă la Chiperești (Iași), în timp ce la Afumați, prin anii 1770-1774, funcționa o altă manufactură de postav „gros". La 2 septembrie 1793, Alexandru vodă Moruzi făcea cunoscut regulamentul manufacturii de la Pociovalișteț, pe care la 18 august 1794 o reorganizează sub conducerea negustorului grec Chiriac Arbut din Chios, iar peste doi ani o mută la Grozăvești, mai aproape de București, unde a continuat să funcționeze cu maximum de randament pînă la izbucnirea războiului ruso-turc din 1806-1812, cînd a fost transformată în spital. Activitatea întreprinderii n-a fost scutită de anumite greutăți, între care și conflicte de muncă între lucrători și patroni *(Magazin istoric*, nr. 12/1969). După 1812, și-a reluat activitatea, pentru scurtă vreme, pentru ca în preajma lui 1820 să-și închidă definitiv porțile.

Tot din ramura textilelor, amintim manufactura de basmale („testemeluri") înființată la 28 mai 1800 de către negustorul Stănuță sin Tudorache Țarigrădeanul pe moșia mănăstirii Mărcuța; în 1817 ea a încăput pe mîna altor negustori greci, Anteli și Zograf Cubeti, dar peste doi ani concesiunea a fost anulată și conducerea „fabricei" încredințată fostului mare vornic de poliție Manolache Băleanu, care a administrat-o pînă la desființare, în 1822.

La 15 ianuarie 1803, marele vornic al obștiilor Grigore Ghica (viitorul domn pămîntean) întemeiază și el la București o nouă fabrică de „șaliuri și ghermesituri" (țesături de mătase), iar în 1805 secretarul agenției austriece, Gaudin și asociatul său, negustorul grec Ioan Papa Polizon, devin proprietarii unei manufacturi de tors bumbacul „după al englezilor tertip". Tot la București, în 1780, negustorul Nicola Paleologul și-a deschis o manufactură de săpun, numită „cherhanea".

Ateliere manufacturiere au existat și în alte localități, precum „sticlăria domnească" de pe moșia lui Mihai Bărbătescu de lîngă Tîrgoviște, funcționînd în 1769, sau aceea a lui Mina argintarul și a sasului Reimar deschisă la Tîrgoviște în 1783. Tot în jud. Dîmbovița funcționa o sticlărie la Șotînga, în 1793, și o alta la Doicești, înființată la 6 mai 1794 de negustorul evreu Moise.

În decembrie 1785 călăto-

rul englez Jeremy Bontham vorbește despre tăbăcăria din apropierea mănăstirii Văcărești. Apoi avem atestate o serie de manufacturi profilate pe produse alimentare. Astfel, fostul mare logofăt Scarlat Grecianu deschisese două „fabrici" de arpacaș pe moșiile sale de la Agești (Ilfov) și Cornești (Dîmbovița), la 26 februarie 1792. Domnitorul Constantin Hangerli a deschis o „fabrică" de fidea „în dealul Bucureștilor despre Văcărești", iar o altă „fabrică de fidea și macaroane", stăpînită în 1815 tot la București, de negustorul bulgar Nichifor Hagi Ioan Mustacov; în sfîrșit, germanul Timpel din Gotha avea o manufactură de bere la București în perioada 1809-1824.

Tot în rîndul manufacturilor trebuie trecute și imprimeriile în limba greacă ale fraților Nicola și Ioan Lazari din Ianina, înființate la București în 1783 și 1789, precum și „Privileghiata tipografie" deschisă în 1817 la Cișmeaua lui Mavrogheni și condusă de trei efori: dr. C. Caracaș, stolnicul Răducanu Clinceanu și slugerul Dumitrache Topliceanu; această tipografie a obținut monopolul tipăriturilor din principatul muntean pe timp de 20 ani, în afara celor intrînd în competența Mitropoliei și a Episcopiei de Rîmnic. În sfîrșit, la 1820 lua ființă o tipografie de muzică ecleziastică, la inițiativa lui Petre Efesul, ființînd pe lîngă școala de „muzichie" de la biserica Sf. Nicolae-Șelari din București; era prima imprimerie de acest fel din întreaga lume ortodoxă orientală.

Și acum să aruncăm o scurtă privire asupra manufacturilor din Moldova. Deși aici au avut o apariție mai timpurie, dezvoltarea lor, precum și diversificarea producției au rămas inferioare celor din Țara Românească. În Moldova au cunoscut o mare dezvoltare sticlăriile ce utilizau ca materie primă „cenușa" de potasă. O astfel de sticlărie funcționa la 1740 pe moșia Călugăra (ținutul Roman) a marelui paharnic Radu Racoviță, apoi cea de pe moșia Vitejeni (țin. Hîrlău), condusă la 4 septembrie 1772 de negustorul Petru Magi, mutată la 15 mai 1786 pe moșia Deleni în același ținut și avînd un nou patron, pe Sabor, probabil un sas. Este menționată apoi sticlăria fostului mare postelnic Dumitrache Sturdza de la Miclăușeni (țin. Roman), funcționînd între 1798-1802 și, în sfîrșit, o altă manufactură de același gen aparținînd fostului mare logofăt Scarlat Manu, înființată la 21 iulie 1800 pe moșia mănăstirii Tazlău și mutată în 1822 pe moșia de la Dolhești, în ținutul Suceava.

Dintre manufacturile profilate pe producția de textile trebuie menționată în primul rînd cea înființată în 1764 de Grigore III Ghica la Chiperești, pe malul Jijiei (vezi toate amănuntele și ilustrațiile relevante în *Magazin istoric*, nr. 5/1988). Postăvării au mai funcționat la Vaslui (1799, 1801) și Ruginoasa (1805). Ca întreprinderi cu profil alimentar amintim pe cele de paste făinoase din Galați (1806-1811) și Iași (1811), apoi „velințele" de fabricat „horincă" și berăriile din Iași (1786, 1800-1803) și Roman (1815-1816), precum și schelele (șantiere de construcții navale) din Galați, activînd după 1775.

În concluzie se poate afirma că modul de producție feudal în domeniul meșteșugurilor și comerțului a primit puternice lovituri mai ales spre sfîrșitul epocii fanariote, cînd sporește numărul atelierelor manufacturiere utilizînd munca salariată. Este perioada în care se înmulțesc casele comerciale operînd cu trate și polițe, cînd se produc substanțiale acumulări de capital, iar sumele dobîndite se reinvestesc într-o anumită măsură în producție. Rînduielile capitaliste își fac loc treptat în economia de piață și asistăm la apariția în embrion a viitoarei industrii moderne. Burghezia, constituită din negustori, arendași, „patroni" de manufacturi, dar și din boieri „îmburgheziți", liberi profesioniști, începe să se impună în societate și să aspire la regenerarea statului pe baze sociale și naționale. Felul de viață al elementelor burgheze — cel puțin al vîrfurilor acestora — nu se deosebește esențial de cel al boierimii; a existat însă o mai mare moderație în privința luxului și risipei inutile, mai puțină corupție în moravuri, o mai mare atenție acordată culturii și instruirii; la liber profesioniști, de altfel, educația și cultura jucau un rol esențial în evidențierea profilului etnic și intelectual, în care ideile de progres și libertate au găsit un teren fertil de propagare. În mare măsură, în preajma revoluției din 1821, cum avea să se constate, au existat numeroase elemente din rîndul acestei burghezii în plină afirmare care s-au alăturat mișcării populare conduse de Tudor Vladimirescu, militînd pentru înlăturarea regimului fanariot și regenerarea societății. ■

DONAȚIE PENTRU F.C.M.I.

Am primit la redacție, după ce numărul 10 intrase la tipar, o emoționantă scrisoare din partea domnului Constantin Pascu, care locuiește în prezent la Schenectady, statul New York, S.U.A. Într-un număr viitor vom publica scrisoarea domniei sale. Acum vrem doar să îi mulțumim pentru donația pe care ne-a făcut-o — în valoare de 25 dolari S.U.A. — însoțită de următoarele cuvinte: „Am văzut în Magazinul istoric **din luna februarie, 1992, că a luat ființă Fundația Culturală Magazin Istoric, pentru ca revista să poată apărea în continuare. Vă rog să primiți și din partea mea un mic ajutor, după puterile mele. Vorba românului: «de la mine puțin, de la Dumnezeu mai mult». Vă doresc dumneavoastră, din toată inima, mult, mult succes! — în folosul nostru, al cititorilor".**

Vă mulțumim domnule Constantin Pascu. Datorită dumneavoastră, altor cititori din țară și de peste hotare care ne-au trimis astfel de donații, celor ce se abonează sau ne cumpără lună de lună, revista Magazin istoric **a putut și va putea supraviețui, atita timp cît veți avea nevoie de ea.**

Moscova: 11-12 septembrie 1944

O MINUTĂ ROMÂNEASCĂ A ŞEDINŢELOR CONFERINŢEI ARMISTIŢIULUI (II)

Continuăm publicarea unui document inedit, **esenţial pentru înţelegerea poziţiei delegaţiei române care a semnat, în septembrie 1944, la Moscova, Convenţia de armistiţiu cu puterile aliate. Esenţial mai ales pentru înţelegerea situaţiei în care se afla România după încheierea campaniei din est** (Magazin istoric, **nr. 6-8/1991) şi apoi a situaţiei ei istorice la finele celui de-al II-lea război mondial. Întreaga evoluţie a României postbelice a stat sub semnul dominaţiei acelei puteri care stabilise şi condiţiile armistiţiului din 12 septembrie 1944.**

După cum am precizat şi în numărul trecut, 9/1992, acesta reprezintă primul înscris cunoscut pînă acum, făcut de un participant român la şedinţele din 11-12 septembrie 1944 ale conferinţei armistiţiului şi în care sînt reţinute uriaşele dificultăţi ale delegaţiei române în discuţiile cu puterile aliate.

Să urmărim, deci, cum au decurs, în continuare, şedinţele a doua şi, respectiv, a treia a conferinţei armistiţiului.

C.P.

Se dă citire art. 7 şi a contrapropunerilor româneşti la acest articol.

Dl. Molotov. Cer ca acest art[icol] să fie acceptat fără discuţiuni. Armata sovietică consideră ca trofee de război orice fel de capturi, dar se vor considera necesităţile armatei române.

Dl. gen. Dămăceanu. La 27 august, cînd armatele sovietice erau în apropierea Bucureştiului, armata română a capturat depozitele germane de la Turnu-Severin, aş dori...

Dl. Molotov, întrerupînd. Ar fi fost mai bine să le fi luat mai înainte. Trecem la art. 8. Se dă citire la art. 8 şi contrapropunerilor româneşti.

Dl. Molotov. Bineînţeles, vasele nu trebuie să fie reparate dar nici stricate mai mult. Trecem la art. 9. Se dă citire art. 9 şi a contrapropunerilor române la acest art.

Art. 9 trece fără discuţiuni.

Dl. Molotov. Trecem la art. 10.

Se dă citire la art. 10 şi a contrapropunerilor româneşti la acest art[icol].

Dl. Christu. Cred că este o identitate de principiu între articolul 10 şi 14.

Dl. Vîşinski. Consider ca o neînţelegere, confuzia apărentă între art. 10 şi 14. Art. 14 prevede prestaţiuni în marfă şi servicii, iar nu întrebuinţarea uzinelor, fabricilor, etc., găsindu-se pe teritoriul român, pe care de altfel România însăşi trebuie să-l folosească pentru războiul comun. În ceea ce priveşte paragraful 2, chestiunea comandamentului vaselor române se va acţiona conform cu instrucţiunile ce se vor primi, dar dacă delegaţia română insistă ca să unim aceste 2 articole, delegaţiunea aliată admite faptul în principiu.

Dl. Christu. Nu ridic nici o obiecţiune de principiu, dar cred că totuşi ar fi mai bine să unim art. 10 şi 14.

Dl. Molotov. Cred în acest caz că delegaţia română are un text pe care doreşte să-l propună.

Dl. Christu. Textul îl vom supune mîine. Este necesar să fie redactat în astfel de manieră încît să nu apară că efortul de război român este împiedicat, ceea ce cred că este şi în spiritul guvernului sovietic.

Dl. Molotov. Ultima dv. declaraţie este unilaterală. Războiul nu s-a sfîrşit încă.

Dl. Christu. Recunosc că nu am înţeles prea bine cuvintele Excelenţei Sale dl. Molotov. Este natural ca guvernul Uniunii Sovietice să colaboreze cu armatele române şi efortul trebuie să fie comun.

Dl. Molotov. Condiţiunile actualului proiect sînt redactate astfel că este bine înţeles că nu vrem să stingherim nimic. Totuşi obiectez contra obiecţiunii d-lui Christu. S-a văzut că Comandamentul sovietic se conforma intereselor româneşti şi se va conduce conform spiritului acordului. Rezerve în aceste chestiuni sînt inacceptabile. Spiritul textului are tendinţă la moderaţiune. Dacă Germania ar fi dictat armistiţiu României ar fi fost desigur mult mai grav.

Dl. Christu. Sînt de acord. Dar rezerva este necesară. Este de altfel o chestiune de redacţiune.

Dl. Molotov. Sînt gata să accept propunerea d-lui Christu. Cu condiţiunea ca şi românii să asigure reconstrucţie pe toate teritoriile ocupate de armatele române. Propun că ar fi mai bine să ne abţinem de la rezerve. Dacă doriţi să unim art. 10 şi 14, le vom uni, fără însă să schimbăm nimic din conţinu-

tul lor. Dl. Vîșinski și dl. Christu le vor redacta. Trecem la art. 11. Se dă citire art. 11 și a contrapropunerilor românești acestui art[icol].

Dl. Molotov. Textul propus este punctul de vedere al celor trei guverne aliate, iar trupele Uniunii Sovietice găsindu-se pe teritoriul său [al României] ar putea să spună mai mult; 300 milioane de dolari nu este decît o parte a despăgubirilor. Ar fi ușor să prezint argumente destul de tari pentru menținerea acestei cifre. Guvernul sovietic are la dispoziția sa destule dovezi pentru a arăta că 300 milioane dolari este o sumă mică și nu reprezintă decît o cincime a pagubelor. Nu vorbesc de oamenii pierduți, de femeile bătrîne și copiii dispăruți. Îmi îndrept privirile către viitor. Mă gîndesc că România duce război contra Germaniei și Ungariei împreună cu Uniunea Sovietică și aliații săi. Pentru aceasta cred că cele 300 milioane dolari nu reprezintă decît acest punct de vedere. Popoarele vecine trebuie să se gîndească la viitor, 50 milioane de dolari anual este o mică parte a pagubelor și mică față de bogățiile naționale ale României. Acestea sînt motivele care stau la baza acestui articol. Sînt mîndru că aliații noștri apreciază justiția noastră.

Dl. Christu. Recunosc valabilitatea argumentelor și sînt recunoscător d-lui Molotov pentru frumoasele lămuriri, dar mă întreb cum se va face plata și în orice caz [dacă] vom putea plăti și pentru aceasta cer inegalitatea anuităților. Adică, anuități din ultimii ani să fie mai mari decît primele. România va ieși din acest război foarte slăbită și cu foarte mari sarcini economice, așa că este natural ca în primul an să fie chiar dispensată de plată, în anul al doilea anuitatea să fie mică și corespunzătoare posibilităților ei de plată, ca restul plății să apese mai puțin în anii din urmă cînd este de așteptat o reluare mai normală a activității generale a țării.

Dl. Molotov. Recunosc argumentele d-lui Christu, mai ales și reamintesc acest fapt că România va plăti despăgubiri și celorlalți aliați, dar argumentele d-lui Christu sînt unilaterale și se ignorează multe fapte. Pot să adaug că nici un cetățean sovietic nu va înțelege vreo rectificațiune în această privință. Dl. Maiski poate să spună care este venitul fiecărei națiuni. Venitul României este socotit la 2 miliarde dolari anual.

Dl. Christu. Nu recunosc această sumă de 2 miliarde dolari anual și nu știu de unde dl. Maiski a găsit-o. Bazîndu-se pe studiile și textele oficiale ale Soc[ietății] Națiunilor, venitul național al României nu se ridică la mai mult de 600 milioane dolari anual.

Dl. Molotov. Să lăsăm discuțiunea economică pe mîine. I se vor da d-lui Christu datele necesare, dar consider că suma trebuie fixată. Stipulațiunile acestui art[icol] în ceea ce privește anuitățile sînt luate de acord cu cele trei guverne aliate.

Dl. Christu. În orice caz, cer să se introducă [în] redacțiunea textului acestui art[icol] clauza interpretării favorabile și în general dacă nu se admite inserarea acestei clauze în cuprinsul art. 11, cer inserarea acestei clauze pentru întreaga convenție.

Dl. Molotov. Ar fi defavorabil pentru Uniunea Sovietică și favorabil pentru România. Ce este această interpretare defavorabilă. Pentru mine este o șaradă.

Dl. Molotov, după o discuțiune de 1 oră și 1/2 cu dl. Christu, respinge obiecțiunile românești.

Dl. Christu. Cer preciziuni cu privire la despăgubirile cerute de ceilalți aliați.

Ambasadorii Marii Britanii și Americii, întrebați de dl. Molotov, afirmă că nu sînt preparați pentru a răspunde acestei chestiuni.

Dl. Molotov. Să trecem la art. 12. Se dă citire art. 12; delegația română nu are contrapropuneri.

Art. 12 se trece fără discuțiuni.

Dl. Molotov. Trecem deci la art. 13.

Se dă citire art. 13.

Dl. Christu. Declar că nu înțeleg despre ce este vorba. Cei doi ambasadori, întrebați, dau explicațiuni scurte și încîlcite.

Dl. Molotov. Trecem deci la art. 14.

Art. 14 fiind contopit cu art. 10, este acceptat.

Dl. Molotov. Trecem la art. 15.

Se dă citire art. 15 și a contrapropunerilor românești.

Dl. Molotov. Nu contest dreptul României. Dar Comandamentul militar sovietic poate să ia măsuri unilaterale. Trec asupra acestui subiect; acordul este perfect.

Ce este practic se va prevede într-o convenție specială. Sau practica va arăta ce este de făcut.

Dl. Pătrășcanu. Comandamentul sovietic poate semnala arestările de făcut și autoritățile române vor proceda la aceste arestări.

Dl. Molotov. Toată administrațiunea română este în picioare și deci va activa; în caz de întîrziere, Comandamentul militar sovietic va acționa el.

Dl. Pătrășcanu. Este de o mare importanță politică ca toți criminalii să fie arestați.

Dl. Manuilschi întrerupe: rămîne însă vechea administrațiune care pînă acum a pus atîtea obstacole.

Dl. Pătrășcanu. Neglijențe nu vor fi posibile, eu sînt ministrul justiției.

Dl. Vîșinski. Totuși vrem să vă ajutăm.

Dl. Pătrășcanu. Dacă este vorba de o convenție specială, nu mai este nevoie să insist.

Dl. Molotov. Putea să meargă și fără un acord special.

Dl. Pătrășcanu. Toți criminalii de război vor fi pedepsiți așa cum merită.

Dl. Molotov. Întrerupînd: foarte bine; mergem mai departe.

Se dă citire art. 16. Redacțiunea este primită fără obiecțiuni.

Se dă citire art. 17 și a

contrapropunerilor românești.

Dl. Molotov. Să mi se arate care este pasajul care intră în discuțiune.

Dl. Vișoianu. Face o declarațiune de principiu, conform cu obiecțiunile române.

Dl. Molotov. Este sigur că guvernul român va fi însărcinat cu aceasta. Dar Comandamentul militar sovietic are dreptul să aibă controlul asupra acestei propagande, de altfel așa este și în Italia. În România se înțelege numai delimitarea foarte restrînsă conform cu declarațiunile făcute.

Dl. Vișoianu. Nu mi se par tocmai conforme. România are toate dezavantagiile unei țări ocupate și toate obligațiile unei țări eliberate. Era de așteptat față de sinceritatea României la mai multă încredere.

Dl. Molotov. Să se citească textul declarațiunilor care este în contrazicere cu convenția armistițiului. Am aici textul armistițiului (se dă citire declarațiunii dl. Molotov).

Dl. Molotov (în continuare): Independența României nu este atinsă. Măsurile prevăzute nu sînt luate decît în timpul ostilităților. Trebuie să se ție cont că sînt mai ales trupele sovietice care duc războiul, orice control incumbă deci Comandamentului sovietic. Cum războiul se termină, măsurile dispar. Sînt măsuri temporare care rezultă din necesitățile războiului, dar trebuie ca aceste măsuri să fie luate de acord cu guvernul român.

Dl. Vișoianu. Lăsați mai multă libertate. Faceți mai mult credit tînărului guvern democrat român.

Dl. Molotov. Faptul este că pe teritoriul român se găsesc trupe sovietice în proporție de 1 la 10. Dl. general Dămăceanu a spus el singur că România, în timpul de față, nu posedă decît o singură divizie. Războiul nu așteaptă și nu înțelege întîrzieri. Nu înțeleg pentru ce guvernul român face obiecțiuni asupra concordanței acțiunii. Trebuie să fie concordanță între autoritățile militare și civile române și cele sovietice în conducerea războiului. Priviți Italia, acolo oare nu există control? De altfel toate aceste măsuri trebuie să fie luate în urma unui acord între cele două comandamente. Nu putem cere mai puțin. Căci Comandamentul sovietic trebuie să fie sigur de „Hinterland" și cred că cererea noastră este legitimă. Acestea sînt exigențele situațiunii militare și vor dura cît va dura această situație. Cred că nu este greu să se susțină legitimitatea acestei redacțiuni. Acesta este sensul ei și îl înțelegem cu toții astfel.

Dl. Vișoianu. Cer totuși să se ia în considerare colaborarea.

Dl. Molotov. Nu este vorba decît de colaborare. Dacă era ocupațiune nu vorbeam de colaborare. Să trecem la art. 18. Se dă citire art. 18 și contrapropunerilor românești la acest art[icol].

Dl. Molotov. Este vorba de o zonă de 50 km. Se prevede pînă la 100 km dacă necesitățile terenului o cer, dar din fericire trupele sovietice avansează repede și în urma lor rămîne teritoriu liber. Practica Marelui Stat Major este că în timp de război să se evacueze toată populațiunea pe o zonă de 20 km, populația noastră. Acestea sînt exigențele frontului și îl sacrificăm totul. În România nu propunem nimic similar. Pe măsură ce trupele sovietice avansează, teritoriul eliberat trece în administrațiunea românească.

Dl. gen. Dămăceanu. 100 km este puțin pentru Rusia, dar este mult pentru România.

Dl. Molotov. Poate că 100 km vor fi necesari în cazuri rare, dar totuși ei trebuie prevăzuți. Norma însă este de 50 km. Trecem la art. 19.

Se dă citire la art. 19 și contrapropunerile românești la acest art[icol].

Dl. Molotov. Foarte bine, comisiunea interaliată va dura pînă la semnarea păcii.

Dl. Christu. Fac obiecțiuni asupra duratei.

Dl. Molotov. Vă asigur că ne vom înțelege asupra acestei chestiuni. Comisiunea interaliată de control poate fi lichidată îndată ce nu va mai fi nevoie de ea.

Dl. Christu. Să se adauge atunci că această comisiune nu va funcționa cel mult pînă la semnare.

Dl. Molotov. Sînt de acord să se facă această adăugire. Ambasadorii Americii și Marii Britanii sînt întrebați și răspund că sînt de acord și ei.

Dl. Molotov. Să trecem deci la art. 20.

Se dă citire la art. 20 și a contrapropunerilor românești la acest articol.

Dl. Molotov. Sînt amănunte ce nu pot fi fixate în prezenta Convențiune de armistițiu. Dar sînt de acord să se dea altă redacțiune.

Dl. G. Pop. Propun o clauză militară oglindind buna voință a Uniunii Sovietice. Este singurul cîștig al acestui armistițiu și țin să exprim recunoștința noastră, a ardelenilor, pentru ajutorul făgăduit. Am remis o scrisoare a d-lui Maniu către mareșalul Stalin. Propun mîine și un text.

Dl. Molotov. Cererile d-lui Pop se vor însera în cadrul Convențiunii, iar propozițiunile le vom discuta.

Ambasadorii Marii Britanii și al Americii [sînt de acord]; art. 20 acceptat fără discuție.

Dl. Molotov. Face bilanțul ședinței și constată că unele articole trebuie să fie corectate.

Dl. Novikov, care a luat notă de cele discutate, rămîne să ia contact cu comisiunea română, orele fiind prea înaintate pentru a fi redactate în această ședință și se fixează ședința viitoare la ziua viitoare, marți la orele 10 seara. Propozițiunile scrise ale delegațiunii române vor fi remise d-lui Novikov la ora 2 p.m.

ȘEDINȚA III

Dl. Molotov deschide ședința:

Se începe printr-o explicație a acordului și a anexei. S-a crezut că se va face un protocol special, dar s-a renunțat după consultarea ce-

lorlalți aliați. Acest text a fost trimis d-lui Pătrășcanu. Se acceptă ordinea de zi?

Dl. Pătrășcanu. Da.

Dl. Molotov. Se trece la propunerile suplimentare ale delegației românești. Am în vedere art. 2 al notei românești. În acest punct 2, se spune că este de dorit ca România să devie aliată sau cobeligerantă. Într-un anumit timp, guvernele aliate vor fi de acord să asigure României cobeligeranța. În acest scop, guvernele aliate au făcut cuvenitele schimburi de vederi.

Dacă nu este altă declarație de făcut, să examinăm proiectul de ieri punct cu punct.

Dl. Vișoianu. Care este punctul de vedere asupra punctului 19?

Dl. Molotov. Este prematur să vorbim acum; domnii ambasadori sînt de acord?

(Ambasadorii Angliei și Statelor Unite aprobă).

Dl. Vișoianu. Cînd am redactat modificările la art. 19, ne-am gîndit, ca atunci cînd războiul se va fi terminat, să nu mai avem trupe aliate în România.

Dl. Molotov. Să înscriem sau nu această propoziție? Este prematur. Scopul prezenței trupelor aliate (sovietice) este continuarea luptei contra Germaniei. Este prematur acum să ne ocupăm de aceste chestiuni; cînd vom fi mai liberi.

Dl. Vișoianu. Dacă dl. Molotov afirmă că prezența trupelor aliate (sovietice) este provocată de lupta comună contra Germaniei și Ungariei, atunci să se înscrie principiul că aceste trupe vor părăsi țara cînd va înceta războiul.

Dl. Molotov. Este prematur să abordăm detalii acum.

Dl. Vișoianu. Nu abordez detalii, ci principii.

Dl. Molotov. Aceasta rezultă din sensul acordului și nu mai este nevoie să vorbim acum.

Dl. Vișoianu. Nu mi-am permis să cer ceva, ci numai principii. Nu cerem detalii, ci numai principii, datoriile se vor fixa ulterior (dl. Vișoianu citează o frază a lui Talleyrand, în care acesta spunea că un lucru subînțeles este cu atît mai clar cînd este în scris).

Dl. Molotov. Mulțumim pentru cele spuse de Talleyrand. Propunerea făcută de delegația română are în vedere detalii nu principii. În ce privește acest principiu, el este înscris în art. 1, care spune că se va lupta pentru independența și suveranitatea României.

Dl. Vișoianu. Să se scoată acest articol și să se fixeze principiul.

Dl. Molotov. Sensul articolului este clar, nu trebuie să-l modificăm — dacă am face astfel, ar trebui multe precizări care ne-ar îngreuna; anexele nu sînt necesare.

Ambasadorul Marii Britanii: găsește situația României similară cu aceea a Franței: plină cu trupe fără acord special. România este îngrijorată fără motiv.

Ambasadorul Statelor Unite: declară că dl. Molotov a exprimat corect punctul de vedere al Aliaților; este prematur să vorbim de aceasta; trupele vor fi retrase.

Dl. Vișoianu. Vom lua act de această declarație că este inutil să mai spunem ceva, dat fiind această declarație.

Dl. Molotov. De acord.

Să examinăm articolele; în preambul va fi trecut mareșalul Malinovski. Obiecții?

Dl. Pătrășcanu. Nu.

Dl. Molotov. În art. 1 s-a trecut ca data încetării ostilităților între România și Națiunile Unite 24 august ora 4 (se citesc articolele în continuare, cu corespondențele lor din anexă, care se aprobă fără nici o modificare. Se modifică, la cererea d-lui Molotov, articolul 8, în sensul că nu se mai face mențiune de Bulgaria și naționalii ei).

Dl. Molotov. Delegația română propune o redactare nouă a articolului 10, care să fie unit cu 14: există și o referire la anexă. Articolul cel nou: .....

Dl. Christu. O explicație.

Dl. Molotov. Da. Dar să nu citim și anexa?

Dl. Christu. Anexa nu este o explicație a articolului, ci ceva nou. Să nu amestecăm două chestiuni.

Dl. Molotov. Nu vreau să spun că sînt explicații în anexă, ci pur și simplu să-l citim. (Se citește anexa)

Dl. Christu. Art. 10 înlocuiește vechiul 10 și 14.

Dl. Molotov. Da.

Dl. Christu. Art 14 dispare?

Dl. Molotov. Da.

Dl. Christu. Anexa cuprinde ceva nou. Textul așa făcut riscă să ne producă dezavantaje. El se referă desigur la rublele puse în circulație de trupele sovietice, dar vor veni și particulari, care au depozite de ruble.

Dl. Molotov. Nu știu ce propune.

Dl. Christu. Propunem ca adunarea rublelor să nu se facă acum, ci mai tîrziu.

Dl. Molotov. Rușii au fost obligați, neavînd convenție cu România, să facă emisiuni de lei de ocupație și ruble. Dacă semnăm acordul nu este nevoie de noi emisiuni. Dar ce vom face cu rublele emise, ele nu sînt devize internaționale. Nu este nevoie de ele în România. Aceasta explică de ce se propune să se strîngă rublele. Se înțelege că după semnare nu se vor mai emite noi monede. Nu este nevoie să fii expert ca să înțelegi asta.

Dl. Christu. Pentru ruși nu este nevoie să emită lei de ocupație, guvernul român, fiind gata, mai de mult, să dea lei rușilor. Să se înscrie că rușii nu vor mai pune în circulație lei și ruble.

Dl. Molotov. Această idee rezultă din armistițiu; dacă semnăm aici, mîine nu se mai pune problema.

Dl. Christu. Modalitățile și montantul rublei să se fixeze la București.

Dl. Molotov. Cred că dl. Christu își iubește meseria și vrea detalii: în armistițiu nu este nevoie.

(Se citește art. 11 și anexa).

Dl. Christu. O mică observație.

Dl. Molotov. Da.

Dl. Christu. Se socotește valoarea dolarului în momentul semnării.

Dl. Molotov. Dl. Christu

este un expert; clausula aur este un respect față de dolar. Cred că chestiunea este clară.

Dl. Maiski intervine și răspunde d-lui Christu la observațiile făcute de d-sa în ședința anterioară. Dl. Christu arătase că, dată fiind starea economică a României, 300 000 000 dolari reprezintă și, mai ales, pot reprezenta la sfîrșitul războiului, cînd este de presupus că situația economică a României va fi mult mai proastă, — o sarcină mult prea grea. Cerea în consecință, să se insere clauza că, „dacă se va constata la sfîrșitul războiului că situația economică a României este așa de proastă încît suma cerută reprezintă o sarcină prea grea, ea să fie micșorată". I se răspunsese că experții economici sovietici făcuseră constatarea că, dat fiind că venitul anual al României este de aproape 2 000 000 000 dolari anual, suma de 300 000 000 cerută drept despăgubire, va putea fi în orice caz plătită. Dl. Christu contestase această afirmație, arătînd că venitul anual al României este de numai 600 000 000 dolari anual.

Dl. Maiski aduce acum documente (comunicări ale secțiunii economice a Societății Națiunilor și lucrarea d-lui Slăvescu) care arată că într-adevăr venitul anual al României este de 2 miliarde dolari anual.

Dl. Christu mulțumește dl. Maiski pentru onoarea care îi face de a-i răspunde cu date; arată că, neașteptîndu-se la aceasta, nu poate aduce și d-sa date oficiale (promite d-lui Maiski să-i trimeată de la București un studiu documentat) și continuă să conteste că venitul României ar fi atît de mare. Dl. Christu, argumentează că veniturile anuale ale României sînt mult mai mici (600 milioane) și aduce în sprijinul afirmațiilor 3 argumente:

1. lucrările citate de dl. Maiski se referă la România „pe care eram atît de mîndri să o numim România Mare" și care nu mai există astăzi; 2) România a dus un război, care i-a cauzat atîtea distrugeri; 3) România continuă războiul. Toate aceste fapte fac ca venitul României să nu poată fi mai mare decît 600 milioane dolari anual. „Dar, continuă dl. Christu, dacă experții economici sovietici sînt atît de convinși, că într-adevăr venitul anual al României este atît de mare, și că, deci, oricare ar fi starea economică a țării mele la sfîrșitul acestui război, ea tot va putea plăti suma impusă, este cu atît mai simplu să se insere clauza cerută de noi, care, dată fiind convingerea acestor experți, nu va avea obiect. Prin înscrierea clauzei de scădere a sumei impuse (dacă se va costata că România nu va putea plăti, nu se va face altceva decît să ni se dea o oarecare satisfacție)".

Dl. Molotov. Să-mi dați voie să consider acest duel fără importanță. Să trecem mai departe. (Se continuă citirea articolelor care sînt aprobate fără modificări).

Dl. Vișoianu (referindu-se la anexa articolului 16): Ce înseamnă „după ordinele Înaltului Comandament Aliat Sovietic"?

Dl. Molotov. Fiind dat că situația militară existentă în România și că trupele sovietice sînt responsabile de această situație, trebuie ca toate transmisiunile să fie folosite în interesul Aliaților. Diplomații străini nu [au] voie să cifreze. Corespondența diplomaților, cu guvernele lor și cu guvernul român se va face sub control. Acest lucru se face deja în România. Situația militară cere ca în spatele trupelor să fie ordine. Este și interesul României care duce războiul. Acesta este sensul.

Dl. Vișoianu. Deci și guvernului român.

Dl. Molotov. Da.

Dl. Vișoianu. Vor fi greutăți cu țările neutre.

Dl. Molotov. În Italia nu s-au creat greutăți, unde există aceeași situație. Interesele Aliaților vă sînt mai aproape decît cele ale neutrilor. (Se continuă citirea articolelor)

Dl. Molotov. Fiind date cele spuse de dl. Pop în ședința anterioară, credem posibil să modificăm art. 19 după cum urmează: .....

Dl. Molotov se interesează dacă redactarea este satisfăcătoare.

Dl. Pop (referindu-se la acțiunea trupelor sovietice alături de trupele românești). În text se spune „trupele sovietice *iau* parte sau „trupele sovietice să ia parte"?

Dl. Molotov. Fără îndoială „*iau* parte". Se poate constata că a săvîrșit examinarea textului și a anexei. Acum se pot prezenta textele definitive spre semnare. Se acceptă?

Dl. Pătrășcanu. Da. ■

O imagine completă asupra conținutului minutei românești nu se poate obține decît prin confruntarea textului reprodus de noi cu cel publicat de cunoscutul istoric Gheorghe Buzatu, în volumul România în istoria universală, **III$_1$, Iași, 1988, pp. 772-785.**

București, 1944-1945: pagini de jurnal

CĂDEREA ÎN COMUNISM

RENÉ DE WECK

Fragmentele din Jurnalul lui René de Weck pe care le reproducem în acest număr[1] se referă la prima jumătate a anului 1945, o perioadă extrem de tensionată a vieții politice românești. De la 8 februarie pînă la 3 mai 1945, date ce delimitează în timp selecția efectuată de noi, diplomatul elvețian a înregistrat un mare număr de evenimente a căror semnificație devenea cu fiece zi mai limpede: instituirea regimului de ocupație sovietică în România, țară pentru care viitorul, cum aprecia de Weck, nu putea să aducă decît transformarea ei într-o „provincie, sau mai curînd, o colonie a U.R.S.S.-ului".

„Faptul dominant este că [la 6 martie] dl. Petru Groza a constituit un guvern de extremă stîngă" (noul prim-ministru apare aici alături de Gheorghe Gheorghiu-Dej, liderul partidului comunist)

Dacă evenimentele anului 1944 mai lăsaseră loc unor confuzii și îndoieli cu privire la natura prezenței sovietice în România, anul 1945, cu fiecare fapt petrecut, aduce o limpezire evidentă în comentariile și aprecierile lui de Weck. Și chiar dacă mai rămîn unele evenimente și atitudini al căror substrat scapă justei evaluări, diplomatul realizează că dezvoltările din țara noastră erau înghesuite pe făgașul unui scenariu prestabilit, cu rădăcini adînc înfipte în practicile diplomației secrete. Aceasta este prisma prin care de Weck privește rosturile Comisiei aliate de control în România, subliniind în repetate rînduri rolul hotărîtor al acestui organism, dominat discreționar de sovietici, în propulsarea comuniștilor spre putere. În mod cert, apreciază autorul Jurnalului, impunerea guvernului condus de dr. Petru Groza nu era altceva decît un pas hotărîtor făcut de comuniștii români pe calea instaurării dictaturii comuniste. Acesta e începutul „marelui întuneric" ce amenință România pe măsură ce se „prelungește ocupația rusească". Era, de fapt, exact ceea ce s-a și întîmplat: începutul acelei nopți care a traversat istoria poporului român pe durata unei jumătăți de secol, lăsînd în urmă un cumplit cortegiu de suferințe și tragedii.

Cum scriam și în numărul anterior, deși René de Weck dovedește în cîteva ocazii o neînțelegere a psihologiei și dramatismului situației istorice în anul 1944, informațiile sale numeroase, precum și implicarea sa în evenimente, fără a mai fi de importanța celor din anii '40-'44, continuă să păstreze valoarea unei surse istorice de prim ordin pentru acei ani '44-'45 care au anticipat perioada comunistă în România.

Precizăm că versiunea românească a fragmentelor reproduse ne aparține, ca și completările cuprinse între paranteze drepte.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

[1] Menționăm cu plăcere colegială că domnul Geo Șerban a publicat în patru numere consecutive ale suplimentului ziarului *Cotidianul*, din decembrie 1991 și ianuarie 1992, fragmente din *Jurnalul* fostului ministru al Elveției la București.

1945

Joi, 8 februarie. Din luna decembrie 1944, nici un străin, chiar șeful misiunii diplomatice, nu poate să părăsească România fără autorizația Comisiei aliate de control, adică, de fapt, a guvernului de la Moscova. Din 5 ianuarie am prezentat ministrului afacerilor externe [român], pentru mine și colaboratorul meu Douche, o cerere de viză de pașaport cu drept de înapoiere. Pînă în ziua de azi nici un răspuns, deși Vișoianu a intervenit personal pe lîngă generalul [V. P.] Vinogradov [vicepreședintele Comisiei aliate de control]. Totul este extraordinar. M-am decis să cer ajutorul englezilor și americanilor. Mergem să vedem dacă vor și dacă vor putea să facă ceva.

De fapt, Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944 n-a ridicat dreptul României de a menține relații diplomatice cu statele neutre. Ea n-ar putea deci să interzică reprezentanților acreditați de aceste state să se deplaseze cînd cred necesar...

Miercuri, 14 februarie... Comisia aliată de control (de fapt guvernul din Moscova) a informat în sfîrșit Ministerul de externe [român] că plecarea mea din România n-ar ridica nici un fel de probleme, dar că i se pare „prematur" să se stabilească de acum problema înapoierii. Eufemismul e fermecător. Bineînțeles că eu nu sînt dispus să plec fără asigurarea că pot să revin la București cînd voi crede util. După cum și Berna, avizată prin telegramă, nu judecă altfel. Dacă mi-ar spune că pot să plec fără nici o garanție de înapoiere, asta ar însemna că se consideră încheiată misiunea mea în România și că se gîndește să-mi încredințeze o altă cale...

Luni, 26 februarie. Sîntem în ajunul unei adevărate revoluții? Evenimentele din ultimele săptămîni ne pot face să credem acest lucru. Dacă această revoluție ar trebui să se producă, ea ar fi făcută de o infimă minoritate, adusă la putere de moliciunea și teama de care majoritatea a dat atîtea probe, susținută, pe de altă parte, de anumite elemente din armata roșie. Ea ar avea un caracter tot atît de artificial ca și cele două revoluții legionare din septembrie 1940 și din ianuarie 1941. Triumful ei ar fi probabil efemer, dar cîteva săptămîni de nebunie sînt de ajuns ca să ruineze de jos pînă sus o țară întreagă. Cînd consideri numărul și amploarea actelor fără sens comise în cursul ultimilor ani de către conducătorii poporului român, constați cu uimire că țara mai stă încă în picioare și că se poate duce o existență aproape normală. Este dificil să cunoști exacta măsură a restricțiilor impuse claselor sărace (țărani, muncitori, mic burghezi), mai ales în regiunile distruse de război.

Sigur este că cei peste trei ani de exploatare metodică efectuată de Germania, plus șase luni de spoliere rusească, două campanii dure, din care a doua continuă încă, purtate succesiv în două cîmpuri opuse și care se soldează cu enorme pierderi în oameni și materiale, toate acestea au lăsat țării încă resurse considerabile. Inflația a făcut să urce costul vieții, dar salariile unui mare număr de profesii și cîștigurile unor comercianți permit să fie suportată această creștere. În ceea ce privește produsele agricole, pare că ele se vînd la prețuri destul de interesante, cu toate că micii țărani și proprietarii — cei din urmă cu condiția să nu fi fost prea tare jefuiți de armata roșie — pot să se retragă din joc. Victime sînt oamenii cu venituri fixe — pensionarii, funcționarii onești (dacă mai sînt), anumite categorii de muncitori nespecializați, a căror muncă nu este prea căutată de clienți, sau funcționarii. Cine are bani, trăiește mai bine astăzi în România decît în toate, sau aproape toate țările din Europa. Eu n-am suferit niciodată de foame și, mai puțin cele cîteva zile ce au urmat bombardamentelor americane din 4 aprilie 1944, mi-am făcut în fiecare dimineață baia mea caldă. Nu mai vorbesc despre încălzire: datorită gazului metan, n-a fost niciodată mai intensă ca în această iarnă.

Se poate schimba această situație? Se poate. Dar eu cred că Rădescu [șeful guvernului român] este în măsură să reziste și că, dacă o va face, americanii și englezii îl vor susține.

Alaltăieri dimineață, sîmbătă, înaintea învălmășelilor care au avut loc la sfîrșitul după-amiezei [zgomotoase demonstrații organizate de comuniști pentru impunerea unui guvern F.N.D.; în București, s-au produs incidente, utilizîndu-se arme de foc], generalul Vinogradov și „diplomatul" Pavlov au plecat la Moscova. Ei știau, fără îndoială, ce avea să se întîmple și au voit să se spele pe mîini: Alibi pașa n-a murit! Dintre marile „legume" sovietice, în București n-a mai rămas decît contra-amiralul Bogdenko.

Marți, 27 februarie. Sîmbătă, 24, F.N.D. (Frontul Național Democrat), cartel al partidelor din extrema stîngă, a ținut o mare adunare în Piața Națiunii. Vorbitorii s-au dat la Rădescu și Maniu, dar discursurile lor n-au fost incendiare. Atmosfera s-a tulburat cînd grupurile de manifestanți au ajuns în fața Palatului regal. Au urmat împușcături și, bineînțeles, au loc confruntări dure pentru a se descoperi cine a tras. Rădescu a luat fericitele precauțiuni de a invita, în cabinetul său de ministru de interne, un ofițer englez și unul american. Amîndoi afirmă că primele gloanțe au plecat din rîndul manifestanților, dintre care cea mai mare parte erau înarmați. Armata a tras în aer, dar numai atunci cînd mulțimea a încercat să intre în curtea Palatului regal și în clădirea Ministerului de interne [aflată atunci vizavi de Palat și în care ulterior, avea să funcționeze, pînă în de-

cembrie 1989, C.C. al P.C.R.]. Dar salvele au provocat o panică nebunească și numeroase persoane au fost călcate în picioare. Puțin mai tîrziu, cînd s-a făcut noapte, focurile de arme au fost trase de persoane necunoscute dintr-un automobil care mergea cu farurile stinse; doi morți și 11 răniți.

Alaltăieri, duminică, Rădescu, fiind recunoscut la ieșirea de la un concert, a fost aclamat de cetățeni. În general, țara este cu el. Dar citind presa, s-ar putea crede că el este realmente „dușmanul poporului"; sindicatul tipografilor își exercită cenzura asupra ziarelor, astfel că muncitorii refuză să imprime tot ceea ce ar putea să nu fie pe placul F.N.D.-ului. Și apoi există mulțimea fricoșilor de toate culorile.

Titel Petrescu, șeful Partidului Social-Democrat, nu este membru al guvernului, dar cu toate acestea, el ține în mînă cheile situației. Oficial, el face parte din F.N.D. În mai multe rînduri, el a arătat că-și menține programul socialist și că, în multe puncte, se deosebește net de comuniști. El a adresat chiar în 23 februarie o scrisoare F.N.D.-ului prin care își exprima punctele sale de vedere. El cerea: 1. Reforma agrară să fie amînată pînă după sfîrșitul războiului și să se realizeze prin mijloace legale, nu ca acelea ce se practică acum în diverse regiuni, prin forță; 2. Presa să rămînă liberă, iar sindicatele să nu aibă calitatea de a se erija în cenzor; 3. Să se renunțe la desemnarea prefecților de către „popor"; să se pregătească, pentru o dată cît mai apropiată, alegerile municipale și, pînă atunci, prefecturile să fie repartizate în mod echitabil, sub supravegherea Consiliului de Miniștri, între partidele din coaliția guvernamentală; 4. F.N.D.-ul să nu caute să se transforme într-un partid unificat de extremă stîngă, ci să respecte tendințele și doctrinele fiecărui component și, în special, cele ale grupurilor socialiste.

Dacă, azi, Titel Petrescu ar părăsi F.N.D.-ul, acesta s-ar prăbuși. Dar, fără îndoială, nu va avea curajul s-o facă. Azi trebuia să dejunez cu el și Fischer. N-a venit. Nu mă mir. De multe ori, politicienii care pretindeau că se bucură să mă întîlnească, se fac nevăzuți în ultimul moment, pentru că circumstanțele îi fac să creadă că trebuie să răspundă la chestiuni încurcate și vor să evite explicații neplăcute.

Ca să revenim la Titel Petrescu, soția sa ne-a povestit că el suferea de o gingivită acută și trebuia să stea la pat. Spusele ei m-au convins de două lucruri: 1. Bunul apostol nu-și dă seama ce înseamnă să se rupă de F.N.D.; 2. Această dezumflare se datora groazei (teama că nu va fi urmat de partidul său și de a nu avea dificultăți cu rușii)...

Duminică, 4 martie. De o săptămînă, România traversează cea mai gravă criză politică pe care a suferit-o după 23 august. I-am urmărit atent peripețiile. Nu e deloc cazul aici să le enumăr: o voi face într-un lung raport pentru Berna.

Aș vrea să arăt însă sentimentul dramei obscure ce se joacă chiar în acest moment.

Un fapt este sigur: rușii au cerut demisia generalului Rădescu, la numai 15 zile după ce i s-a decernat, prin gura lui Vinogradov, o mărturie de încredere. Ce interese avea Kremlinul să exploateze cu atîta grabă și brutalitate evenimentele din 24 și 25 februarie? De ce Stalin și Molotov l-au trimis pe Vîșinski la București cu însărcinări atît de imperative?

Cred că Conferința de la Ialta [4-11 februarie 1945], urmată imediat de intrarea în război a Turciei și Egiptului, i-au convins că nu mai aveau nici un minut de pierdut dacă vroiau să-și consolideze pozițiile lor în România, înainte ca anglo-americanii să fie în măsură a se opune eficient planurilor lor...

Există deci un interes evident pentru ruși ca să bruscheze lucrurile: să instaleze un guvern devotat lor la București, să pretindă apoi că acest guvern reprezintă întreg poporul român și să insiste ca Națiunile Unite să-i lase ei (U.R.S.S.) sarcina de a proceda la alegeri generale.

Acest plan pare a se lovi de rezistențe. Nici unul dintre oamenii politici chemați de rege la consultări n-a reușit pînă acum să pună pe picioare un cabinet. Se pare că, în spatele acestor oameni și al partidelor lor, forțe mult mai importante sînt angajate într-o luptă mută dar foarte dură. Presa nu zice nimic și, pentru prima dată, oameni care de obicei știu tot ce se petrece în culise, recunosc că sînt reduși la a emite ipoteze.

Luni, 5 martie. Totul conduce la convingerea că ziua de azi va fi decisivă pentru viitorul României. Din nefericire, partida se deschide destul de rău. Dacă englezii ar părea decișI să-l susțină pe rege și să faciliteze formarea unui guvern care să se declare gata a apăra monarhia constituțională, americanii — m-am putut convinge — afirmă, dimpotrivă, că doresc să vadă stabilindu-se un regim realmente democratic în România și, în conformitate cu hotărîrile de la Ialta, instaurarea unui guvern național cuprinzînd reprezentanți ai tuturor partidelor, în stare să organizeze alegeri libere cît mai curînd posibil; ei declară că nu au sfaturi de dat cu privire la alegerea persoanelor care trebuie să intre în formația ministerială chemată să preia succesiunea cabinetului Rădescu.

Îl deplîng tare pe bietul rege Mihai, asaltat de tot felul de sfaturi și influențe contradictorii...

Marți, 6 martie. Dacă, așa cum se poate aștepta de acum încolo, România devine o provincie, sau mai curînd, o colonie a U.R.S.S.-ului, cine va fi considerat răspunzător?

Nu-i ușor de dat un răspuns la această întrebare. Înainte de a propune un răspuns, ar trebui să relatăm, rînd pe rînd, toate evenimen-

tele din ultimele zile. Eu am făcut deja acest lucru în altă parte, încît nu mai revin.

Faptul dominant este că dl. Petru Groza a constituit un guvern de extremă stîngă, împănat cu cîţiva dizidenţi din partidele liberal şi ţărănist. Rezultatul: pîrghiile de comandă sînt deja în mîinile comuniştilor şi, oricît de lung timp va ocupa armata roşie această ţară, nu este de prevăzut nici o reacţie, ci mai probabile par noi alunecări către stînga. De acum, problema română devine o chestiune de timp. Rezistenţa anglo-americană începe să se facă simţită, dar va rămîne inoperantă atîta timp cît Londra şi Washingtonul vor menaja Moscova, ca aceasta să nu micşoreze efortul de război al U.R.S.S.-ului. Situaţia se va schimba după sfîrşitul ostilităţilor în Europa. Instantaneu, americanii şi englezii se vor simţi ceea ce sînt în realitate: cei mai puternici. Şi vor acţiona în consecinţă.

Luni, 19 martie. Ieri, dejun la Mogoşoaia cu Dampierii. El a fost ministru al Franţei la Budapesta pînă către sfîrşitul lui 1942 sau începutul lui 1943, după care a demisionat, nevoind să mai servească guvernul de la Vichy. Contesa, literată, provenind din nobilimea măruntă, ar fi, după cît se zice, de origine levantină sau persană. Amîndoi au stat în Ungaria, unde au fost bine trataţi după cît se pare, pînă în momentul cînd Hitler, atrăgîndu-l pe amiralul Horthy într-o cursă, a impus ungurilor un guvern devotat lui (17 martie 1944) [de fapt, trupele germane au ocupat Ungaria]. De atunci, Dampierii au fost expuşi persecuţiilor Gestapoului. Pînă la urmă au reuşit să-şi cîştige o semi-libertate. Asediul Budapestei de către ruşi i-a găsit refugiaţi la prieteni maghiari, undeva la 15 kilometri de Capitală. Nu fără greutate, au obţinut apoi de la ruşi autorizaţia şi mijloacele materiale pentru a veni la Bucureşti, unde au locuit la Sarret [de la Legaţia Franţei] pînă în momentul în care au putut să revină în Franţa...

Dejun astăzi cu locotenent-colonelul Masterson, de la Royal Engineers şi de la Intelligence Service. Înainte de război, el a fost inginer în România, la compania petrolieră Unirea. În momentul ruperii relaţiilor româno-engleze, a plecat în Turcia şi de acolo în Egipt. L-am cunoscut săptămîna trecută, dar îl ştiam de multă vreme, avînd corespondenţă cu el prin curierul nostru, Chaulmontet. Este un englez jovial şi dinamic, mare admirator al lui Winston Churchill.

După el, războiul — în Europa — se poate sfîrşi de la o zi la alta, iar rezistenţa naziştilor nu va dura în nici un chip mai mult de cîteva săptămîni.

În ce mă priveşte, am crezut de atîtea ori că sîntem în ajunul prăbuşirii totale a Germaniei, că nu mai îndrăznesc să fac pronosticuri. Greşeala pe care am comis-o de atîtea ori nu se referea la şansele pe care le-ar fi putut avea nemţii să scape de catastrofă, deoarece, încă din septembrie 1939, înfrîngerea lor era sigură şi previzibilă. Chiar de a doua zi după dezastrul francez, am declarat mereu că Aliaţii pierduseră „prima manşă", dar asta nu-i împiedica să cîştige partida. Era o certitudine aproape matematică. După debarcarea Aliaţilor în Africa de Nord şi victoria ruşilor la Stalingrad, am spus: „Asta este începutul sfîrşitului". Şi aveam dreptate, fiindcă nemţii niciodată nu şi-au revenit din acea lovitură. Numai că sfîrşitul durează prea mult faţă de cît îmi închipuiam. De ce? Fiindcă oamenii care conduc cel de al III-lea Reich sînt nebuni (proba nebuniei lor, în sensul propriu al cuvîntului, au dat-o prin extraordinara încăpăţînare de a nega evidenţa) şi pentru că poporul pe care ei l-au terorizat este compus din idioţi sinistri. Dacă acestor şefi le-ar fi rămas un gram de bun simţ şi masei o tresărire de energie inteligentă, războiul s-ar fi sfîrşit de multă vreme...

Duminică, 15 aprilie... Dejun la Mogoşoaia: Mocioni Stîrcea, Ioaniţiu (secretarul regelui) şi Kaufmann [din personalul legaţiei]. Mi-au spus că Maiestatea Sa a fost foarte întristat de apropiata mea plecare. El a binevoit să-şi amintească de acel „Trăiască Regele" al meu, din 29 august 1944 [*Magazin istoric,* nr. 8/1992]. Regele m-a invitat să dejunăm joia viitoare la palatul reginei Elisabeta, unde locuieşte împreună cu mama sa.

Stîrcea, care în anumite cercuri trecea drept quasi-comunist, este pe punctul de a deveni furios de reacţionar (a propos de aceasta, am auzit ieri prin Madame de Fil, că saloanele bucureştene mă ţin de bolşevic şi că unii se întreabă dacă n-am sînge evreiesc).

Dar să revin la Ionel [Stîrcea]; ne-a dat cîteva amănunte inedite despre afacerea de la 23 august. El afirmă că regele şi ceilalţi conjuraţi l-au rugat stăruitor pe Maniu să ia puterea. Eu ştiam chiar de la vechiul militant transilvănean că a refuzat să fie şeful unui guvern al cărui prim act trebuia să fie cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord la U.R.S.S. După propria sa mărturisire, el acţiona astfel pentru a proteja viitorul, adică popularitatea proprie şi a partidului său. Dar ceea ce nu ştiam, era că el, înaintea insistenţelor regelui, era pe punctul de a ceda: „Dacă Maiestatea Sa îmi ordonă — dar eu o sfătuiesc să nu o facă — voi asculta". Nu s-a mai spus nici un cuvînt. Cursul lucrurilor putea să fie schimbat... Poate...

După părerea mea, ceea ce trebuia făcut, era [ca regele] să-l oblige pe Maniu să devină preşedinte de Consiliu, să-i impună un program şi unii colaboratori, apoi să-l trimită la Moscova pentru semnarea convenţiei de armistiţiu. Stîrcea pretinde că, dat fiind caracterul omului, aceasta era imposibil. Recunoaşte totuşi că Maniu avea — sau pretindea că are — în buzunar lista completă a miniştrilor săi. Dar cînd i s-a cerut s-o arate, el a evitat. Pe de altă parte, Dinu Brătianu

și Pătrășcanu au ridicat obiecții, evident, inspirate de spiritul de partid. O ocazie minunată pentru un monarh energic și patriot să arbitreze diferendul și să facă să triumfe autoritatea regală care, în fond, reprezenta bunul simț. „Noi, care voim să apărăm întotdeauna rațiunea..." Vai!...

Joi, 19 aprilie. Informat despre apropiata mea plecare, regele m-a invitat azi la masă. Invitația mi-a transmis-o duminica trecută prin Kaufmann, „Hof-und Hausjude"-ele meu [evreul meu de curte și de casă].

Suveranul m-a poftit la stînga sa; regina mamă s-a așezat la dreapta lui; am găsit-o îmbătrînită — toate ridurile feței accentuate. Alți convivi: Negel, mareșalul Curții, M-me N. Catargi, dama de onoare, aghiotantul de serviciu.

Mihai n-a fost deloc mai vorbăreț decît de obicei. Cînd vorbește, o face fără să descleștеze dinții și de-abia îl înțeleg. Franceza nu-i este deloc familiară. Folosește engleza cu mama și româna cu supușii.

Nu l-am auzit să exprime nici o idee politică. Este adevărat că, pentru un monarh constituțional, a ști să tacă este, poate, mai ales în acest moment, prima dintre virtuți. Cîteva monosilabe și mai cu seamă jocuri de fizionomie sînt de ajuns să descoperi că a înțeles ceea ce i-ai spus și să-i distingi reacțiile.

Regina mamă este expansivă. Asupra doliului meu mi-a spus cîteva cuvinte care păreau sincere. În timpul dejunului, conversația a fost destul de palidă. Eforturile mele de a o anima au rămas fără ecou. După cafea, servită la masă și la fel de rea ca totdeauna, Maiestățile Lor mi-au pus cîteva întrebări despre ce gîndesc asupra României și despre viitorul ei. Am căutat să-i asigur: de acum înainte, forța rusească nu poate decît să scadă în raport cu aceea a anglo-saxonilor, care crește; dacă războiul în Europa sfîrșește curînd, Moscova nu va avea timp să realizeze planurile sale ambițioase în Balcani. Am schimbat apoi cîteva urări și suveranii s-au retras...

Miercuri, 25 aprilie. Astăzi se deschide Conferința de la San Francisco *[Magazin istoric*, nr. 6/1985]. Ce-o să iasă?

Invitație la dejun la Capșa, prin Kaufmann, cu Vișoianu, Ștefănescu și Max Ausnit. Acesta din urmă este mai puțin optimist ca altădată. Vișoianu emite pronosticuri sumbre. Pentru el, U.R.S.S. este de-acum dușmanul Europei, pentru că Germania învinsă se încăpățînează să se distrugă singură. El se teme ca Europa occidentală și America, necunoscînd deloc pericolul rusesc prin experiența directă, să nu facă față de U.R.S.S. greșeala pe care au făcut-o, după 1918, englezii și americanii față de Germania: colaborarea cu orice preț. Or, această greșeală, slăbind Franța, a fost una dintre cauzele înfrîngerii acesteia din urmă în 1940 și nu i-a scutit pe anglo-saxoni de obligația de a intra într-un nou război — și ce război! — împotriva naziștilor. Vișoianu crede că, dacă se cedează prea mult teren lui Stalin, aroganța lui nu va mai cunoaște margini și va deveni un nou Hitler. Este posibil, dar eu cred că americanii și mai ales englezii nu se lasă înșelați, au toate atuurile în mînă ca să cîștige partida, adică să-i oblige pe ruși să facă ceea ce trebuie. Rămîne de văzut cînd și cum le vor juca. Cred că partida este deja angajată. Ea va continua fie la San Francisco, fie în Extremul Orient. Dar probabil că nu sînt arătate toate cărțile deodată. Această perspectivă nu i-ar încînta pe români. Le înțeleg nerăbdarea, dar, ce dracu', România nu este buricul pămîntului! Și apoi, mai sînt și alte lucruri. După războiul din 1914-1918, anglo-saxonii i-au ajutat pe germani să se ridice, pentru că se temeau — pe bună dreptate — de o hegemonie franceză în Europa. În 1945 și în anii următori, problema de rezolvat este „apărarea Occidentului". Această problemă se pune cu totul altfel decît în vremea cînd [scriitorul francez Henri] Massis îi consacra o lucrare sub acest titlu *[Défense de l'Occident*, 1927]. Este vorba de a îngrădi imperialismul rușilor și de a supune Germania unei carantine severe și de lungă durată. Aceasta, cu siguranță, nu e ușor de realizat, dar este posibil. U.R.S.S., care a sîngerat și suferit mai mult decît oricare dintre națiunile aliate, va trebui să fie ajutată, dar numai în măsura în care se va abține să domine Europa. Teritoriul său este atît de vast, atît de bogat încît îi poate permite să prospere fără să caute cearta cu vecinii. Singurul lucru pe care poate să-l reclame este un mare port la o mare deschisă, permițîndu-i să participe în mod egal la comerțul maritim pe toată suprafața pămîntului. Va trebui să i se dea. Va trebui ajutată să-și reconstruiască orașele devastate. Dar toate acestea vor trebui făcute cu prudență, cu garanții serioase. De altfel, va trebui forțată să-și îndrepte ambițiile asupra Asiei. Prea multe restricții i-ar incita pe ruși să caute sprijin la germani, să se alieze cu ei împotriva Occidentului. Prea multă politețe i-ar încuraja să practice o politică megalomană împotriva tuturor celorlalte popoare. Măsura justă nu va fi ușor de stabilit, dar trebuie găsită.

Cît despre Germania, va fi nevoie să i se impună o lungă penitență, combinată cu un lung tratament de dezintoxicare. Armatele care vor ocupa teritoriul ei nu vor trebui să se mulțumească numai cu prezența garnizoanelor. Ele vor avea și sarcina de a o civiliza. În acest scop, soldații vor trebui să fie dublați de buni pedagogi, antrenați și bine înzestrați.

Joi, 26 aprilie. Înțeleg, desigur, rezerva englezilor față de solicitările românilor. Românii, o știu printr-o lungă experiență, cer întotdeauna încurajări. Cînd riști să le dai una, fie ea cea mai discretă din lume, ei se angajează imediat în savante lucrări de

exegeză și, adăugînd imaginație, ajung foarte ușor să denatureze complet sensul vorbelor tale. De cîte ori i-am văzut construind pe un singur cuvînt un întreg roman de politică internațională. Dar, la fel ca ei, englezii exagerează uneori cu prudența... Acest lucru este util, mai cu seamă în România, unde nimeni nu este capabil să țină un secret. Pe de altă parte există un antidot pentru această incontinență verbală: circulă atît de multe zvonuri contradictorii în București, că nu se poate nici cum separa adevărul de fals, în așa fel că o indiscreție rămîne uneori inofensivă, cei interesați neluînd-o în serios. Probabil că în felul acesta a reușit și lovitura de stat de la 23 august. Cu siguranță că nu eram eu singurul care știa ce se pregătea. Killinger a trebuit să fie avertizat de careva dintre numeroșii săi agenți. Dar el nu l-a crezut, fie pentru că acela i-a prezentat faptele într-o lumină care le făcea incredibile, fie chiar pentru că orgoliul lui nu-l lăsa să creadă că regele și consilierii acestuia ar putea să fie atît de nebuni și să braveze cel de-al III-lea Reich. Poate că în aceasta constă explicația sinuciderii sale. El a trebuit să raționeze astfel: „Totdeauna i-am spus Führerului că ținem toată România ferm în mînă. Cum să mă prezint în fața lui? Cum să recunosc că această frumoasă pradă mi-a scăpat în cîteva ore?"

Vineri, 27 aprilie. Neîncrederea și xenofobia rușilor îi împinge la hotărîri a căror stupiditate depășește înțelegerea și care le deservesc cauza mai eficient decît ar putea s-o facă cea mai abilă propagandă adversă. Sarret, pe care tocmai l-am văzut la el acasă, mi-a citat exemple stupefiante.

Avioane franceze au trimis la București piloți francezi aparținînd Regimentului de aviație Normandia [creat pe teritoriul U.R.S.S. și care a participat la lupta împotriva germanilor, alături de forțele aeriene sovietice], care s-a acoperit de glorie pe frontul rusesc. Aceștia sînt fie echipaje de întărire destinate să acopere pierderile, fie militari în permisie care revin în Franța. Rușii nu permit ca aceste aparate să fie conduse de echipajele lor pînă la locul unde se află, în U.R.S.S., baza unității respective. Oamenii coboară în România și continuă drumul cu avioane rusești. Printre cei care aterizează aici la București se aflau, în drum spre Paris, un colonel din regimentul citat și doi ofițeri proclamați „eroi ai Uniunii Sovietice" chiar de către Stalin. Rușii pretindeau să le întrerupă orice contact cu exteriorul. La intervenția energică a lui Sarret, ei au permis cîtorva dintre acești aviatori să se instaleze la Athenée Palace, dar alții au fost reținuți și supravegheați ca și cînd ar fi fost prizonieri de război.

Pe de altă parte, rușii din București obligă avioanele franceze să se reîntoarcă goale în Franța, pe cînd aici se află numeroși evadați (prizonieri militari sau deportați civili proveniți din lagărele germane), care ar fi putut să fie repatriați în 24 sau 48 de ore. Sarret povestește că unul dintre acești oameni, comunist, care înainte de a veni în România luptase alături de ruși într-un grup de partizani, a fost atît de furios văzîndu-se astfel tratat de către prietenii săi, încît îi înjura teribil pe aeroport și încă de față cu numeroși martori. Toți prizonierii francezi care sosesc aici sînt trimiși la Odessa, unde, înainte de a fi îmbarcați pe o navă de repatriere, trebuie să aștepte foarte mult în niște lagăre care nu par deloc a fi un paradis...

Miercuri, 2 mai. Ieri, 1 mai, sărbătoarea muncii. Orașul pavoazat în culorile naționale și ale celor trei inamici de ieri — U.R.S.S., Marea Britanie și S.U.A. ...„Pentru prima oară am avut un întîi mai liber", proclamă, care mai de care, ziarele din București. Și pentru că nimic nu se ignoră, această reîntoarcere la libertate a fost marcată prin interzicerea circulației fără permis special, oricărui fel de vehicul; șoseaua trebuia să fie rezervată poporului suveran care, în loc să meargă să se plimbe la țară și să petreacă la iarbă verde, își celebrează triumful defilînd pe străzile prăfuite, sub protecția armatei roșii și a tancurilor sale.

În acest timp, cu toate că n-am avut un „permis special", am putut să sosesc fără încurcături la legație, de unde am luat în mașina mea pe Stern, Kaufmann și pe fostul ministru țărănist Ghilezan, care mergeau să dejuneze la Mogoșoaia. N-am văzut defilînd marele cortegiu, dar am zărit fragmente, adică grupuri care, în anumite locuri, își așteptau supuse rîndul să intre în coloană... Alte grupe încadrau carele sindicatelor sau ale uzinelor și cele ale comunelor suburbane. Aceste care sînt o invenție rusească. Se văd nenumărate la Moscova...

La București toate aveau un aer de copilărie. Această dimineață însorită nu anunță marele întuneric. Dar acesta va putea veni, dacă se prelungește ocupația rusească.

Din fericire, războiul în Europa ajunge spre sfîrșit. Iată, Italia eliberată la rîndul ei. Moartea rușinoasă a lui Mussolini, împușcat de partizani pe malul lacului Como, împreună cu 17 acoliți, apoi spînzurați de picioare la o pompă de benzină într-o piață din Milano, pare o confirmare definitivă. În Germania nu mai este război, ci numai insule de rezistență. Singurele regiuni unde nemții se mai bucură de securitate relativă — și cumva provizorie — sînt Norvegia, Danemarca și centrul Boemiei. Hitler este realmente mort, la două sau trei zile după complicele său...

Joi, 3 mai. Plimbările prin București seamănă a vizite de adio. Trecînd prin fața unor case, evoc amintiri... ■

PIESE NOI LA „DOSARUL ANA PAUKER“

Prin anii '60, odată cu debutul aşa-zisei „politici de independenţă“ faţă de Moscova, în unele cercuri ale conducerii fostului partid comunist din România a început să se vorbească despre aşa-numitul guvern Ana Pauker (guvernul din chesoanele armatei roşii), creat anume pe teritoriul U.R.S.S. ca instrument al sovietizării şi comunizării rapide a României, imediat după pătrunderea trupelor sovietice în ţara noastră. Informaţia, destul de confuză şi nesigură, a circulat mai ales pe cale orală. Nu avem cunoştinţă, pînă în prezent, despre publicarea unor documente cît de cît certe şi lămuritoare în această privinţă. Asta nu înseamnă că viitoare cercetări în arhive nu ne pot procura noi surprize. Valenţele „biografiei Ana Pauker“ — produs de marcă al şcolii de cadre kominterniste — ne determină să privim acest aspect cu toată atenţia. Mai ales că, în mod cu totul neaşteptat, ne-a parvenit un prim semnal. Sîntem în situaţia de a semnala conţinutul unui dosar aflat în Arhiva istorică a Bibliotecii Academiei Române, care cuprinde trei mărturii ale unor persoane implicate în evenimentele anilor 1944-1945 şi care ar putea indica noi piste de cercetare. Cititorul va înţelege că întrucît toate cele trei mărturii se referă la acelaşi subiect, este firesc ca ele să reia aceleaşi date istorice.

Pe coperta dosarului respectiv se află următoarea precizare: „Declaraţiile lui Elefterie Sinicliu, Derevici Ipolit şi Anton Alexandrescu, privind acţiunile întreprinse de Ana Pauker în perioada anterioară şi imediat ulterioară insurecţiei din august 1944 în legătură cu formarea unui guvern român“. **Autorii mărturiilor sînt astfel prezentaţi în nota din prima filă a dosarului: „Anton Alexandrescu — fostul lider al disidenţei naţional-ţărăniste de după 23 august 1944; dr. Derevici — fost comandant al Batalionului sanitar al Diviziei «Tudor Vladimirescu», vechi membru al P.C.R. şi Elefterie Sinicliu — fost deputat în Sfatul Ţării din Basarabia“. Aceeaşi notă, încercînd să rezume conţinutul dosarului, arată: „Încă înainte de stabilizarea frontului sovieto-german, în primăvara anului 1944, pe aliniamentul general Iaşi-Chişinău, Ana Pauker împreună cu Vasile Luca au luat contact cu mai mulţi ofiţeri prizonieri în U.R.S.S., îndeosebi cu cei ce se înrolaseră în Divizia «Tudor Vladimirescu». O idee principală abordată de Ana Pauker a fost realizarea unui guvern condus de colonelul Cambrea Nicolae, comandantul Diviziei «Tudor Vladimirescu», care, după cum arată I. Derevici, era agreat şi de Dumitru Petrescu, Gheorghe Stoica, Petre Borilă şi Mihai Burcă, ce erau cu toţii de acord «ca în fruntea viitorului guvern să fie un nume românesc». Aceste discuţii au avut loc mai cu seamă în timpul cînd divizia era cantonată în satul Klembovka din Ucraina, în lunile aprilie-mai 1944. Potrivit informaţiei furnizate de Elefterie Sinicliu, Ana Pauker a susţinut ca Republica Moldovenească să cuprindă teritoriul Moldovei dintre Nistru şi Siret cu capitala la Iaşi, idee susţinută de Gheorghe C. Stere şi Rudi, fost preşedinte al guvernului Republicii Moldoveneşti pînă în iunie 1941. O notă discordantă cu această idee a manifestat-o dr. Derevici «care a susţinut că această anexare a teritoriului român pînă la Siret ar fi o mare greşeală pe care poporul român niciodată n-ar ierta-o poporului rus».**

Prin acelaşi Derevici, proiectul lui Ana Pauker a ajuns la cunoştinţa lui Hruşciov, de la acesta la I.V. Stalin, care nu a fost de acord cu această formulă...“

Şi acum, prezentăm cele mai importante pasaje din mărturiile celor trei. Mai întîi, mărturia lui *Elefterie Sinicliu:*

„...La începutul anului 1944 armata rusă se apropia de hotarul de răsărit al României. În acest timp Ana Pauker se afla în Rusia, unde ajunsese în 1940, printr-un schimb convenit între guvernul român şi cel al Uniunii Sovietice în scopul ca România s-o elibereze şi s-o predea U.R.S.S. pe Ana Pauker în schimbul lui Ion Codreanu – ţăran basarabean unionist. Schimbul s-a făcut la punctul de frontieră Ungheni: Ion Codreanu a fost luat în primire de autorităţile româneşti, iar Ana Pauker de autorităţile ruse.

Ana Pauker a fost aleasă de U.R.S.S. nu la întîmplare. Ana Pauker, în perioada de după primul război mondial, conta în Uniunea Sovietică ca conducătoare a mişcării comuniste din România. Conducerea de partid şi de stat din U.R.S.S. ţinea cont de părerile acestei femei mai ales după acţiunea [atitudinea] ei la conflictul dintre Troţki şi Stalin, cînd ea îl sacrificase pe propriul ei bărbat, pentru cauza lui Stalin, devenind autovăduvă.

Acum cînd armata rusă se apropia de Nistru, Ana Pauker a adunat un nucleu de comunişti, zişi basarabeni, şi a întocmit planul de organizare şi administrare a Republicii Moldoveneşti. În urmărirea acestei idei, Ana Pauker şi Rudi, fostul preşedinte al Consiliului de Miniştri al Republicii Moldoveneşti pînă la începerea războiului (iunie 1941), urmaţi de restul grupului, au pornit prin lagărele de concentrare din Rusia în căutarea basarabenilor deportaţi pentru a-i angaja în diferite funcţii în viitoarea administraţie a Republicii Moldoveneşti. N-au reuşit să-i găsească pe mulţi basarabeni pentru că mulţi muriseră, unii de foame, alţii de mizerie, dar mulţi s-au angajat. Din acest grup de activişti care cutreierau lagărele făceau parte: Ana Pauker, Rudi, dr. Derevici, Alexandru Miţă, Gh. C. Stere şi alţii.

Cînd formal părea că administraţia Republicii Moldoveneşti este pusă la punct, s-a

ivit problema granițelor și a Capitalei pentru acest stat și componența guvernului. Ana Pauker a susținut și cei prezenți au aprobat că Republica Moldovenească să cuprindă teritoriul Moldovei dintre Nistru și Siret cu capitala la Iași. În felul acesta guvernul lui Ana Pauker în funcție de Rudi, Alexandru Mițâ, Gh. Stere și alții este pus în situația de a abandona hotarul pe Siret al Republicii Moldovenești. Acest guvern restrîns al lui Ana Pauker și-a modificat activitatea: a început acțiunea de propagandă printre prizonierii români, îndemnîndu-i să formeze unități militare pentru a lupta contra germanilor. Activitatea a fost mai dificilă pînă s-au găsit cadrele de comandă. Printre primii care au aderat la această organizare au fost coloneii Cambrea și Papadopol. Cu aceștia a format Ana Pauker Divizia «Tudor Vladimirescu». Notă discordantă a făcut d-rul Derevici, care a susținut că această anexare a teritoriului român pînă la Siret ar fi o mare greșeală pe care poporul român niciodată n-ar ierta-o poporului rus. Dar că în genere problema granițelor este o chestiune pe care o poate rezolva numai guvernul U.R.S.S. și nu cele unionale.

Doctorul Derevici a căutat să-l informeze pe N. Hrușciov, secretar al C.C., despre proiectul Ana Pauker și observațiile făcute la consfătuire. Hrușciov a fost de acord cu rezervele lui Derevici și a promis că va discuta această chestiune cu I. V. Stalin. După un timp oarecare Derevici este invitat la Hrușciov și îi comunică că Stalin este contra extinderii hotarelor U.R.S.S.-ului peste Prut.

A doua zi, Divizia «Horia, Cloșca și Crișan» s-a format cu generalul Lascăr. Cu aceste divizii a venit în țară și grupul lui Ana Pauker, Gh. C. Stere, Al. Mițâ, doctorul Ipolit Derevici și alții".

Dr. Ipolit Derevici: „În jurul datei de 1 mai 1944 ne aflam cu Divizia «Tudor Vladimirescu» într-un sat din Ucraina și anume în Klembovka. Conducerea diviziei era formată din Petrescu Dumitru, Gheorghe Stoica, Coliu Dumitru, Borilă Petre, iar comandantul acesteia era colonelul Nicolae Cambrea. Eu răspundeam de Batalionul sanitar al diviziei, iar Lenuța Tudorache Sevcenco era locțiitorul politic al acestuia. Cu noi ținea o strînsă legătură Ana Pauker și Vasile Luca, care ne-au vizitat și la Klembovka, ca să vadă care este starea de spirit a diviziei... În același timp, Ana și Luca au mers și în regiunile aflate sub controlul armatei sovietice din Bucovina și Basarabia, pentru a se informa care este starea de spirit în România și despre situația comuniștilor rămași în țară. De la Klembovka, divizia a fost dizolvată într-o comună de lîngă orașul Bălți. Aici ne-au găsit evenimentele de la 23 august 1944. În continuare, ne-am deplasat la Iași, unde Batalionul sanitar a fost încartiruit în vila «Greierul».

În timpul cît ne aflam la Klembovka și la Bălți, în cadrul diviziei și a conducerii acesteia se discuta despre formarea, în perspectivă, după răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, a unui guvern antifascist, constituit pe o platformă largă, în care să intre și comuniști. Între altele, s-a emis și ipoteza formării unui guvern care să fie condus de colonelul Cambrea Nicolae. În general, românii din divizie susțineau ideea formării unui guvern condus de Cambrea Nicolae, alții însă ironizau acest lucru. Probabil că această idee emanase în urma vreunei discuții purtate între Ana Pauker, Vasile Luca și alți membri ai partidului comunist, aflați în Uniunea Sovietică. Noi am luat cunoștință de ea pe cînd ne aflam la Klembovka, înainte de intrarea în țară. Însuși colonelul Cambrea vehicula ideea că poporul dorește un guvern condus de el.

Ana Pauker n-a discutat cu mine problema referitoare la formarea unui guvern condus de Cambrea, dar ea îl simpatiza. De asemenea, el era agreat și de aparatul politic al diviziei din jurul lui, care era format din Dumitru Petrescu, Gheorghe Stoica, Petre Borilă, Mihai Burcă. În general, ei se orientau ca în fruntea viitorului guvern să fie un nume românesc. Despre persoanele care trebuiau să intre în guvern, eu nu cunosc nimic, deoarece nu am fost antrenat în asemenea discuții..."

Anton Alexandrescu: „În primăvara anului 1948, fiind deputat, am fost trimis pe teren, împreună cu alți deputați, pentru a impulsiona grăbirea muncilor agricole de primăvară. Eu am plecat la Iași. De aici am pornit în nordul județului, într-o comună, poate Hîrlău, poate alta, nu-mi mai aduc precis aminte numele, unde a avut loc o întrunire a țăranilor. Eu eram împreună cu prof. Vasile Rășcanu, deputat de Iași din partea Frontului plugarilor, și cu președintele Frontului plugarilor din acel județ, un tînăr care făcuse parte din Divizia «Tudor Vladimirescu». După întrunire, s-a prezentat profesorului Rășcanu un om care, după înfățișare, putea fi rutean, lipovean, care era proprietarul unei mari mori din acea localitate și al cărui nume nu-l știu. Acest morar ne-a invitat să luăm masa la el, ceea ce am și făcut. Respectivul avea o situație foarte bună. Din curiozitate eu l-am întrebat:

– Cum ți-a mers cu armatele sovietice care au trecut pe aici și care se aflau cu frontul la sud de satul dv.? Și cum ai ajuns prefect al județului Iași?

El mi-a răspuns că s-a descurcat bine. Avînd mult uium, în grîu și porumb, la apariția trupelor sovietice a măcinat o mare parte din grîu și a pus făina la dispoziția acestora. De asemenea, a tăiat cca. 100 (avea vreo 200) de oi și a dat carnea armatelor sovietice. În felul acesta, sovieticii și-au făcut o părere bună despre el. Dar după ce ne-am ridicat de la masă, morarul a venit la mine și mi-a spus că el mă cunoaște. Eu am rămas surprins, deoarece în Moldova nu prea activasem în anii din urmă și am întrebat de unde mă cunoaște. Morarul îmi răspunde:

– Păi, să vedeți: în vara anului 1944, în această casă – proprietatea mea – au locuit cîtva timp gen. Malinovski și Ana Pauker, care venea împreună cu Malinovski și cu tru-

Ana Pauker (dînd mîna cu regele Mihai I): „Atunci cînd mă aflam la Moscova, Molotov mi-a spus: Du-te în țară (în România), că regină te facem..."

pele de sub comanda acestuia.

Morarul m-a informat că în casa lui, Malinovski și cu Ana Pauker au întocmit o listă de guvern care urma să guverneze România după înlăturarea lui Antonescu. Pe această listă, susținea morarul, eu eram trecut pentru a deveni ministrul agriculturii și că a rămas surprins cînd, după 6 martie 1945, a citit în presă că eu, Anton Alexandrescu, sînt trecut la cooperație.

Nu am avut curiozitatea să-l întreb dacă știa cine mai trebuia să fie în acest guvern sau dacă acest guvern trebuia să fie format la Iași sau în altă parte și nici despre alte amănunte în legătură cu guvernul. Fapt este, după spusele morarului, că Ana Pauker și cu Malinovski întocmiseră o listă cu componența unui guvern pregătit pentru România încă înainte ca trupele sovietice să fi intrat în Iași. Deduc că acest guvern preconizat de Ana Pauker și Malinovski nu era pregătit pentru a fi instaurat la Iași. În acea perioadă la București exista un guvern. Eu n-am dat importanță acestui fapt și alte amănunte n-am mai discutat cu morarul.

Legat însă de acest fapt mi-am adus aminte o întîmplare în legătură cu dorințele de perspectivă ale Anei Pauker. În vara anului 1947, pe cînd mă aflam într-o ședință la Parlament, Ana Pauker m-a invitat într-o pauză a ședinței să mergem împreună într-un ungher, într-o cameră mai rezervată, și m-a rugat să mă uit în palmă și să-i spun ce văd mai interesant în legătură cu perspectivele ei. Probabil că ea auzise că eu m-am ocupat cu chiromanția, cu astrologia și cu altele de felul acesta. În acea cameră, Ana Pauker îmi întinde mîna și-mi spune:

– Ia vezi, mă, ce este în palma mea, că sînt curioasă să văd ce-mi spui și tu, deoarece în tinerețe o țigancă, probabil din Vaslui, sau din altă localitate, mi-a spus că o să ajung ceva mare.

Eu m-am uitat în palmă și i-am spus ce am putut deduce în legătură cu viața ei familială, cu afectivitățile, cu calitățile și slăbiciunile fizice și psihice, despre copii etc. Ea însă stăruia să-i spun dacă va ajunge ceva în viitor. Fiecare avem în palmă o linie a vieții care dacă este îngemănată formează așa-zisa cumpănă a vieții. Data aceasta se poate calcula matematic. Uitîndu-mă în palmă, i-am spus, iată, se vede că la 58–59 de ani o să fie cumpăna vieții, s-ar putea ca atuncea să aveți o tranziție, o ascensiune superioară. La care ea îmi răspunde:

– Măi, e curios lucrul acesta și chiar interesant, că atunci cînd mă aflam la Moscova, Molotov mi-a spus: Du-te în țară (în România), că regină te facem.

Aflasem din alte surse că ea vroia să plece în Franța nu în România. Evident, Molotov se gîndea s-o vadă pe Ana Pauker nu regină încoronată a României, ci conducătoarea țării, șef suprem al statului.

Tot despre Ana Pauker, mi-am adus aminte încă un fapt. În 1962, cînd am avut o ultimă discuție cu Gh. Gheorghiu-Dej, acesta mi-a spus că ea dorea și acționa ca să devină cu orice preț secretar general al partidului și conducător al statului român. Acesta a rugat-o stăruitor ca, deocamdată, să renunțe la această idee, avînd în vedere că în rîndul poporului mai exista un curent antisemit, precum și o

subapreciere a femeilor și a posibilităților acestora de conducător politic. Personal, Gh. Gheorghiu-Dej îi propusese să stea în rezervă pînă cînd se vor crea condiții pentru a i se acorda un post și o funcție în stat cît mai mare. Ea nu a acceptat însă cu nici un motiv propunerile lui Dej și a încercat prin intermediul unui alt membru al Biroului politic să fie propusă în fruntea conducerii de partid. Se pare că această propunere a făcut-o Luca, care, într-o ședință a Biroului politic, cînd se discuta problema unirii cu socialiștii și a viitorului secretar al partidului, acesta, pe ocolite, a spus că Gh. Gheorghiu-Dej era bun dar n-avea prestanța, prestigiul și reputația unui Maurice Thorez. Noi nu avem un Thorez, un Rakoși, un Gotwald, ar fi spus Luca, de aceea îl punem secretar general pe tov. Gh. Gheorghiu-Dej, dar cu condiția ca dînsul să asculte de tov. Ana Pauker și că, realmente, dînsa să fie conducătoarea partidului. În această situație, Gheorghiu ar fi afirmat în acea ședință:

– Tovarăși, ori mă puneți secretar general cu toate drepturile, ori mă lăsați să mă duc înapoi la meseria mea...

Ca urmare a acestei atitudini, îmi povestea Gheorghiu-Dej, relațiile dintre el și Ana Pauker au rămas în continuare reci, care pînă la urmă au dus la consecințele cunoscute.

Acesta este numai un aspect al problemei. Un altul este legat de componența guvernului care a fost constituit la 6 martie 1945. Și în privința acestuia au existat divergențe între poziția lui Gheorghiu-Dej și Ana Pauker. Dacă, inițial, Ana Pauker susținea ideea formării unui guvern în componența căruia să intre cîți mai mulți reprezentanți ai P.C.R., în preajma evenimentelor din februarie 1945, de teama opiniei publice, aceasta a trecut în extrema dreaptă, susținînd formarea unui guvern în colaborare cu Maniu și Brătianu. Gheorghiu-Dej a combătut această poziție, susținînd formula pe baza căreia a fost de fapt constituit cunoscutul guvern de la 6 martie 1945. Menționez că punctul de vedere al Anei Pauker era susținut și de Susaikov, dar pentru clarificarea celor două poziții, Susaikov i-a pus la dispoziție un avion și l-a trimis la Moscova, pentru a-l consulta pe I. V. Stalin. Aceasta s-a întîmplat în ianuarie 1945. Menționez că Susaikov a ținut să-i atragă atenția lui Gheorghiu-Dej, chiar în momentul cînd se urca în avion spre a pleca la Moscova, să nu uite a-i explica lui Stalin ambele poziții și să-i atragă atenția că el, Susaikov, susține ca justă poziția lui Ana Pauker. După cum se știe, I. V. Stalin a acceptat propunerea lui Dej, privind constituirea unui guvern pe bază de F.N.D., în care au intrat Tătărescu, din partea liberalilor, și eu, Anton Alexandrescu, din partea țărăniștilor.

...Vreau să subliniez încă o dată că în discuția avută cu morarul acela din Moldova nu am putut afla numele altor persoane pe care Ana Pauker și Malinovski vroiau să le includă în componența guvernului român. Știu numai că acolo se aflau numele lui Ana Pauker și al meu. Acest lucru a rezultat din spusele morarului. Cred că nici Alexandru Mițâ nu știe mai multe despre intenția de a se forma un astfel de guvern. Eu am discutat cu Mițâ multe probleme politice, dar niciodată nu mi-a vorbit despre această problemă...

Țin să vă relatez însă încă un fapt.

Cînd Gh. Tătărescu a fost scos din guvern, eu, Mițâ și alți deputați, am fost invitați de Kaftaradze, la Ambasada sovietică, la un cocteil. Aici am observat că Mițâ era foarte abătut. Întrebîndu-l ce are, el mi-a spus că fusese informat de cineva (nu mi-a spus de către cine) că el, Mițâ urma să fie numit ministru de externe, în locul lui Gh. Tătărescu. După cum se știe, la acest minister a fost numită Ana Pauker, iar acest fapt l-a iritat foarte mult pe Alexandru Mițâ..." ■

Prezentarea și selecția textelor:
M. ȘTEFAN, Gh. NEACȘU

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **I. G. Duca — MEMORII. VOL. I** (ediție și schiță biografică de **Stelian Neagoe**).

Editura „Expres", București, 1992, XX + 218 pp., 300 lei: prima parte a volumului I – așa cum fusese conceput de autor și care se referea la **Neutralitate** (1914-1916) – cuprinde primele 12 capitole (ianuarie 1914 - mai 1915), tipărite „în integritatea lor, fără nici o omisiune sau adăugire".

● Prof. univ. dr. **Ștefan Ștefănescu — ISTORIA MEDIE A ROMÂNIEI. PARTEA A II-A** (sub egida Universității București, Facultatea de istorie).

București, 1992, 246 pp., 630 lei: partea a doua a cursului universitar, în care este tratată perioada secolelor XIV–XVI, respectiv de la formarea statelor românești de sine stătătoare pînă la unirea românilor sub Mihai Viteazul.

● **Pantelimon Halipa, Anatolie Moraru — TESTAMENT PENTRU URMAȘI.**

Editura „Hyperion", Chișinău, 1991, 176 pp.: retipărirea textelor lui Pan Halipa publicate de Johann Urwich, în 1967, la München, privitoare la prima anexare a Basarabiei, la evenimentele care au condus la revenirea ei la România, în 1918 și despre tragedia românilor dintre Prut și Nistru în vremea celui de al doilea război mondial.

● **C.I.C. BRĂTIANU, CAROL II, ION ANTONESCU. AMINTIRI, DOCUMENTE, CORESPONDENȚĂ** (cuvînt înainte, note, îngrijire de ediție, indici de **Ion Ardeleanu**).

Editura Forum-S.R.L., București, 1992, 168 pp., 156 lei: amintiri și memorii adresate lui Carol II și lui Ion Antonescu de Constantin I.C. Brătianu, încredințate academicianului Radu R. Rosetti pentru a fi păstrate în fondul de manuscrise al Academiei Române, cît și scrisorile de răspuns ale mareșalului din marite 1941 și octombrie 1942.

● **ISTORIA ORAȘULUI ROMAN. 1392-1992** (prefață de **Răzvan Theodorescu**).

Societatea culturală „Roman — 600", Roman, 1992, 420 pp.: o carte despre ce a fost Romanul în istoria românească, la împlinirea a 600 ani de la prima mențiune în documente a orașului așezat în apropierea confluenței Moldovei cu Siretul.

Mărturiile legate de salvarea din ghearele morţii, prin trecerea clandestină în România, a unui număr important de evrei din Ardealul de Nord, cedat vremelnic Ungariei, cît şi din alte zone ale Europei centrale, aflate sub stăpînirea nazistă, continuă şi în acest număr al revistei noastre.

„POPORUL ROMÂN ŞI-A SALVAT CREDINŢA ÎN OMENIE“

MANASE RADNEV

Prezent la discuţia desfăşurată în împrejurimile Clujului, *(Magazin istoric,* nr. 9/1992), profesorul **RAOUL ŞORBAN** a precizat: „Asta era o linie de trecere care a fost organizată de rabinul Clujului, de Moshe Weinberger-Carmilly. Prima dată, eu am luat cunoştinţă de această trecere în 1942, cînd am fost anunţat de un prieten, concentrat la biroul de contraspionaj al armatei maghiare, că ar exista un ofiţer francez evadat dintr-un lagăr din Germania, care cerea ajutorul consulatului. După ce acest francez a fost eliberat, a venit la mine şi mi-a spus: «M-aţi ajutat să fiu scos, să trec graniţa în România. Ajutaţi-mă şi acum». Şi atunci m-am adresat şef-rabinului Moshe Carmilly, care ştiind că este vorba de un neevreu, de un creştin, a pus la dispoziţie reţeaua lui, graţie căreia francezul a ajuns la Aiton. Aşa a început, de fapt, colaborarea noastră, care s-a amplificat în următorii doi ani“.

MOSHE CARMILLY: „Am aflat că pînă şi cei din ghetoul Varşoviei ştiau că există o posibilitate de salvare prin România. Prin urmare, evreii veneau şi noi am mobilizat toate forţele pentru a-i ajuta. Era unicul drum al vieţii din Europa Centrală“.

Aşa cum istoria holocaustului începe cu primele lagăre de muncă, istoria supravieţuirii debutează cu primele acţiuni care se opun politicii naziste. De la oamenii simpli — călăuzele care asigurau trecerea clandestină a frontierei — pînă la intelectualii şi personalităţile publice, românii, în marea lor majoritate, au manifestat în Transilvania anilor 1940-1944 o atitudine umană, curajoasă, opusă planurilor de exterminare naziste. Ei au putut acţiona,

fără îndoială, datorită complicității tacite a oficialităților românești din zonele de frontieră. Dar despre aceasta vom afla mai tîrziu mai multe amănunte. Să reconstituim deocamdată, cu ajutorul d-lui Raoul Şorban, un alt drum al salvării care a existat tot în împrejurimile Clujului.

RAOUL ŞORBAN: „Într-o casă de la poalele dealului Feleacului, la marginea Clujului, a locuit badea Moldovan, tatăl lui Vasile Moldovan, o figură de altfel binecunoscută, el devenind mai tîrziu directorul Teatrului Național din București. De aici pînă la fosta graniță impusă prin dictatul de la Viena sînt cîteva sute de metri.

În această casă, Vasile Moldovan a putut să desfășoare o activitate foarte utilă în ceea ce privea legătura cu România. Tatăl lui era un om versat cu viața la țară și știa să se orienteze după cum sufla vîntul. Pericolul îl constituiau cîinii grănicerilor. Dacă vîntul sufla într-un anumit fel, cîinii nu mai primeau semnale. În grajd, se adunau grupurile, 8-10 pînă la 14 persoane, care puteau să stea acolo la nevoie cîteva zile, pînă condițiile erau favorabile pentru trecere. Vasile Moldovan era călăuza.

Toată granița devenise penetrabilă după ce episcopul greco-catolic Iuliu Hossu a dat o scrisoare către preoți, în care i-a îndemnat să ajute pe evrei să treacă granița. Eu însumi am trecut granița în 1944 în iunie; eram deja în România cînd fostul șef rabin al Clujului, Moshe Carmilly, m-a rugat să aduc niște legitimații pe care le primise de la Iuliu Maniu, 1 200, cu care spera și speram cu toții să poată trece evreii care ar mai fi fost aici. Fiind la București, nu mai știam ce se întîmplă aici. Am trecut. Ajungînd la Cluj, am constatat că în acest oraș nu mai erau deloc evrei. Ori fuseseră deportați în marea lor majoritate, ori izbutiseră să se salveze trăind în România.

Pe dealul Feleacului era locul de trecere cel mai periculos, pentru că era cel mai păzit de către grăniceri și de cîini. Majoritatea celor care treceau granița nu erau obișnuiți să parcurgă kilometri sau chiar zeci de kilometri pe jos. Așa încît foarte mulți osteneau, trebuiau să fie duși într-un ritm foarte lent, se odihneau foarte des. Asta era o dificultate în plus. Erau și oameni în vîrstă, erau femei care duceau copii în brațe. Oamenii mai duceau cîte ceva în mînă: o valiză, o boccea. Dar drumul trebuia făcut neapărat în două ore, pentru că la două ore se schimba patrula.

Firicelul de apă din apropiere avea o mare importanță în acțiunea de salvare, pentru că grupurile erau călăuzite pe aici pînă pe teritoriul românesc; ele trebuiau să ajungă la Turda. Cursul acestei ape era punct de reper. Evident că nu se mergea chiar pe lîngă ea, dar în orice caz se ocolea șoseaua. Și era important, pentru că de obicei grupurile veneau noaptea, trebuind să se ferească și de paza românească. În aprilie-mai 1944, grupurile nu erau în siguranță, în România oamenii puteau fi arestați. Unele grupuri au fost duse la tribunalul militar din Sibiu, ceea ce de fapt era o salvare. Erau condamnați de obicei la două-trei luni pentru trecerea clandestină a frontierei. Asta însemna salvare, știa toată lumea. După luna mai, autoritățile locale din Turda au primit dispoziții de la centru ca grupurile să nu mai fie arestate. La Turda primeau documente false, în special evreii care veneau din Polonia sau din Germania și nu știau nici o boabă românește, ca să fie feriți la controale primeau ordine de chemare la București. Erau întotdeauna însoțiți de cineva de la Turda, de Letiția Papu, sora lui Edgar Papu, care făcea acest serviciu. Dintre evrei, participau frații Moscovici — Carol și Emeric; mai erau și alți români însoțitori, unii nu vor să li se pomenească numele...“

Dintre tinerii care îndeplineau rolul periculos de călăuze, am izbutit să ajungem la d-l **ŞTEFAN MUREŞAN**, trecut azi de 75 de ani, care a avut amabilitatea să părăsească Spitalul din Cluj, unde urma un tratament, pentru a ne istorisi faptele sale, chiar în locurile în care s-au desfășurat. Dînsul ne-a declarat: „Noi am avut legătură cu domnul Weinberger, care ne-a întrebat dacă n-am putea să trecem un grup de evrei în România, de la Cluj. Eu am spus: trebuie să vorbesc de prima dată cu frate-meu, singur nu îndrăznesc, că el mai bine cunoaște granița decît mine. Și frate-meu a spus: hai măi să încercăm. Și am încercat și am trecut, ce să spun, nici eu nu știam precis și nici acuma nu știu precis de cîte ori. Eu cu fratele veneam dinspre Cluj, pe aici, și am trecut pe drumul ăsta; alteori, am venit pe dincolo și am ieșit la pădurea aceea ce se vede dincolo de casele alea. Aici circulau grănicerii unguri. În partea ceea, unde se văd sălciile alea, circulau grăniceri români. Așa că treceam cu risc, cu mare risc granița. Ieșeam apoi prin pădure, mergeam tîrîș, pe burtă, așa cam 150-200 de metri. Duceam 4, 5, 7 pînă la 11 evrei cu care treceam o dată. Era un pericol foarte mare. Totuși, pînă la urmă, eu și frate-meu am fost prinși de unguri. Ne-au dus la poliție, ne-au băgat în birou, ne-au anchetat, ne-au bătut dumnezeiește dar n-au putut să scoată nimic de la noi“.

Primul popas pe teritoriul românesc al refugiaților plecați din Cluj era la Turda. Aici se procurau actele necesare drumului pînă la București.

RAOUL ŞORBAN: „În această casă locuia Arie Hirsch. El făcea parte din tineretul sionist, trăia aici clandestin și era delegatul Jointului din Turda. Munca lui era conspirativă. Jointul finanța această acțiune, care era foarte costisitoare. Veneau sute, mii de oameni care trebuiau transportați la București, trebuiau îmbrăcați, hrăniți, trebuiau adăpostiți. Despre casa lui Hirsch nu se știa nimic. Hirsch Arie era

grav bolnav, era tuberculos. El a condus toată acțiunea din pat. Nimeni nu bănuia că centrul acțiunii se afla în această casă".

Dl. **ARIE HIRSCH** locuiește în prezent în Israel, la Tel Aviv. Iată mărturia sa: „De la Turda am întreținut legătura cu Comitetul de Salvare, organizație sionistă, care era în Istanbul, și cu mișcarea sionistă din România, cu conducătorii organizației de tineret din București.

La această acțiune au participat în principal trei oameni: secretarul comunității evreiești din Turda, David Finkelstein, Moshe Moscovici, care a fost recrutat la Centrul militar, cum se numea atunci centrul de recrutare, și eu. Numărul refugiaților evrei din Ungaria a crescut după martie 1944. E greu să vă dau cifre precise dar, în total, eu am procurat acte false pentru aproximativ 1 200 de oameni. Importanța acestei acțiuni este alta, după părerea mea; am fost primii care am dovedit că există această cale, există calea de salvare a evreilor. Pentru că după ce la noi acțiunea a încetat în august-septembrie, pentru că nu mai erau evrei, la Arad a început o activitate mai mare. Acolo evreimea din Ungaria încă nu fusese în întregime deportată.

Oamenii au venit la noi și de aici îi trimiteam la București. La început pregătirea actelor dura 3-4 zile, pe urmă actele au fost procurate pe loc, fără nici o problemă. Acte false de identitate: un buletin de populație și, din fericire, fiecare localitate scotea alt buletin. În cazul în care cineva era obligat să se ducă la serviciul militar, le dădeam un livret militar pentru evrei, ordin de chemare sau foaie de drum, precum și o scrisoare închisă către Marele Stat Major. Peste graniță, au fost trecuți cu ajutorul nostru și neevrei.

În mod sigur, autoritățile române erau informate. La început s-a dat ordin tuturor organelor de poliție și militare să îi retrimită spre graniță. Zissu, care era atunci

Diploma de onoare acordată d-lui profesor R. Şorban pentru meritele sale în salvarea evreilor în timpul holocaustului în Europa

În p. 27: *7 aprilie 1987. Pe Aleea Dreptilor de la Yad Vashem, se sădește un pom în onoarea lui Raoul Şorban*

președintele organizației sioniste, s-a dus la Mihai Antonescu și i-a spus: «Domnule prim-ministru, dacă dumneavoastră expulzați evreii care vin din Nordul Transilvaniei înseamnă că acceptați dictatul de la Viena, că acesta este teritoriu unguresc și nu românesc. În al doilea rînd (Zissu era împreună cu episcopul Hossu), eu vă aduc la cunoștință că pînă acum am adus 2 000 de evrei. Cine-i responsabil? Eu. Vă stau la dispoziție; arestați-mă, dar să știți că situația României după război va depinde în mare măsură de atitudinea dumneavoastră față de evrei». Și atunci s-a dat o dispoziție secretă către toate organele, prin care se cerea că dacă vreun refugiat evreu va fi arestat să fie dus la lagărul din Tîrgu-Jiu. Trebuie să spun că autoritățile române locale din Turda, în afară de comandantul garnizoanei și de șeful poliției, au avut o atitudine pozitivă. În primul rînd — ura față de unguri, în al doilea rînd — sentimente umane. Poporul român e un popor bun, dispus să ajute. Ungurii, pînă în ultima clipă,

au ucis evrei. Budapesta era deja încercuită, cînd i-au luat la Balaton și i-au împușcat acolo.

Cînd a început această acțiune, am spus așa: dacă după ce vor fi salvați doi evrei, mă vor aresta, am cîștigat afacerea: 100 de procente. Eram tînăr, nu aveam probleme de familie, ce mi se putea întîmpla? A fost o acțiune care mi-a dat o satisfacție fantastică și am spus: după asta ceva mai mare și mai bun nu poate să se întîmple".

După o ședere la București, timp în care erau preluați de conducătorii organizației evreiești, emigranții părăseau România cu documente oficiale — pașapoarte individuale sau colective — și călătoreau pînă la Constanța cu trenul. Printre cei din urmă, în iulie 1944 — ca un comandant care își părăsește ultimul nava — se afla și Moshe Weinberger-Carmilly. *La întrecere cu moartea* se intitulează cartea în care istorisește dramaticele peripeții prin care a trecut pînă a ajuns în Palestina. „Am văzut zeci de refugiați zbătîndu-se pentru a obține un loc pe vasele de mărfuri. Și toate acestea în timp ce submarinele germane erau amarate în portul Constanța!"

A trecut de atunci aproape o jumătate de veac. Pe pămîntul însorit, scăldat de apele Mediteranei, în casa primitoare a d-lui Spiegel, unul din fruntașii sioniști de odinioară, s-au adunat personalitățile proeminente ale evreilor originari din România pentru a-l sărbători pe Raoul Șorban, cu prilejul primirii titlului de cetățean de onoare al statului Israel. De altfel, e necesar să subliniem că pe Aleea Drepților între popoare — această carte de onoare din Ierusalim — figurează și numele altor români.

DI. PALTIEL SEGAL, care, în timpul războiului, a făcut parte din conducerea organizațiilor evreiești de tineret, fapt pentru care a fost condamnat la moarte, ne relatează și dumnealui despre acțiunea de trecere clandestină în România a unor evrei, cu scopul salvării vieții lor. „Nouă, la București, ne veneau permanent informații prin oamenii pe care îi aveam răspîndiți în toată țara și desigur și în Transilvania. Și aceste legături ne-au dus, nu o dată, pe drumul de a apela la oameni de suflet, oameni de inimă, printre ei profesorul Șorban, pentru că știam că din Ungaria au fost salvați foarte mulți evrei pe care i-am adus după aceea la București, de la București la Constanța, în drum spre țară, și mulți din ei sînt azi în Israel.

În Israel, evreimea română numără 400 000 de oameni; printre ei s-au aflat și primii pionieri care au venit în Palestina acum 120 de ani. Au fost primii din Europa, din altă parte aproape nu au fost, puțini din America; majoritatea pionierilor care au venit erau din România și în decurs de 120 de ani evreimea română a depus mari eforturi și realizările ei sînt cunoscute în toate domeniile de viață: în apărarea națională, în știință, în economie, în agricultură, în artă. Nu există domeniu în care printre figurile cele mai importante să nu găsim evrei originari din România. Noi, aici în țară, am găsit foarte multe documente, materiale. Sîntem aproape ultima generație care putem povesti și avem ce spune, însă sînt foarte multe documente și informații în România la care nu am putut ajunge și sperăm ca prin ajutorul noii Fundații culturale din România să putem avea acces la aceste documente, de care aveam foarte multă nevoie".

Cluj, 1991. Nu știm dacă fostul rabin-șef al acestui oraș, a cărui familie a dispărut aproape în întregime în anii holocaustului, se gîndea vreodată să asiste la inaugurarea Catedrei universitare de studii iudaice, care-i poartă numele. Dacă istoria noastră are acest sfîrșit, să nu uităm, totuși, că și pe teritoriul României au pierit tragic zeci de mii de oameni nevinovați, ca urmare a politicii rasiste a regimului dictatorial antonescian. Fără a face însă o contabilitate macabră, trebuie să spunem că numărul de victime din România a fost mai redus decît în alte state europene.

„Poporul român — ne-a spus profesorul Moshe Carmilly — s-a străduit să-și salveze credința în omenie". ■

BURSĂ ALEXANDRU ROSETTI

Membru fondator al **Fundației Culturale Magazin Istoric,** domnul arhitect George Rosetti (care trăiește de un sfert de veac în străinătate, fiind stabilit la Paris) a decis, în timpul vizitei făcută de curînd în România, să creeze o bursă anuală **Alexandru Rosetti** care să se atribuie prin Fundația noastră.

Anunțăm cu multă plăcere această veste, amintindu-ne că academicianul Al. Rosetti, colaborator permanent al revistei **Magazin Istoric,** ar fi împlinit la 20 octombrie vîrsta de 97 de ani.

Și ne mai amintim că Alexandru Rosetti și-a ctitorit o strălucită operă în eternitate prin a sa **Istorie a limbii române.** Iar în această revistă, domnul profesor Alexandru Rosetti ne-a lăsat scris: „Limba română — zestrea istorică a poporului român".

Ni se pare firesc deci ca un tînăr ce pornește la studiul istoriei să beneficieze de un sprijin cu asemenea ascendență.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE

LA 130 DE ANI

În momentul în care[1], prin decretul din 27 iulie 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza hotăra înființarea Ministerului Trebilor Străine, diplomația română avea, deja, în urma ei o istorie multiseculară.

Misiunea pe care era chemată să o îndeplinească noua instituție nu era, deci, aceea de a-i învăța pe români canoanele și subtilitățile dialogului cu statele învecinate ori îndepărtate, ale negocierilor cu țările prietene ori, mai mult sau mai puțin vremelnic, neprietene. Pentru că destinul istoric și geografic al oazei noastre de latinitate, situată la răscrucea marilor imperii ale veacurilor trecute, transformase deja arta-știință a diplomației într-un ce indispensabil al supraviețuirii ființei românești.

Este suficient să recitim paginile de miez ale „Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie" pentru a verifica adevărul unei atare afirmații. Iată, spre pildă, o recomandare de tehnică a tratativelor, la fel de actuală astăzi, ca și în anul de grație 1521: „Să fie răspunsurile tale mai bune și să fie stăpînului solului ca niște săgeți, dacă le va auzi".

Instituirea, la scurt timp după actul Unirii din 1859 — primul dintre pașii drumului trudnic, mereu întrerupt, de realizare a justei măsuri între granițele statului și granițele suflării românești — a unui minister de-sine-stătător al afacerilor externe era, deci, menită să confere nu atît substanță și impuls, cît continuitate și pregnanță demersurilor dedicate promovării interesului național.

Documentele incluse în volumul de față aduc, fiecare în parte și toate laolaltă, mărturie asupra faptului că — încă de la înființarea sa — această structură esențială a conștiinței de sine românești s-a străduit, și a reușit adesea, să devină unul dintre scuturile de apărare a țării împotriva consecințelor nefaste ale repetatelor furtuni ce au clătinat corabia Europei.

Generațiile succesive de diplomați care au înnobilat cu gîndul și fapta lor acțiunea de politică externă românească au pus, fără excepție, în prim-planul acesteia, principiile cardinale ale dreptului internațional, valorile democrației și păcii. Ei au înțeles să împlinească destinul țării *în* și *cu Europa*, prin dialog și înțelegere, fiindu-le profund străină, ca de altfel și poporului pe care îl slujeau, logica spadei.

Litera și spiritul textelor ce dau substanța acestui volum demonstrează fără putință de tăgadă că niciodată și nicăieri — fie că a fost vorba de Congresul de pace de la Berlin (1878), de Conferința de pace de la Paris (1919), de participarea la lucrările Adunării generale a Societății Națiunilor sau de Conferința de pace de la Paris (1946) —, solii diplomatici ai României nu au cerut mai mult, dar nici mai puțin, decît drepturile legitime ale țării lor.

Dacă acestea au fost adesea încălcate, faptul nu poate fi reproșat unui Mihail Kogălniceanu sau Ion I.C. Brătianu, nici lui Nicolae Titulescu sau Grigore Gafencu, care și-au folosit cu inegalabilă virtuozitate energia și inteligența pentru a face să prevaleze dreptatea. Nemulțumirile trebuie îndreptate în altă direcție. Spre acei factori care — la încheierea mai tuturor războaielor în vîltoarea cărora a participat, mereu de partea dreptății, și România — au nesocotit o exigență *sine qua non* a oricărei alianțe. Memoriul prezentat Congresului de pace de la Berlin, din 1878, de Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu o evocă în următoarea formulare: „echitatea ar fi cerut ca alianța de pe cîmpul de bătaie să fie menținută și pe teren diplomatic".

Cerem scuzele cuvenite cititorilor dacă selecția noastră nu va reuși să satisfacă decît parțial dorința lor de a cunoaște direct de la sursă meandrele politicii externe românești din ultimii 130 de ani, cu izbînzile și eșecurile sale. Sperăm totuși că în ciuda carențelor sale, de care sîntem perfect conștienți, acest volum — primul în ultimii 50 de ani care redă „fără machiaj" pagini esențiale din istoria diplomației românești, așa cum este ea consemnată în memoria documentară a Ministerului Afacerilor Externe — va fi receptat cu interesul cuvenit.

De îndată ce ritmul trepidant al activității noastre cotidiene — impus de ampla deschidere a actualei noastre politici externe, dar mai ales de metamorfozele, în egală măsură promițătoare și riscante, ce se produc în geografia politică a continentului — ne va lăsa răgazul să ne aplecăm *sine ira et studio* asupra unui trecut mai apropiat, vom pune la dispoziția opiniei publice documente ulterioare anului 1946. ■

Adrian NĂSTASE

---

[1] Textul pe care îl reproducem reprezintă *Cuvîntul înainte* semnat de dl. Adrian Năstase spre a prefața volumul *Istorie și diplomație. 130 de ani de la înființarea Ministerului Afacerilor Externe al României*. O sintetică dar excelentă culegere de documente purtînd semnăturile lui Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, I. Brătianu, I. I. C. Brătianu, N. Titulescu, Grigore Gafencu sau Gh. Tătărescu — tot atîtea repere fundamentale în destinul României în epoca modernă și contemporană a istoriei sale.

COPERTELE

① „Istoria e, ca și religia, arta și filosofia, o **atitudine** în fața lumii și vieții", spunea V. Pârvan. Iar arta și artistul, cu harul creator, eternizează clipa istoriei, incrustînd-o în timp.

În imagini, cîteva creații artistice, evocatoare de istorie: mozaic dintr-o vilă rustică de la Tabarka (Tunis), din vremea cînd romanii stăpîneau Nordul Africii (sus); misterul unui Ev Mediu îndrăgostit, în această miniatură din **Le Livre de Raison** dîn sec. XV (stînga jos); cultul tinereții și al sportivității într-o Helladă ocrotită de zei, evocată și de această pictură din Tirint (dreapta jos) **(Forme de viață istorică,** p. 2)

② Frescă de la biserica fondată de vornicul Iordache Crețulescu **(„Apocalipsul" la București,** p. 59)

③ Bine ați venit în lumea recoltelor de mîine! Prezent pe cinci continente, cu 4 000 produse și 30 molecule originale, **Rhône-Poulenc** este astăzi cel de al patrulea furnizor mondial pe piața produselor pentru protecția plantelor. Filialele sale sînt de multă vreme parteneri de necontestat ai lumii agricole. În fiecare zi, **Rhône-Poulenc** se angajează într-un efort permanent pentru ameliorarea calității și a rentabilității agriculturii mondiale. În fiecare zi, cercetătorii săi fac noi eforturi pentru a pregăti recoltele de mîine (Rhône-Poulenc: **Călătorie într-o lume necunoscută** p. 33).

④ Voievodul Gheorghe Caragea, logofătul Mihalache Caragea și arhimandritul Mihalache Manul Plumbuițeanul, în condica din 1799-1806; reproducere după **Miniatura românească** de G. Popescu-Vîlcea, București, 1981 **(Din veacul fanariot,** p. 6)

PLANSELE

①②③④ Fotografii-document de la prima Expoziție-tîrg generală a industriei românești, București, septembrie 1921. Imagini de la inaugurare: **Planșa** ① Regele Ferdinand (x) și M. Manoilescu, director în Ministerul de industrie și comerț (xx) — sus; C. Argetoianu, ministru de interne (x), mitropolitul primat Miron Cristea (xx) și Al. Averescu, președintele Consiliului de Miniștri (xxx). **Planșele** ② ③ Diverse pavilioane ale Expoziției, între care și cel al Bucovinei (pl. 2 jos), construit de Camera de Comerț și industrie din Cernăuți. **Planșa** ④ Pavilionul Băncii Marmorosch-Blank **(Expoziție 1921,** p. 60)

LA LOCURILE SARMIZEGETUSEI...

(Urmare din p. 5)

minunatul munte Retezat, iară de cealaltă parte pînă la comunele Breazova, Pesteana și Ostrov, prin urmare peste teritoriul Ulpiei Traiane n-au curs numai rîulețul numit Grădiște Rîușoru și mai la vale unde se varsă în apa Hațegului se numește apa Brezbia, ci încă alte vreo patru: prin urmare, Sarmisagetusa, deși lipsită de un rîu mare, fusese totuși aprovizionată bine cu apă.

Despre poziționea cea tare și mărimea dată numitei capitale a Daciei ne pot da o idee încă și unele evenimente istorice adeverite de ajuns, după care legiunile împăratului Traian, atît în expediționea primă de la 100 [101-102], cît și în a doua din 104 și 105 [105-106] au fost în stare să ia Sarmisagetusa *numai* cu asalt[1], după luptele cele mai crunte și înfuriate, la care au participat chiar și femeile dace, cu bravură sălbatică, care se poate asemăna eroismului femeilor din Cartagina la asaltul acesteia prin legiunile comandate de Scipione[2].

Așa capitala Daciei fusese fortificată și înainte de a fi fost bătută și luată cu asalt de către armata lui Traian, care apoi a dat ordin să se facă un castrum, precum se vede, cam deasupra propriei reședințe, după toate regulile strategice din acea epocă...

Dară să ne întoarcem la Sarmisagetusa. După modesta mea opiniune, acea capitală situată într-o regiune din cele mai frumoase, fertilă și sănătoasă, a putut să aibă sub domnia Romei, în timpuri normale, cel mai puțin cîte o sută mii locuitori. În această opiniune mă întărește și mulțimea inscripțiunilor latine descoperite mai ales de 100 ani încoace, atît în centrul cît și în suburbiile capitalei, adică pe la sate sus-numite. Mulțime din acele monumente acoperite cu inscripțiuni, precum și alte obiecte nenumărate descoperite în ruinele de la Ulpia Traiana sînt de natură ca să se poată judeca nu numai rangul și importanța sa politică, ci și cea socială, calificațiunea claselor superioare și mijlocii a locuitorilor ei... ■

[1] La data călătoriei lui Barițiu la Sarmizegetusa se credea că acolo se aflase și fosta capitală a regatului geto-dac din vremea lui Decebal. În realitate, Sarmizegetusa Regia se afla la cca. 70 km de ruinele Ulpiei Traiana, la locul cunoscut ulterior sub numele de Grădiștea de Munte sau Grădiștea Muncelului.

[2] În timpul celui de-al treilea război punic (149-146 î.e.n.), Cartagina a fost distrusă din temelii de forțele romane conduse (din 147 î.e.n.) de P. Cornelius Scipio Aemilianus. Rezistența locuitorilor cetății în fața atacurilor romane, la fel ca și cea a dacilor conduși de Decebal în timpul luptelor cu Traian din 101-102 și 105-106, a rămas legendară.

ALBUM ISTORIC

ASTR
Fabrica Romana de VAGOANE

TORDAER
IORDN

CINEMATOGRAFUL
GRATUIT
cu FILM INDUSTRIAL

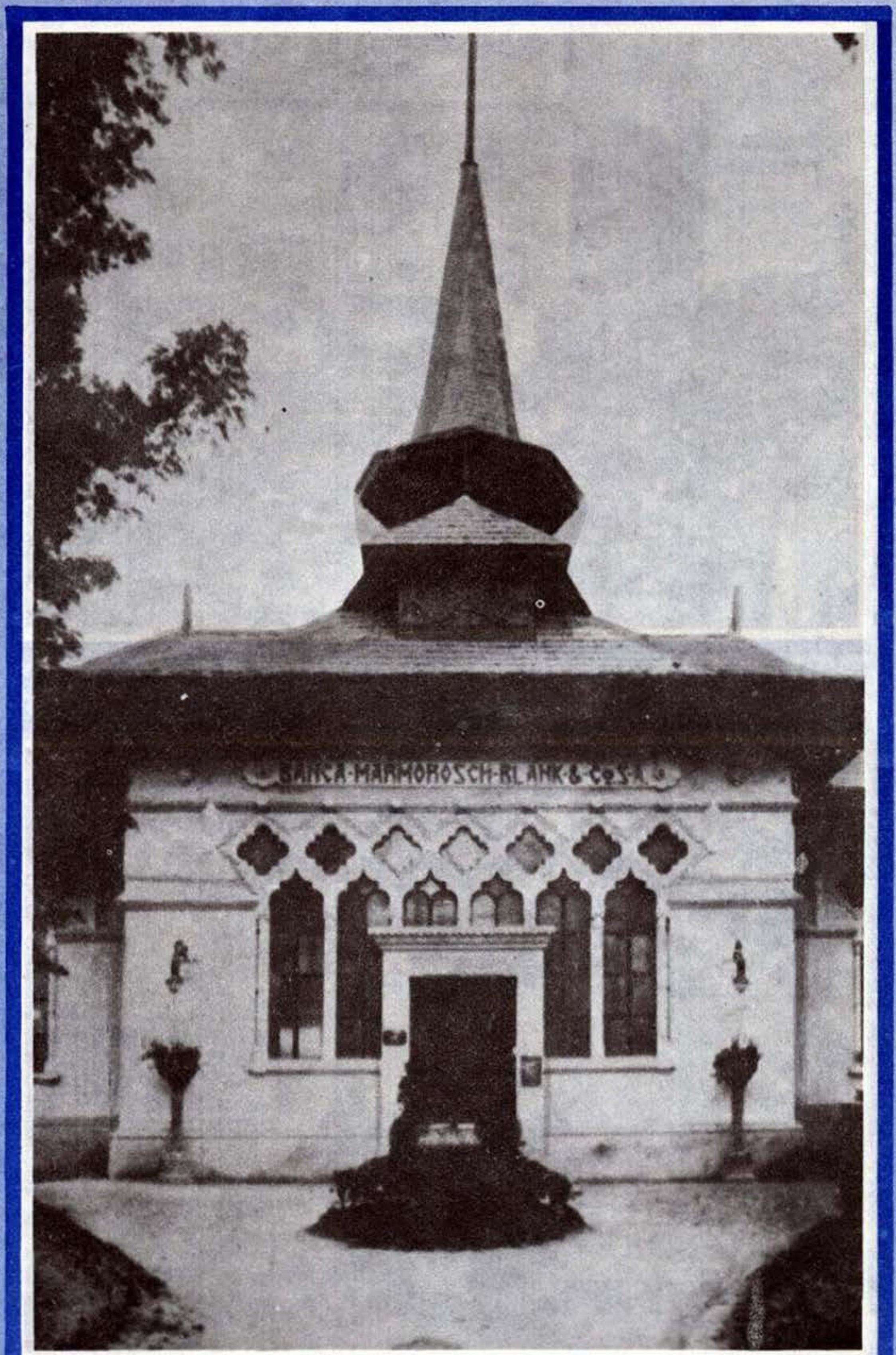
BANCA-MARMOROSCH-BLANK-& Co's

RHÔNE

POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

Practicaţi jogging-ul? Mergeţi cu bicicleta? Jucaţi tenis, fotbal, volei? Atunci aţi întîlnit senzaţia neplăcută pe care ţi-o dă tricoul transpirat, mai ales dacă afară este foarte cald sau după un efort prelungit. Iar iarna, senzaţiei neplăcute i se adaugă şi pericolul de a răci. Se pare însă că în curînd vom scăpa de griji, cel puţin în această direcţie. Firma Rhône-Poulenc **a pus la punct o tehnologie care permite realizarea unor tricouri ce, pe partea interioară, absorb transpiraţia şi o evaporă instantaneu, ea nemaitrecînd pe faţa exterioară.**

O altă invenţie a grupului Rhône-Poulenc: **clorofibra antiseptică. Testele clinice au demonstrat că îmbrăcămintea realizată din noua fibră, tratată în mod special, împiedică reproducerea bacteriilor pe pielea umană, în proporţie de 90%, chiar şi după o purtare de patru ore. În plus, fibra este rezistentă şi la foc.**

Utilizarea sacilor de aer gonflabili în momentul unui accident rutier va deveni obligatorie în S.U.A. în 1993 şi în Europa în 1995. Şi în acest domeniu, grupul Rhône-Poulenc **este foarte bine plasat. Fibrele sintetice sînt o componentă importantă a producţiei sale. De altfel, fibrele sintetice cu rezistenţă sporită au utilizări cît se poate de variate. În primul rînd, la ranforsarea anvelopelor, apoi în benzile de cauciuc pentru conveiere, bărci de cauciuc, tot felul de curele, cabluri, frînghii, furtunuri, ba chiar şi la plasele de camuflaj militare sau la mingile de tenis.**

Evident, atunci cînd strămoşii grupului Rhône **şi** Poulenc **au dezvoltat sectoarele textil şi chimic, nu s-au gîndit la toate aceste întrebuinţări. Dar au avut intuiţia de a se angaja pe o cale extrem de profitabilă. Să continuăm însă să le depănăm istoria, de acolo de unde o lăsasem numărul trecut, ajunul primului război mondial.**

Aventura acetatului de celuloză

Poate că nimic nu vă dă o idee mai exactă despre ceea ce înseamnă industria decît cimitirele militare, cu crucile lor aliniate perfect. Pentru fiecare cruce s-au fabricat mii de obuze, cartuşe; tone de gaze asfixiante. Toate acestea înseamnă, pentru industrie, profit. Un profit sigur, căci clientul este statul - respectiv armata şi ea plăteşte întotdeauna -, iar piaţa de desfacere este asigurată: tranşeele pline cu oameni. Nici un industriaş nu poate refuza o asemenea comandă. Şi nici unul nu a avut, vreodată, remuşcările lui Alfred Nobel, care, după ce a creat cel mai puternic explozibil existent pe atunci, a dat o parte din profiturile pe care i le-a adus invenţia sa pentru iniţierea premiului Nobel pentru pace.

Uzinele *Rhône* sînt primele angajate în domeniul armamentului. La Saint-Fons se producea deja fenol, dar acum este nevoie de cantităţi mult sporite. Ca o recunoaştere a eforturilor depuse, preşedintele Republicii Franceze, Raymond Poincaré, vizitează întreprinderea în 1915. În doi ani, producţia ajunge de la 1 t pe lună, la 30 t pe zi, graţie şi unei alte întreprinderi ridicată la Roussillon, la sud de Lyon. Aici se produce, în plus, acetat de celuloză şi iperită. Acetatul de celuloză nu-şi putuse găsi vreo întrebuinţare în vreme de pace. Printre întrebuinţările sale de război se află şi lăcuirea aripilor şi a carlingei avioanelor. Iperita este produsă pe baza prelevărilor făcute pe cîmpurile de luptă, unde a fost folosită mai întîi de către germani. La nouă luni după primul atac german, francezii pot expedia în liniile inamice primele obuze cu „gazul muştar", graţie uzinelor *Rhône*. Uzinele de la Roussillon şi Saint-Fons sînt citate prin ordin pe naţiune, la 4 august 1918.

Pentru a sprijini lipsa zahărului — cui îi mai arde să cultive sfeclă de zahăr? — uzinele *Rhône* reiau producţia de zaharină, iar cei răniţi — eventual chiar cu ajutorul unor produse proprii — trebuie trataţi şi vindecaţi. Aşa se dezvoltă şi producţia de medicamente. Între altele, *Rhône* profită de război pentru a schimba denumirea *Rhodine*-i, în aspirină, denumire rezervată pînă atunci firmei Bayer.

Cît priveşte firma *Poulenc*, ea este mobilizată în primul rînd să producă medicamente, pansamente etc. Urmează gazele de luptă. Mai întîi, cele lacrimogene şi fumigenele, utilizate la mascarea mişcărilor propriilor trupe. Apoi, fosgenul, un gaz mult mai „rău" decît iperita.

Ce se întîmplă cu un mecanism atît de bine pus la punct, turat la maximum, atunci cînd rămîne fără benzină — în cazul nostru fără comenzi? Da, fără comenzi, căci la sfîrşitul anului 1918, primul război mondial se încheie. Evident, se opreşte, cu un şoc foarte mare. Şocul se numeşte reconversiune la producţia de pace.

Uzina de la Roussillon este cea mai grav afectată. Între 1918 şi 1919, numărul muncitorilor angajaţi scade de la 1500 la 150. Este o nouă provocare a soartei, căreia cei de la *Rhône* îi vor face faţă şi de această dată, cu succes. Aşa începe aventura acetatului de celuloză.

Savantul Cosinus

De fapt, începutul începutului s-a aflat în 1902. Atunci se producea anhidrida acetică, utilizată la fabricarea *Rhodinei*. Dar aceeaşi substanţă, în urma reacţiei cu o pastă de lemn, dădea acetatul de celuloză, pus la punct definitiv în 1912. Este o masă plastică, putîndu-se prezenta sub diverse forme. Dacă are o singură dimensiune, este un fir. Cînd primeşte a doua dimensiune, devine o suprafaţă, spre exemplu o peliculă de film neinflamabilă. Adăugîndu-se şi a treia dimensiune, obţinem un obiect, o cutie, de exemplu, adică un ambalaj foarte prezentabil. Problema este că, după marele incendiu de la Bazarul Charité, directorii marilor magazine se tem să mai găzduiască obiecte inflamabile. Şi ei confundă acetatul de celuloză (foarte puţin inflamabil), cu nitratul de celuloză, sau celuloidul care ia foc şi arde cu o viteză uluitoare. Din fericire, directorul Galeriilor Lafayette — care este şi cel mai puţin dispus să accepte noul produs — trebuie să rezolve o problemă grea. El oferă clienţilor, spre vînzare, un joc foarte popular în epocă, ale cărui piese sînt din lemn, pentru cei săraci, din fildeş pentru cei foarte bogaţi. Or, grosul clientelei sale o constituie mica burghezie, care strîmbă din nas la jocul de lemn, dar nu şi-l poate permite pe cel din fildeş. „Rhodoidul", numele sub care este comercializat acetatul de celuloză, seamănă grozav cu fildeşul, fiind evident mult mai ieftin. Mica burghezie — marea promotoare a kitsch-ului — este mulţumită, directorul Galeriilor îşi calcă pe inimă, iar Uzinele *Rhône* au găsit un nou debuşeu. Peliculei neinflamabile, obiectelor în trei dimensiuni, de diferite utilizări, li se alătură în curînd firele obţinute din acetat de celuloză.

Primele încercări în domeniul fibrelor textile artificiale datează din 1921. Conştienţi de lipsa lor de experienţă în domeniu, patronii Uzinelor *Rhône* îşi caută asociaţi. Şi îi găsesc în Grupul Gillet. Specialitatea acestuia o constituie o altă fibră artificială, viscoza. Împreună, creează, în 1923, „Societatea pentru fabricarea mătăsii Rhodiaceta", pe scurt „Rhodiaceta", cu capitalul împărţit pe din două. Uzinele *Rhône* — prin întreprinderile de la Saint-Fons şi Roussillon — se ocupă de cercetare şi produc materia primă, acetatul de celuloză, iar „Rhodiaceta" obţine fibrele de mătase artificială.

Uzinele *Rhône* nu părăsesc — în ciuda noilor lor preocupări — domeniul farmaceutic, lansînd numeroase noi medicamente, ce contribuie la alinarea suferinţelor multor bolnavi.

Profitînd mai puţin de pe urma războiului, *Poulenc* are mai puţin de suferit după. În plus, fraţii Poulenc beneficiază, din nou, de legăturile pe care le-au stabilit cu lumea cercetă-

rii. Stabilimentele *Poulenc* rămîn, în continuare, unul dintre rarele locuri din economia franceză unde savanți, ingineri și negustori lucrează în strînsă cooperare, în domeniile de vîrf. Departamentul farmaceutic lansează noi medicamente, care tratează afecțiuni variate. Laboratorul *Poulenc* deține locul întîi în Franța.

Frații Poulenc urmăresc să diversifice producția cît mai mult: produse veterinare, substanțe destinate purificării apei, aditivi alimentari, utilaj de laborator. Ultima activitate va duce, cîțiva ani mai tîrziu, la crearea filialei Prolabo. Caracteristica lor o constituie faptul că dacă, să zicem, savantul Cosinus cere un aparat care nu există încă, dar de care el are absolută nevoie pentru laboratorul său, se trece imediat la conceperea respectivei ustensile, fără să se țină cont că s-ar putea să fie un produs care să nu aibă o piață de desfacere foarte mare. Astfel, în vreme ce concurenții caută să se lanseze pe piețe cît mai vaste, la scară internațională, stabilimentele *Poulenc* acumulează, prin afaceri pe scară redusă, adevărate comori de competență științifică și tehnologică.

Unitate în diversitate

Și în cazul ramurii *Poulenc* se simte nevoia unei extinderi peste granițele Franței. Ea se va dovedi mult mai activă la acest capitol decît gruparea *Rhône*, căci dispune de un important portofoliu de brevete, pe care le poate valorifica. Și o face în Polonia, Canada, Statele Unite, Italia, Anglia. Din păcate, mentalitatea rămîne cea de mic proprietar, căci *Poulenc* vinde brevetele, obținînd o sumă de bani, dar lăsînd firmelor care au cumpărat toate profiturile ulterioare. Din greșeli învești cel mai bine.

Diversificarea producției, extinderea peste granițele Franței sînt însă soluții insuficiente în fața amenințărilor concurenței atît din interior, cît mai ales din exterior. Și de data aceasta, primejdia cea mare se conturează dinspre Germania, la fel ca înainte de primul răz-

Evoluția cifrei de afaceri a firmei Rhône *(linia punctată), în comparație cu cea a lui* Poulenc *(linia continuă)*

boi mondial. În 1926, marii coloși germani Hoechst, Bayer, B.A.S.F. și Agfa se regrupează în I.G. Farben, cea mai mare concentrare în domeniul industriei chimice din toate timpurile. Pentru cele două ramuri distincte, *Rhône* și *Poulenc*, singura soluție se dovedește unirea forțelor.

Cele două ramuri sînt foarte diferite și tocmai prin aceasta se completează foarte bine. Unirea lor va fi deci durabilă. Trebuie spus însă că în momentul unirii, Uzinele *Rhône* beneficiază de un ascendent economic, căci deși cifra lor de afaceri este asemănătoare cu cea a ramurii *Poulenc*, în jur de 150 de milioane de franci fiecare, beneficiul net al primilor este de 23 milioane franci, față de 13 milioane. Dar ce le unește, în fapt?

Uzinele *Rhône*, în special prin filiala „Rhodiaceta", sînt o adevărată putere industrială, ancorată pe o piață în plină dezvoltare, cea a fibrelor sintetice. Stabilimentele *Poulenc* par mai puțin tari pe plan industrial — imagine datorată în bună măsură și specificului activității farmaceutice —, dar beneficiază de excelente legături cu mediile științifice, dispun de o rețea comercială cu un bun renume și au importante relații pe plan extern. Dar nu este vorba numai de complementaritatea tehnică și comercială. Tăria unirii dintre *Rhône* și *Poulenc* vine poate mai ales din diferențele profunde între cele două „culturi de întreprindere", care se completează foarte bine. „Cultura" Uzinelor *Rhône* este cea a unei întreprinderi care n-a fost niciodată o afacere de familie, care a cunoscut atît momente dificile, cît și clipe de extaz, care a învățat să facă față crizelor, dar și să exploateze cu eficacitate și pragmatism toate ocaziile care s-au ivit. Închiderea și deschiderea continuă a unor întreprinderi a fost o practică curentă, cu tot ceea ce implică ea ca efort și frustrări. Cultul lucrului bine făcut și ideea că nimic nu este ușor, nici cîștigat dinainte, au pătruns adînc în patrimoniul genetic al ramurii *Rhône*.

Frații Poulenc au știut să creeze, în schimb, un stil de deschidere, de dialog științific, de relații personalizate cu clientela. În vreme ce Stabilimentele *Poulenc*, purtate de fluxul continuu al inovațiilor acelei științe încă tinere, pe atunci, chimia, s-au lăsat purtate de creșterea regulată a piețelor farmaceutice, Uzinele *Rhône* s-au zbătut permanent pentru a supraviețui crizelor și a profita de conjuncturile favorabile (vezi și graficul).

Se mai adaugă un factor care a contribuit la realizarea unirii. În ramura *Poulenc* începe să se pună problema succesiunii. Momentul schimbării generațiilor este așteptat cu oarecare neliniște, căci există teama că noii veniți vor refuza să-și mai asume responsabilitatea.

Discuțiile au început încă din 1927. Actul de fuziune este semnat la 28 iunie 1928. Este data de naștere a Grupului *Rhône-Poulenc*. De fapt, pentru a nu apare discuții între cele două ramuri, s-a hotărît ca „nou-născutul" să se numească „Societatea Uzinelor Chimice *Rhône-Poulenc*". Acțiunile au fost împărțite astfel (și aici, diferențele de temperament s-au vădit din nou): *Rhône* a luat trei sferturi (prevalîndu-se de succesele obținute în ultima vreme cu „Rhodiaceta"), iar *Poulenc* un sfert. Sentimentul de „lasă-mă, să te las" al celor din urmă și-a spus cuvîntul. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Ne aflăm, aşadar, prin intermediul însemnărilor inedite **ale şefului Bibliotecii Palatului Regal, în mijlocul vieţii de la Curtea României în primele luni ale anului 1921. Care erau problemele zilei? După cum am văzut şi din episoadele precedente (nr. 6-9/1992), preocupările predominante, în domeniul politic, erau acelea vizînd formarea unui nou guvern, deoarece cel prezidat de generalul Al. Averescu îşi secătuise forţele.**

Frămîntările acestea politice sînt prezente în notaţiile lui G.T. Kirileanu aşa cum erau ele înregistrate de oamenii politici ai zilei, începînd chiar cu regele Ferdinand. După cum am subliniat şi cu alte prilejuri, însemnările lui G.T. Kirileanu — puse în circulaţie istoriografică pentru întîia dată de Magazin istoric **încă din 1982 — ne dezvăluie un memorialist cu totul deosebit: el consemnează ceea ce aude şi ceea ce vede în lumea în care trăieşte, într-un permanent efort de obiectivare. Arareori răzbat în pagină opiniile sale — şi acestea, îndeosebi, cînd este vorba, de exemplu, de starea ţăranilor sau de conduita morală a unor persoane de la Palat — memorialistul lăsînd protagoniştii să-şi prezinte singuri gîndurile şi atitudinile lor.**

Să le urmărim deci răsfoind filele caietului cu însemnări din urmă cu peste şapte decenii. Precizări privind selecţia şi transcrierea textului au fost făcute în prezentările episoadelor anterioare.

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL (V)

G.T. KIRILEANU

1921

10 februarie. Prinţul Ştirbey îmi spune că s-a ajuns la unirea Partidului Poporului cu Federaţia. Îi pare bine că vom avea linişte cîtva timp.

— Ce linişte cînd pe lîngă cele 2 curente din guvernul actual (Argetoianu-Take Ionescu) vom avea şi mai multe curente?

— Se vor uni cu toţii în acordarea concesiunilor la străini.

Ieri Mihail Popovici venind la prinţul Ştirbey i-a spus că i se reproşează amestecul în alegeri în favoarea liberalilor. Prinţul Ştirbey i-a răspuns că dacă s-ar fi amestecat ar fi putut avea un succes mai mare decît Duca la Romanaţi şi că poate să întrebe pe fratele d-rului Lupu, care-i slujbaş la moşia Buftea, dacă i s-a vorbit măcar un cuvînt despre alegeri.

Nu-şi ascunde însă sentimentele sale liberale, pe care le crede mai folositoare ţării decît sentimentele Federaţiei [Democraţiei Social-Naţionale] pentru comunişti, care au la temelie speranţa că vor fi ocrotiţi la venirea comuniştilor.

Mihalache a fost ieri în audienţă la rege şi venind vorba de luptă de clase, regele i-a zis că el nu poate fi regele unei clase, ci al unei armonizări a claselor.

— Numai *Regele Ţăranilor* poate să fie tare împotriva străinilor internaţionali [spune *G.T.K.*], căci ţăranii sînt marea majoritate a ţării. Dar văd că iar se fac încercări de a le tăia capul cu împiedicarea alegerii preoţilor şi învăţătorilor.

— Preoţii şi învăţătorii nu-s elita satelor şi prin urmare o minoritate?

— Elită ţărănească, nu tîrgoveaţă. Cetiţi articolul de azi al lui Constantin Bacalbaşa din *Dimineaţa*.

— Apoi Bacalbaşa mai are un articol în care zice că nu i-a dat ţăranului pămîntul nici regele, nici cutare partid, ci şi l-a luat el. Tot aşa-i şi cu învinuirea că în trecut ţăranul a fost ţinut departe de parlament.

— Dar atunci unde mai este înţelepciunea conducătorilor, dacă n-au ştiut să dee la timp dreptul ţăranilor?

Diseară familia Ştirbey se duce la masă şi la recepţia dată de Marghiloman. Eu zic: Va să zică după apropierea guvernului de federaţie se face apropierea vechilor partide.

— Dacă d-ta consideri ca oameni noi pe Argetoianu şi Take Ionescu.

— Au făcut plecăciune oamenilor noi. În orice caz, luptele politice se vor mai simplifica, deoarece pînă acum jocul lui Brătianu era să se folosească de neînţelegerile partidelor — a conservatorilor înainte de război, a noilor partide de după război.

— Ce vină are Brătianu într-asta?

— Altă vină nu văd decît că Brătianu încurajează dezbinările şi împiedică guvernarea ţării.

La Cancelarie, găsesc pe Emil Panaitescu. Îmi spune că e vorba să fie trimis ca delegat al Partidului Ţărănesc Român la congresul Internaţionalei verzi [al partidelor ţărăneşti din Europa] de la Sofia şi ar vrea să ştie dacă ar putea primi ceva tratări despre o eventuală căsătorie a principesei Mărioara cu ţarul bulgar. Îi mijlocesc o întîlnire cu prinţul Ştirbey diseară la şapte.

13 februarie. După masă la prinţul Stirbey spun că într-un articol al lui Bogdan-Duică *(Gazeta Transilvaniei)* e vorba despre moartea prin otrăvire a regelui Carol.

Dr. Mamulea tăgăduieşte hotărît putinţa acestui lucru povestindu-ne cum s-a întîmplat. [Regele] avusese în audienţă pe Virgil Arion şi era bucuros de cele hotărîte. La 11 m-a concediat: poţi să pleci acasă. La 6 dimineaţa, un trimis de regina Elisabeta mă cheamă. Găsesc pe regina în pat, iar regele Carol cu ochii închişi, părea că doarme. Mîna-i era caldă. Pulsul însă nu bătea, inima încetase. Ne-am înţeles din ochi că murise. Regina spune că la 4 şi jumătate regele s-a deşteptat, a luat un pesmete şi l-a împărţit cu regina. S-au culcat iarăşi. La 5 şi jumătate regina deşteaptă vede pe rege murind.

De 3 ani mă aşteptam la un deznodămînt ca acesta şi m-am mirat că a întîrziat atît. La Constanţa mi-am făcut cruce că a putut defila călare în faţa ţarului. Regele îmi spusese că numai primului ministru să comunic ştiri despre sănătatea lui şi lui Brătianu i-am spus în iulie că starea inimii regelui este detestabilă. În loc de 16, tensiunea o avea numai 9.

De o săptămînă înaintea morţii nu i-am prescris nici un medicament. Prin urmare nici o bănuială nu poate fi. Colonelul Angelescu a zis la vestea morţii: s-a sinucis. Poate de aia să fi ieşit vorbe.

Prinţul Ştirbey zice că Czernin a cerut de 2 ori să vadă pe regele mort.

Regele Ferdinand s-a sfătuit cu Brătianu şi au refuzat.

1 martie. Prinţii şi boierii dezbrăcaţi de moşii se dau la bănci şi afaceri. Azi la prinţul Ştirbey am văzut adunîndu-se: prinţul Basarab-Brîncoveanu, prinţul Callimachi, Toţoi Lahovary ş.a.

Cu Marghiloman la Banca Naţiunii este prinţul Ghica-Comăneşti şi prinţul Sixt de Bourbon. Cu Bontescu şi Tăzlăuanu, prinţii Caradja şi Cantacuzinii. Şi aşa mai departe.

8 martie. Zilele acestea a fost la Cameră dezbaterea validării lui C. Stere[1].

Prinţul Ştirbey şi-a cules informaţii din cîmpul ţărănist chemînd pe Emil Panaitescu. Iorga auzind pe basarabeni că au învăţat carte numai de la Stere, s-a mutat din rîndurile Federaţiei, scriind şi o declaraţie de retragere, pe care însă n-a publicat-o precum hotărîse la început. Mihalache şi Maniu au fost la Iorga să-l potolească. Iorga a zis că nu înţelege a se supune hotărîrilor luate în Comitet. Mihalache i-a răspuns: De cîte ori v-am rugat să luaţi parte la adunările noastre şi aţi zis că să discutăm noi, iar dumneavoastră veţi aproba. În faptă cu Iorga nu-i chip să te sfătuieşti.

Prinţul Ştirbey a găsit formula aceasta pentru ţărănişti. Dac-aş fi în locul g-ralului Averescu, aş face totul ca să vă atrag; dac-aş fi ţărănist, aş face totul ca să nu intre în guvernul lui Averescu.

Singura soluţie ar fi un guvern de concentrare cu armistiţiu pe baza unui program practic.

G-ralul Averescu vrea însă fuziune, iar liberalii vor s-o ducă averescanii tîrîş-grăpiş pînă vor socoti ei că pot pune mîna pe putere.

Stere a fost la prinţul Ştirbey alaltăieri dimineaţa după discursul vorbit în ajun la Cameră.

Vocifera şi se credea punctul central în politica românească. Primea şi el un guvern de concentrare. Întrebîndu-l prinţul dacă e sigur de trăinicia lui, Stere răspunde: Va avea sprijinul meu.

— Pe cine vezi ca preşedinte?

— Petre Poni[2]!

Adică un bătrîn de 80 de ani de la spatele căruia să conducă Stere.

Prinţul Ştirbey, aducînd vorba de şefii Federaţiei — Iorga, Maniu, Lupu, Mihalache, Stere — i-a nimicit pe toţi cu un zîmbet dispreţuitor. Iorga e un nebun incapabil de acţiune politică. Maniu este un om pe care Stere l-a învăţat să negocieze şi să cugete politiceşte. Lupu a fost şi va fi cătelul lui Stere. Mihalache este un incult care va intra în gaură la apariţia lui Stere.

Şi prinţul îmi povesteşte proorocirea lui Nicu Filipescu la slabul discurs de începător a lui Ionel Brătianu, cînd şi-a făcut intrarea în politică: „Vezi tu, Barbule, acesta ne va încăleca pe toţi, pentru că noi toţi avem cîte-o latură de nebunie, dar el e înzestrat cu bun simţ şi cumpăneală, întocmai ca şi Lascăr Catargiu în vechiul partid conservator".

9 martie. [Text în franceză, pe care-l dăm doar în traducerea noastră].

Cum era de aşteptat, conferinţa de la Londra [privind despăgubirile de război], ur-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 10-12/1991; 1/1992; 8-10/1981.

mînd celei de la Paris, a fost un eșec total.

Era imposibilă o înțelegere, chiar dacă și de o parte și de alta ar fi existat bunăvoință, ceea ce nu a fost cazul.

Franța cere plata integrală a pagubelor, dar nu dorește ca aceasta să se facă cu prețul unei dezvoltări excesive a industriei germane; Anglia are aceeași preocupare și se îngrozește văzînd produsele germane care se oferă la prețuri mult inferioare față de produsele lor.

Este vorba de a găsi posibilitatea de a face Germania să plătească înlăturînd în același timp concurența ei. Este dificil.

În ceea ce privește sancțiunile, pe care era necesar să le aplice deoarece au fost anunțate, presupun că Aliații nu-și fac mari iluzii asupra efectului lor, care va fi mai degrabă negativ în ceea ce privește execuția plăților.

Nemții au sub acest aspect un avantaj, căci știu că adversarii lor nu vor ajunge niciodată să-i forțeze a plăti cîtă vreme au dat de bună voie și așteaptă ca faptele să o demonstreze. Probabil că așteaptă de asemenea complicații politice, în urma propagandei sovietice care va exercita o mare presiune și va aduce o îngrijorare reală Antantei căci filialele poloneze și cehoslovace vor traversa un mare pericol care poate avea repercusiuni asupra tuturor vecinilor.

Obstacolul pentru acest acord se află în Camera și în presa franceză care nu poate sau nu vrea să înțeleagă că trebuie să se mulțumească cu ceea ce se poate obține prin negocieri. Briand știe că va fi răsturnat dacă face cea mai mică concesie. Trebuie deci să lase timpului și chibzuinței grija de a-i convinge pe compatrioții săi că regimul de sancțiuni este pur și simplu negativ și că dacă doresc să evite riscurile trebuie să ajungă la o reglementare *à l'amiable*. Va fi de durată căci opinia publică în Franța este prea surescitată pentru a-și da seama de această necesitate.

Negocierile în privința Tratatului de la Sèvres nu au șeriul de a avea o soartă mai bună decît cea a Tratatului de la Versailles. Turcii și grecii sînt deopotrivă ireductibili în pretențiile lor și Aliații se află în dificultate de a alege pe cine să sacrifice. De cealaltă parte a Atlanticului, yancheul se spală pe mîini de toate aceste dificultăți. Practică doctrina egoismului sacru și refuză sistematic cooperarea.

Numeroase scrisori oficiale anunță că regimul sovietelor este pe punctul de a se prăbuși din cauza nemulțumirii generale în fața imposibilității de a trăi. Mă tem că nu trebuie să avem această speranță căci Lenin și Trotzki se pot folosi foarte ușor de acele insurecții locale fără legătură cu armatele lui Kolceag, Denikin și Wrangel.

Prințul Sapiecha[1] care a venit în zilele din urmă la București, fără îndoială în vederea unei alianțe defensive între România și Polonia, se pare că a convins guvernul nostru de oportunitatea și necesitatea lui. A spus că sîntem mai direct expuși unui atac decît Polonia, din cauza resurselor pe care bolșevicii le găsesc la noi în timp ce în țara lor, pe mai multe sute de kilometri, nu întîlnești o oaie — această zonă devastată fiind cel mai bun zid de apărare pentru ei.

Sentimentul meu este că Lenin, trecînd peste orice, se gîndește să ia contact cu Germania și că acest obiectiv, astăzi mai ales, este cel pe care îl urmărește. Nu este mai puțin adevărat că soarta noastră este legată de cea a Poloniei și că odată aceasta încinsă, vom fi în aer. Sînt deci motive destule pentru a preveni acest eveniment, pentru a lua măsuri de siguranță, chiar dacă interesul nostru este de a trăi în bune relații cu sovietele, care îmi par mai puțin de temut decît o restaurație țaristă.

12 martie. Prințul Știrbey: Jacques Elias[2] știa că Germania va refuza a se supune la Londra. Acuma a primit știri din Germania că situația e de tot gravă, fiind cu putință izbucnirea unui nou război.

Ieri colonel Rasoviceanu spunea că armata germană este în ființă sub diferite numiri de administrație polițienească, iar din mitraliera din nou inventată cu 2 țevi mișcătoare, pentru a putea secera mai bine, nu s-a găsit nici un exemplar cu ocazia adunării armamentului. Ungaria primește armament din Anglia. Mișcările revoluționare din Rusia pot aduce mari surprize. Ciotori crede că dispariția lui Lenin și Trotki ar fi o nenorocire pentru pacea Europei.

Asară mă întîlnesc cu Ion Nistor, care ieșea din audiență la rege. I-a spus că nu garantează liniștea la Universitatea din Cernăuți, al cărei rector este, dacă se vor numi cei doi străini dr. Last și dr. Erlich. Acest din urmă a venit la București și prin lingușiri și-a cîștigat sprijinul lui Iorga.

— Iorga e setos de laude și măguliri.

— Îl lăudăm și noi destul, dar nu putem să-l așezăm în altar ca să ne închinăm în toată ziua.

18 martie. Vorbesc prințului Știrbey despre nevoia de

---

[1] La 3 martie 1921, la București a fost semnată o Convenție de alianță defensivă între România și Polonia, de către Take Ionescu și prințul Eustachy Sapieha, miniștrii de externe ai celor două state. Convenția a intrat în vigoare la 25 iulie 1921. Tot atunci, șefii statelor majore generale ale celor două țări au semnat o Convenție militară, care prevedea acordarea de sprijin militar reciproc, în cazul în care una dintre ele ar fi atacată pe frontiera de răsărit.

[2] Jacques M. Elias (1844-1923), bancher român. A întemeiat, cu doi frați ai săi, o casă de bancă în 1877 cu sediul în București și Viena. S-a ocupat și de întreprinderi industriale, între altele, fabrica de zahăr de la Sascut. Mai tîrziu, a fost între fondatorii Băncii Generale din București. A lăsat prin testament averea sa (370 milioane lei) pentru crearea unei fundații cu numele de „Menachem H. Elias" (tatăl donatorului), ca să zidească și să întreție un spital, un gimnaziu și o școală profesională; a instituit ca legatar universal Academia Română, iar executor testamentar pe avocatul Em. Pantazi (cf. *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, București, 1931).

a se alege cu chibzuință anturajul prințului Carol, căci greșelile pe acest teren se răzbună aducînd greutăți dinastiei și țării. În Japonia moștenitorul a fost cunoscut de Togo[1] și de alți fruntași. La noi a fost o rușine. Un cap de nucă seacă, g-ralul Atanasescu, a înlesnit nenorocirea cu Zizi [Lambrino].

— La asta sîntără vinovați cu toții.

— Apoi tocmai de aceea trebuie să ne ferim mai bine în viitor.

Propun pe d-na Rădulescu-Pogoneanu ca profesoară de limba română a principelui moștenitor; pe Ciotori ca secretar particular, căci trebuie să fie și civili pe lîngă prinț, nu numai militari.

20 martie. Ieri mare scandal la Cameră împotriva lui Argetoianu cu permisele lui Schuller și cu paguba țării de sute de milioane[2].

Prințul Știrbey zice că Schuller este omul g-ralului Averescu și Argetoianu suferă pentru general.

Pe de altă parte Argetoianu zice că Take Ionescu a dat opoziției actele cu permisele Schuller. Afacerea Tișița, scoasă la iveală, a fost răspunsul lui Argetoianu față de takiști. Persoanele și afacerile — astea au fost preocupările Parlamentului care n-a fost în stare să voteze nici una din

legile făgăduite.

— Ce va ieși din toate astea! zise prințul Știrbey.

— Tirania și apoi revoluția.

— Și iar tirania.

31 martie. Ziarul *Dimineața* din 31 martie 1921 publică următorul anunț:

„Contrar celor afirmate de unele ziare, *Țara Nouă* va publica astăzi următorul scurt comunicat. Nici un membru al opoziției naționale n-a cerut audiență regelui".

Spun despre asta prințului Știrbey care-mi răspunde semnificativ: Și totuși Iorga a cerut audiență la rege, acordîndu-i-se pe mîine.

— Panaitescu îmi spune că Maniu nu vrea să mai vadă pe rege, pentru că i-a dat o făgăduială de care nu s-a ținut.

— Asta se prea poate, fiind în obiceiul regelui.

— Nu-i bine să-și piardă încrederea.

Seara. Panaitescu îmi spune: Noi, comitetul Federației, hotărîsem a nu cere audiență la rege, ci a aștepta să fim chemați, pentru că un fapt ca retragerea a o sută de deputați trebuia să îndemne pe rege a cere lămuriri nu numai de la președintele Camerei, ci și de la cei retrași. Acum Iorga, țup! cu cererea de audiență. Comitetul Federației trimite pe Panaitescu la Iorga să-i dea a înțelege că nu poate vorbi în numele Federației.

Iorga furios răspunde: Credeți voi că-mi sporiți cu ceva autoritatea? Prea multe mă faceți să înghit. (Făcea aluzie la manifestul către țară al Federației, pe care Iorga îl redactase într-un fel, iar comitetul l-a schimbat aproape pe

---

[1] Heihachiro Togo (1847-1934), amiral japonez; a comandat flota japoneză în timpul războiului cu Rusia din 1904-1905.

[2] În anii care au urmat încheierii primului război mondial, economia românească trecea printr-o criză de reașezare, de care au profitat mulți afaceriști oneroși. Astfel „afacerea Argetoianu-Schuller" (o tranzacție cu bonuri de tezaur ale Băncii Naționale, C. Argetoianu fiind ministru de finanțe în guvernul Al. Averescu) a păgubit statul cu peste 18 000 000 lei. Alte afaceri din acea perioadă: „Tăslăoanu" (hîrtie introdusă în țară fără vamă pe seama Ministerului cultelor — pagubă 10 000 000 lei); cele ale colonelului Boyle, protejat al reginei Maria, care făcea jocurile trusturilor engleze de petrol; la Ministerul de război, generalul Rășcanu interzisese organelor financiare să mai controleze cheltuielile armatei, ministerul devenind o „vlăsie în care fondurile bugetare erau manipulate în disprețul celor mai elementare dispoziții ale legii contabilității publice" *(Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 11 martie 1921).

În p. 36: *N. Iorga (dreapta) și A.C. Cuza*

Imagini de la înmormîntarea regelui Carol I

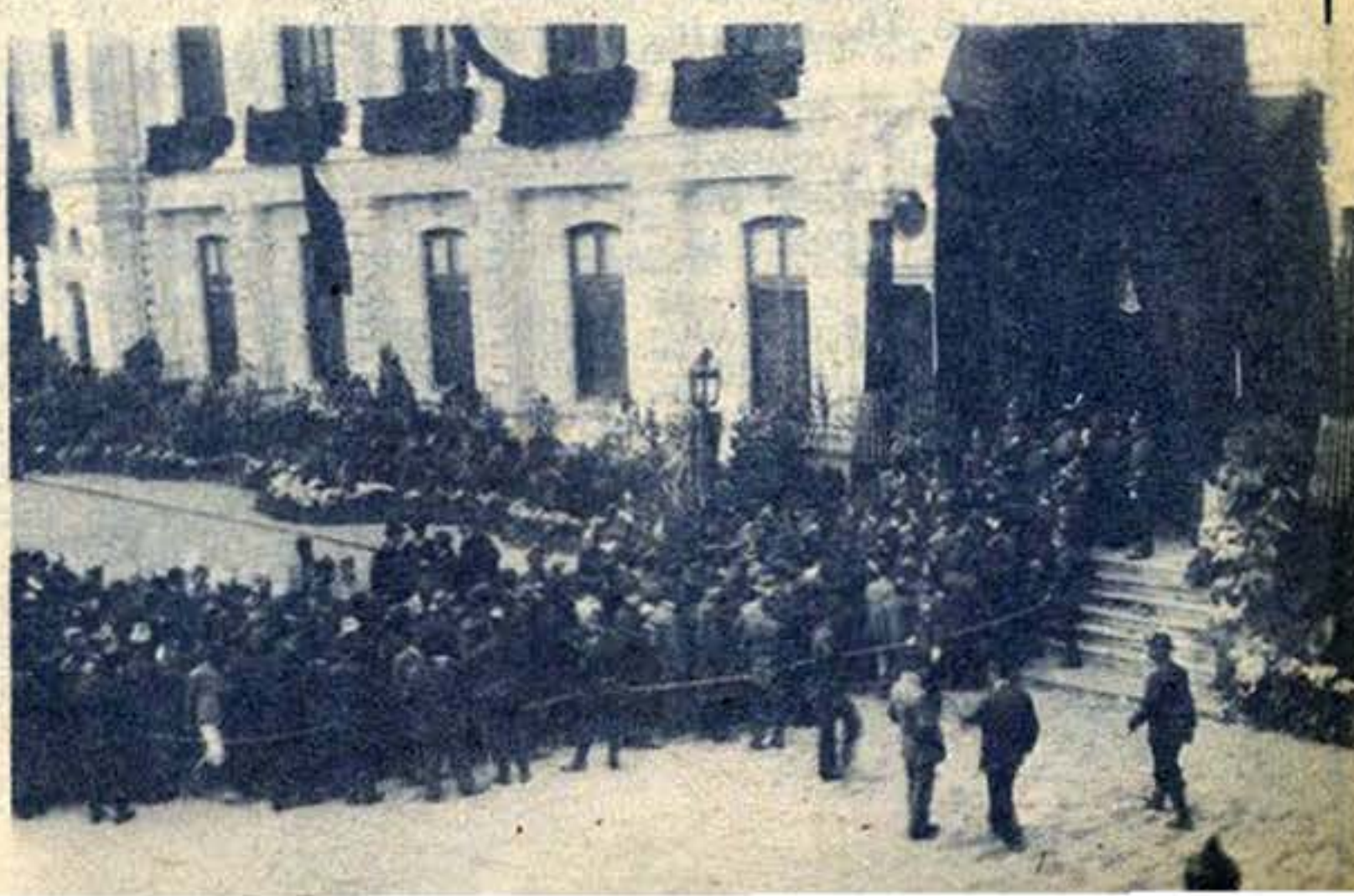

de-a-ntregul, întocmind unul nou pentru săteni — redactor Em. Panaitescu.)

Panaitescu încheie: Iorga e ca o muiere isterică ale cărei toane se schimbă de la un ceas la altul. Miercuri era pentru retragerea din Cameră, joi pentru revenirea la începutul fiecărei şedinţe.

Eu adaog: Dr. Lupu a spus lui Ionel Diaconescu că Iorga înclină acuma spre liberali.

— Am auzit şi eu că Brătianu ar fi cerut lui Iorga o întrevedere.

4 aprilie. Noul episcop de Argeş, Visarion Puiu, îmi aduce textul discursului său la învestitură. Găseşte că foarte bine a făcut regele vorbind mai mult despre Basarabia la învestitura lui Gurie, pentru că sute de preoţi basarabeni nu vor să-l recunoască bine ales. Şi la drept vorbind este foarte slăbuţ şi lipsit de energie. Cît de analfabet e Dionisie, dar e înzestrat cu mai multă voinţă şi bun simţ. Poate că învestitura şi discursul regelui îi vor întări situaţia zdruncinată; va trebui însă ca atunci cînd se vor crea episcopiile de Hotin şi Cetatea Albă, să fie aleşi oameni cu vlagă din Vechiul Regat, căci în Basarabia nu mai este nime, care să fie vrednic de cîrja episcopală.

Atunci i-am spus că ar fi bine să cheme Gurie pe părintele C. Bobulescu la Chişinău, pentru ca să aibă un suflet curat şi un cercetător priceput al trecutului bisericii basarabene. A găsit ideea bună. Am vorbit şi despre părintele Nicolae Popescu, pe care putregaiul înrăutăţit de la Facultatea de Teologie îl răspinge.

Mitropolitul Pimen găseşte că ar trebui adus la Bucureşti „geniul" de R. Cîndea din Cernăuţi, iar Nae Popescu să meargă la Cernăuţi.

— Astea-s idei de-ale lui Pimen, care vrea să fie moldovenii în Muntenia, muntenii în Moldova, ardelenii la noi. Dar ardelenii nu vor să audă de noi la ei. Tot aşa a făcut şi cu Gurie. Mergînd Nicodim la Chişinău a vrut să aducă vicar la Iaşi un basarabean şi m-a întrebat despre Gurie. I-am spus adevărul, despre care s-a încredinţat şi Pimen mai tîrziu.

În privinţa episcopiei de la Argeş, doreşte ca jumătate din palatul episcopal să se dea în seama episcopului pentru cancelarii şi locuinţa episcopului.

13 aprilie. Avînd treabă la Ministerul de externe, trec şi pe la Iorga. Îl găsesc cu totul dezgustat de purtarea ardelenilor şi basarabenilor, care prin interpelările lor dau arme în mîna duşmanilor ţării din lăuntru (Cristescu [fruntaş al Partidului Socialist] îşi freacă mîinile) şi din afară (ungurii şi ruşii adună material pe care ni-l dau în faţă prin presa străină). Îndrăznesc a spune că mai bine mergeau lucrurile sub străini. Uită că am jertfit 800 000 [de oameni în război] noi, Vechiul Regat, pentru dînşii. Uită că i-am scăpat de prada bolşevicilor. Hotărît că sînt mai răi decît noi cei din Vechiul Regat.

Şi n-ai cu cine lucra, pentru că toate grupurile din opoziţie îşi au decalogul din care nu vor să iasă. Mihalache într-un fel, basarabenii altfel, ardelenii altfel, dr. Lupu aşijderea.

Te uiţi pe banca ministerială şi te-apucă jalea şi dezgustul. Un prim-ministru care se coboară la amănunte meschine. Take Ionescu fără partid şi fără autoritate, miniştri nuli al căror număr se sporeşte din zi în zi.

Regele nu mişcă şi lasă lucrurile să se înrăiască, fără nici o împotrivire.

Unde mergem?

— Spre liberali.

— Să zic, dar spune-mi ce oameni au în afară de un Mîrzescu şi Jean Duca.

— Constantinescu — Porcu [Al. Constantinescu].

— El e omul cel mai cuminte şi mai aşezat. Dar Brătianu face ca doctorul care văzînd că clientul a chemat pe alt doctor, se bucură de agravarea bolii.

— Comparaţia nu-i tocmai potrivită, pentru că agravarea bolii se face pe trupul ţării, care-i al nostru al tuturor. Am vorbit cu prinţul Ştirbey despre un guvern de concentrare sub preşedinţia lui, dar văd că el tace, parcă am trăi în rai.

— Se vede că prinţului Ştirbey îi e groază să se vîre în asemenea viespar.

— Ştiu atîta că, dacă n-aş avea familia asta numeroasă de întreţinut, mi-aş face sama, ca să scap de dezgustul în care ne zbatem.

Mi-a arătat cărţile nouă ce-a mai publicat şi-mi spune că, prin fiul lui [Gh. I. Brătianu], Brătianu i-a trimis şi tatălui său una din cărţi. I. Brătianu i-a trimis carte de vizită.

16 aprilie. Prinţul Ştirbey îmi spune că în toate părţile vede grijă şi nemulţămiri politice, numai la liberali, prin glasul lui Duca, a auzit mulţămire (ce criminali care se bucură de răul ţării pentru că le aduce apă la moara lor).

Vasile Goldiş (ardelenii au făcut un sfat de o sută la Sibiu) găseşte că rău au făcut ardelenii să se amestece în politica Vechiului Regat. Acuma au ajuns la aceea ca la alegeri să se prezinte românii împărţiţi în 4 tabere (Partidul Naţional, averescani, ţărănişti şi liberali) pe cînd sasul sau ungurul se bucură de nemulţumirea tuturora. De aceea credinţa lui este că trebuie ca guvernul central să fie din Vechiul Regat, iar românii din Ardeal, Basarabia şi Bucovina să dee concursul pe baza tratativelor de principii.

Prinţul Ştirbey a răspuns: E frumos în teorie, dar în practică asta înseamnă separatismul cu urmările sale triste şi paralizarea guvernului central care va fi la discreţia provinciilor alipite.

Emil Panaitescu e nemulţumit că între ei începe ruptura.

Caretaş a venit din partea lui Take Ionescu, spunîndu-i următoarele: Take vede că pe lîngă rege nu mai este nime care să-l sfătuiască. Că prinţul Ştirbey se bucură de multă trecere şi că ar dori

să-l vadă. Amintește că la Iași i-a fost de mare folos atît în chestia agrară (împiedicîndu-l a ieși din guvern) cît și în chestia evreiască, obținînd de la rege o declarație împăciuitoare.

Prințul Știrbey a răspuns: Mi se pare că e prea tîrziu a repara greșelile de care cu voie sau fără voie Take Ionescu e răspunzător.

Caretaș: Ba Take e mai tare ca oricînd și întîlnirile cu Iorga se înmulțesc.

Cînd am ieșit de la prințul Știrbey, văd pe stradă pe Vaida cu Iorga stînd de vorbă cu multă gravitate.

Dr. Lupu îmi spune că nu-i chip de lucrat cu Iorga. Chestia retragerii din Cameră el a provocat-o, cu cuvintele: Vorbesc pentru ultima oară în această Cameră osîndită la dizolvare.

Take Ionescu l-a convins că nu-i bine să se retragă. Ș-atunci a zis că vor veni la începutul fiecărei ședințe. Pe urmă a zis că se duce el singur. În sfîrșit, prin Take Ionescu a stăruit pentru iertare. Eu [dr. N. Lupu], m-am opus la această umilință dar am rămas singur.

Acuma Iorga zice că Vintilă Brătianu este omul care ne trebuie. Hotărît că trebuie să ne scuturăm de Iorga care se conduce numai de impresii personale schimbătoare de la o zi la alta. Vom face un partid țărănesc unitar. ■

Selecție și prezentare:
Gabriela DUMITRESCU

Continuă, în nr. 11/1992, însemnările lui G.T. Kirileanu din 1921: Tîrguiala cu Zizi Lambrino; proiectele financiare ale lui Titulescu; prințul Carol se întoarce cu soția de la Atena; tratate secrete Moscova-Berlin; Take Ionescu la Belgrad.

LÉON DAVIÇO:

A XX-a aniversare a patrimoniului mondial — o reușită

La 8 octombrie, la Paris, a luat sfîrșit suita de manifestări care a durat 3 luni (concerte, o mare expoziție internațională, 30 de expoziții naționale, un simpozion internațional, precum și numeroase expuneri) dedicate celei de-a XX-a aniversări de la semnarea Convenției internaționale pentru protecția patrimoniului mondial cultural și natural. Este una dintre realizările cele mai importante ale Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură. Invitat de UNESCO pentru a urmări cele mai importante acțiuni desfășurate în acest răstimp în capitala Franței, am avut mai multe conversații cu Domnul Léon Daviço, responsabilul proiectului acestei aniversări. Sînt bucuros să redau pentru cititorii noștri cîteva din opiniile Domniei-Sale.

În urmă cu 20 ani, la 16 noiembrie 1972, cînd, la inițiativa UNESCO, Conferința generală adopta Convenția denumită a patrimoniului mondial, începea un drum lung și necesar pentru a releva conștiinței umanității, întregii comunități internaționale esența istorică a însăși civilizației: omul, națiunea și valorile create. Prima reuniune a Comitetului a avut loc în 1977, iar în 1978 primele obiective au apărut pe harta Patrimoniului Mondial. Erau parcul Yellowstone din Statele Unite și insula Gorea din Senegal. Astăzi Convenția numără aproape 130 de state semnatare, iar harta patrimoniului mondial 358 de valori în același timp naționale și universale.

Din Țara de Foc pînă la Zidul Chinezesc, din România pînă în Australia, aceste 358 de lucrări de artă sau naturale au beneficiat de aportul UNESCO, socotite a avea o valoare universală excepțională. Între acestea din România este înscrisă deocamdată Delta Dunării.

Am specificat domnului Daviço (ca și altor înalți funcționari UNESCO) că încă două capodopere din România își merită locul pe harta patrimoniului mondial: mănăstirile din Bucovina și ansamblul monumental creat de Constantin Brâncuși la Tîrgu-Jiu (de a cărui protejare, amenajare, restaurare și punere în valoare se preocupă de un an două fundații internaționale Constantin Brâncuși, al căror statut a fost autorizat de guvernul și de Senatul României).

Domnul Léon Daviço este totodată omul care a reușit să adune o pleiadă de artiști de valoare internațională (Alexandre Lagoya, Alexis Weissenberg, Ivry Gitlis, Ferruccio Furlanetto, Gilbert Varga) pentru marea gală a patrimoniului mondial din seara de 8 iulie 1992. Domnia-Sa mi-a spus: Trebuia să găsim un nume celebru, un artist pentru a încununa această seară. Am apreciat că Mariana Nicolesco, o adevărată Divă a operei, care strălucește pe marile scene ale lumii de la Metropolitan la Scala, de la München la Salzburg, de la Hamburg la Madrid, este tocmai personalitatea care ne trebuie. Mariana Nicolesco a fost aplaudată la UNESCO de un parter de ambasadori, iar România, a găsit în ea o reprezentantă desăvîrșită.

Să amintim că directorul general UNESCO, domnul Federico Mayor, un bun prieten al României, exprima de curînd voința sa profundă de a consolida acțiunea Organizației în favoarea patrimoniului mondial. „Gala care este oferită astăzi — spunea domnul Mayor la 8 iulie 1992 — datorită generoasei participări a unor artiști de renume mondial, este menită tocmai să simbolizeze această voință".

Nu putem încheia decît subliniind că vom căuta ca într-un număr viitor să publicăm tabloul celor 358 de valori de pe harta Patrimoniului Mondial pe care istoria se întîlnește cu arta și natura.

Cristian POPIȘTEANU

VICTOR IAMANDI:

„De ce am combătut Garda de fier?“

„Duminică, 6 octombrie a avut loc marea demonstraţie legionară la Bucureşti... De unde a pornit această mişcare şi unde a ajuns! De altfel, cea mai surprinsă trebuie să fie astăzi ea însăşi. Terorismul pe care l-a practicat ca şi jertfele proprii ce a trebuit să le suporte nu au fost de natură a justifica să i se încredinţeze frîiele ţării, în momentele cele mai grele. Cît de jos trebuie să fi decăzut însă toate grupările politice ale ţării, ca succesiunea guvernării să-i fi revenit, cu atîta uşurinţă, tocmai mişcării legionare. Decimarea la care a fost supusă Garda de fier anul trecut [1939], după asasinarea de către aceasta a primului ministru Armand Călinescu, n-a mai fost o măsură de ordine publică normală, ci cea mai probabilă pierdere de cap. Orice represalii care depăşesc intimidarea scot din luptă moral pe aceia care le-au practicat. **Deviza lui Talleyrand:** «prefer o nedreptate dezordinei» **nu justifică a transforma o represiune într-un carnaj. Gardiştii judecă azi pe aceia care deţinînd puterea au decis acel măcel în masă al gardiştilor asasini: adevărata vină ce o poartă acei sanguinari oameni ai ordinei a constat însă nu în a fi făcut uz de mînă forte pentru a curma anarhia teroristă ce ameninţa orînduirea statului care le era dată în pază, ci** în a fi slăbit însăşi orînduirea statului, mînuind autoritatea publică cu disperarea unor asediaţi.

Întemeindu-şi puterea de convingere pe suprimarea fizică a adversarului, Garda de fier s-a făcut la rîndul ei vinovată de a fi îndreptat cu predilecţie **arma tocmai contra acelora din lagărul celălalt, cărora excepţional nu li se recunoştea altă vină decît a fi fost şi ceva mai curaţi şi consecvenţi (cazul [prim-]ministrului I.G. Duca sau al profesorului ieşean Traian Bratu).**

Faţă de cei care determină curente politice, judecata din urmă o exercită Istoria. Şi analog literei evanghelice care presupune că «celui ce are i se va mai da, iar celui ce n-are i se va lua şi ce are», istoria condamnă totdeauna pe acei care pierd **o situaţie şi niciodată pe aceea care o** uzurpă. **Este însă o mare deosebire între Istorie şi Cronică. Pe cînd Cronica valorifică numai la cursul zilei, Istoria dimpotrivă, numai după ce se cunoaşte rezultatul final al unei mişcări. Astfel că, pentru moment, esenţialul nu este izbînda legionarismului, care, în aclamaţiile străzii, a primit în dar puterea, în loc să o ia cu asalt, ci caracterul «generos» pe care îl afişează consternată mişcarea legionară faţă de faptul că i s-a încredinţat guvernarea ţării tocmai cînd se aştepta cel mai puţin. Dacă această schimbare se datoreşte [faptului] că, în realitate,** locul este acela care sfinţeşte omul **şi nu invers, sau influenţei exercitate de generalul Antonescu — care printr-un straniu concurs de împrejurări s-a instaurat în rolul de unic conducător al statului, fără să fi dispus de partizani şi fără ca nimeni autorizat să fi avut prilejul să-l proclame sau, în sfîrşit, fondului adevărat de care era animată această mişcare, abia mai tîrziu se va putea lămuri...**

Politica prezentă a regimului legionar închipuie în mod straniu posibilitatea unei redresări interne printr-o completă subordonare externă. Poate pentru purificarea internă, de care ţara avea extremă nevoie, situaţia să se prezinte destul de prielnică azi, cînd toate formaţiunile, cu fruntaşii lor cu totul, sînt cu desăvîrşire compromise, iar organismul statului este pînă în temeliile sale dezorganizat. Dar chiar dacă ar reuşi această operaţie, problema capitală a refacerii României Mari, aşa cum i-a stabilit pentru eternitate celălalt război adevăratele hotare naţionale, nu se poate pune din nou, decît [atunci] cînd, în vreun fel, tutela militară germană va lua sfîrşit. Astfel, chiar dacă acest regim ar fi însufleţit de cele mai bune intenţii, este condamnat să nu poată ieşi din

impasul: de a nu se putea salva pe sine, în cazul cînd Germania este învinsă și de a nu putea reface România dacă Germania este învingătoare!...

La 24.XI., conducătorul statului român, generalul Antonescu, a subscris la Berlin aderarea României la Pactul tripartit **dintre cele trei mari puteri totalitare: Germania, Italia și Japonia. Este un act care întoarce România la politica regelui Carol I [de alianță cu Germania și Italia** — n.n.]. **Și mai aproape de trup este faptul că o oarecare noapte a Sf. Bartolomeu a avut loc la închisoarea Jilava de lîngă București, în seara zilei de 27 noiembrie și sînt semne suficiente că altele similare îi vor urma curînd. Actul s-a săvîrșit în ajunul revizuirii procesului legionarilor uciși de guvernanții trecuți fără judecată, prin poliția legionară a actualului guvern, din nou** fără judecată. **Este desigur o lecție radicală ce s-a aplicat prin acest spontan masacru. Numai că o astfel de lecție are dezavantajul că în loc să slujească a pune capăt** metodei **odată pentru totdeauna, în realitate îi dă abia ocazia a se perpetua sub forma de** vendetta... **Politica exercitată prin carnaj, în loc să favorizeze acțiunea constructivă, după ce a suprimat orice opoziție, nu face decît să treacă puterea în mîna acelora lipsiți de scrupule, care nu sînt totdeauna și cei mai calificați să dicteze reformele necesitate de un stat împins de predecesorii lor în marginea prăpastiei. Recurge la masacru nu acela ce este sigur pe poziție, ci cel în care frica de adversar ia formă de adevărată panică. Transformă poate în furie această frică și completa lipsă de resurse constructive de care ajunge să-și dea seama acela pe care numai proprietatea vîntului de a ridica cel mai sus ce este mai ușor l-a proiectat pe jilțul unui conducător de stat. Căci altfel, ar fi mai ușor să cîștigi masele prin înfăptuiri pozitive, decît numai distrugînd; cu atît mai mult cu cît intimidarea gloatei se obține ușor prin teroare, însă teroarea n-a cîștigat niciodată simpatia și devotamentul celor intimidați".**

Pasajele reproduse își vor spori valoarea lor istorică dacă vom preciza că ele au fost desprinse dintr-un jurnal inedit **datorat lui Marin Simionescu Rîmniceanu, filosof, estetician și sociolog, membru al Academiei Române, coleg și prieten cu Vasile Pârvan. Cu ele am dorit să-l introducem pe cititor în atmosfera atît de dramatică și încă atît de puțin și unilateral cunoscută a anului 1940 — anul profundelor drame și zguduiri din istoria poporului și a statului unitar-național român. Însemnările pe care le-am reprodus poartă datele de 8 octombrie și 30 noiembrie 1940 și comentează aspecte definitorii ale guvernării legionaro-antonesciene din perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941. Pentru aceste motive le-am și crezut nimerite spre a prefața un alt document** inedit, **pe care revista îl pune în circuit public în aceste vremuri în care rescrierea istoriei și așezarea ei pe făgașul adevărului este o necesitate adînc resimțită de societatea românească post-revoluționară.**

Ceea ce vom supune atenției cititorului este un memoriu adresat de Victor Iamandi, în octombrie 1940, lui Ion Antonescu, în vreme ce, alături de alți foști înalți demnitari ai regimului regelui Carol II, prăbușit în prima decadă a lunii septembrie 1940, se afla arestat și depus la închisoarea Jilava. Peste numai o lună de zile și el și-a aflat năpraznicul sfîrșit în acea noapte de groază 26/27 noiembrie, care a cutremurat întreaga țară. Textul documentului nu are nevoie de alte comentarii și explicații; înainte însă de a-l reproduce, vom preciza că a fost intitulat de autorul său astfel: Memoriu asupra activității mele politice, a ideilor și a concepțiunilor ce m-au călăuzit într-o carieră publică de aproape un sfert de veac. Rolul pe care l-am avut de la 14 noiembrie 1933 și pînă la 6 septembrie 1940 în calitate de subsecretar de stat și de ministru la diferite departamente și de consilier regal pe care le-am deținut în acest interval de timp. Adresat domnului general Ion Antonescu, conducătorul statului român și președinte al Consiliului de Miniștri. **Să mai spunem doar că date fiind împrejurările în care a sfîrșit autorul acestui memoriu, el poate fi considerat ca un testament politic, un fel de ultim cuvînt al condamnatului, chiar dacă acesta nu-și cunoștea sentința ce urma a fi pronunțată de un tribunal care, din nenorocire a fost substituit de setea răzbunării.**

Marian ȘTEFAN, Gheorghe NEACȘU

Fac parte din generația care și-a început studiile universitare în toamna anului 1910 și le-a terminat în 1914, cînd începea războiul mondial. Am apărat de atunci și pînă astăzi regimul de stat, sprijinit pe ideea națională și pe aceea a libertăților publice, așa precum s-a dezvoltat de la 1859 și pînă în ajunul evenimentelor tragice din ultima vreme, cînd prin greșeli grave și prin acte reprobabile s-a ajuns la dezmembrarea țării și în pragul războiului civil.

Mi-am făcut educația la școala naționalismului cultural al profesorilor A.C. Cuza și N. Iorga, iar instrucțiunea la Universitatea din Iași, unde, în anii 1913 și 1914, mi-am luat licențele în drept și litere. M-am ridicat din rîndurile mulțimii anonime (tatăl meu a fost un modest și cinstit învățător, care timp de 40 de ani a muncit pentru țărănime), înfruntînd toate mizeriile unei vieți de lipsuri și de nevoi, pentru a izbuti să-mi asigur, încă fiind student, un loc de frunte în generația mea. Am condus centrul studențesc din Iași în anii 1912 și 1913, am militat în politica românească a profesorului A.C. Cuza, pentru a cărui

alegere în camera deputaților din 1914 — după ce două decenii fusese împiedicat de adversari fără scrupule să izbutească —, am dus, împreună cu tineretul universitar care m-a secondat de aproape, o luptă dintre cele mai hotărîte.

În timpul neutralității, am organizat congresul studențesc de la Galați (august 1915), impunînd ca președinte al acelei manifestațiuni naționale pe dl. Vasile Stoica, reprezentantul tineretului transilvănean (astăzi domnul Vasile Stoica este un distins membru al diplomației noastre) pentru a da opiniei publice impulsul necesar pentru a-și îndrepta întreaga sa atențiune înspre Ardealul care trebuia eliberat. La acest congres la care au participat Octavian Goga și Vasile Lucaciu, am avut cinstea de a saluta în mijlocul tineretului prezența simbolică a poetului *„pătimirii noastre"*, care venise în Vechiul Regat pentu a cere războiul pentru dezrobirea Ardealului.

Primăvara tragică a anului 1918, după ce-am fost demobilizat, văzînd că între cei doi conducători ai naționalismului democrat — profesorii A.C Cuza și N. Iorga — se produsese o gravă disensiune, încă din parlamentul din 1917, pe chestiunea exproprierii latifundiilor, m-am înscris în rîndurile Partidului Național-Liberal, care declarase în 1916 războiul pentru unitate și care aștepta sub acuzare și sub judecată, ceasul în care România Mare trebuia totuși să se realizeze.

Activitatea mea în Partidul Național-Liberal

Am urmat în Partidul Național-Liberal linia ideologică și tradiția înfăptuitorilor Vechiului Regat și ai României Mari, avînd ca șef și îndrumător pe Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Gheorghe Mîrzescu și I.G. Duca, iar mai tîrziu pe Dinu Brătianu.

Am acționat de la început cu hotărîre și entuziasm, scriind în presa partidului articole zilnice (eram directorul cotidianului *Mișcarea* de la Iași) de propagandă și doctrină, vorbind în întruniri publice și Parlament, unde, fiind ales ca deputat de Iași aproape fără întrerupere de la 1922 și pînă astăzi, n-am încetat un singur moment de a apăra ideologia național-liberală, care se întemeia pe dreptatea și solidaritatea socială, pe libertățile, pe primatul ideii românești în întreaga sa activitate, iar ca mijloc de ridicare a maselor la rang de factor politic activ și conștient dăduse țării votul universal.

Am repudiat din primul moment al acțiunii mele politice violența ca mijloc de înlăturare a adversarilor, după cum am repudiat demagogia ca mijloc de captare a încrederii maselor. Am căutat să fac, așa precum spunea Vintilă Brătianu, operă de educare a votului universal și pot afirma că, în cercul meu de activitate de la Iași, reușisem, prin muncă și moderațiune, să înalț conștiința politică a țărănimii, de care eram legat prin toate fibrele sufletului meu...

Articolele mele zilnice, publicate în gazeta *Mișcarea* — oficiosul partidului liberal din capitala Moldovei — ca și discursurile rostite în diferite împrejurări, din aceeași perioadă, constituie dovada peremptorie a unei atitudini de ordine și de legalitate românească...

Atitudinea mea față de Garda de fier

Cînd mai tîrziu, între anii 1929 și 1933, a început să se accentueze acțiunea Gărzii de fier — formațiune politică derivată din mișcarea naționalistă a profesorului A.C. Cuza, însă cu mai mult dinamism și cu alte metode, care înțelegea să răspundă la opreliștile și abuzurile polițienești cu violență — n-am ezitat de a lua poziție împotriva acestei noi organizații politice...

De ce am combătut Garda de fier?

Pentru că, de la început, am avut intuiția că acțiunea acestei organizațiuni politice, dusă de oameni plini de hotărîre și fanatizați de credința lor, dacă partidele vechi nu-și vor înțelege datoria de a lucra pe teren și de a se organiza solid pentru a putea răspunde cu succes luptei ce li se impusese, nu va trece prea multă vreme și întreg regimul așa-zisei democrații naționale se va prăbuși.

Vina mea — dacă se poate spune că este vină — *a fost aceea că, dintre toți oamenii politici, am fost singurul care am avut curajul de a ataca Garda de fier, de care, în fond, toți aveau frică, însă tuturora le convenea să fie apărați de alții.*

Ca subsecretar de stat la Ministerul internelor, după ce s-a dizolvat Garda de fier prin jurnalul Consiliului de Miniștri de la 9 decembrie 1933 și după asasinarea lui I.G. Duca, întîmplată la 29 decembrie 1933, am dus, din ordinul primului minstru, singur lupta, și în Parlament și în afară, împotriva Gărzii de fier.

Dezbaterile Adunării deputaților din februarie și martie 1934 arată care a fost rolul meu în acea vreme și la ce luptă inegală am fost împins de guvernul de atunci, cînd toți membrii săi evitau să se angajeze la cea mai neînsemnată declarație.

Dar niciodată în acea luptă parlamentară n-am ieșit din cadrul ideilor și al faptelor în discuție, atrăgînd întotdeauna întregii clase conducătoare atențiunea asupra primejdiei ce o pîndește dacă nu renunță la beatitudinea în care se complăcea, pentru a păși la o mare acțiune constructivă și de dinamizare a forțelor de care dispunea.

Firește că n-am fost ascultat, iar ceea ce a urmat confirmă cu vîrf și îndesat prevederile mele statornice.

Cine a dizolvat Garda de fier la 9 decembrie 1933

Nu cred lipsit de interes să arăt că dizolvarea Gărzii de fier de la 9 decembrie 1933 n-a fost un act a cărui inițiativă să fi aparținut guvernului de atunci.

În această privință, pot face următoarele precizări:

În seara zilei de 7 decembrie 1933, fiind convocați acasă la I.G. Duca — în str. Cometei nr. 21 — domnii miniștri dr. C. Angelescu, G. Tătărescu, R. Franasovici, Victor Antonescu și Ion Inculeț și subsecretarii de stat Al. Mavrodi, N. Maxim, N. Budurescu și eu, pentru a se examina și decide în chestiunea Gărzii de fier, după discuții care au ținut pînă la orele 21.30, *s-a decis nedizolvarea.*

A doua zi — vineri 8 decembrie —, fiind chemat telefonic de I.G. Duca să mă duc imediat acasă la el, cînd am ajuns, încă de pe scări, mi-a spus următoarele:

— La ora 11, acum dimineața, să fii prezent la Victor Antonescu(domnia sa era ministru de justiție) spre a se întocmi jurnalul Consiliului de Miniștri de dizolvare a Gărzii de fier.

Surprins de comunicarea aceasta, l-am întrebat pe I.G. Duca:

— Ce s-a întîmplat de aseară și pînă acum, pentru a interveni această neașteptată schimbare?

I.G. Duca mi-a replicat:

— Aseară, după ce s-a ridicat ședința de la mine, am fost chemat de Titulescu, care se întorsese din străinătate în aceeași seară. Firește, m-am dus. Cînd a auzit că s-a hotărît nedizolvarea gărzii, a început să vocifereze, amenințînd că dacă nu se dizolvă această organizație, nu numai că el pleca din guvern, dar vom avea și complicații externe.

Ne-am dus apoi la Palat și, după discuții violente purtate pînă tîrziu, s-a hotărît, sub presiunea amenințărilor lui Titulescu, dizolvarea Gărzii de fier. Singurul lucru pe care l-am obținut a fost că s-a hotărît că dizolvarea să se facă prin jurnal al Consiliului de Miniștri și nu prin decret regal, cum cerea Titulescu. Pe lîngă că nu este constituțional, dar dacă este vorba să fie împușcat cineva de pe urma Gărzii de fier dizolvate să mă împuște pe mine și nu pe rege.

Cu toate aceste declarații pe care mi le-a făcut I.G. Duca, am plecat, iar la ora 11 m-am dus acasă la dl. Victor Antonescu, unde s-a redactat jurnalul Consiliului de Miniștri pentru dizolvarea Gărzii de fier, cu colaborarea răposatului C. Rătescu, președinte la Înalta Curte de Casație, a domnului G. Tătărescu, V.V. Pella și răposatul N. Maxim, subsecretar de stat.

Am ținut să dau aceste lămuriri asupra condițiunilor în care a fost dizolvată Garda de fier la 9 decembrie 1933, *pentru a fixa un adevăr în această chestiune, despre care s-au spus pînă acum atîtea lucruri care nu corespundeau realității.*

Atitudinea mea a fost, prin urmare, de la început, față de Garda de fier, aceea a unui adversar leal, care s-a ridicat împotriva violenței sub toate formele ei, lăsînd ca biruința să fie cîștigată pe teren, prin propaganda corectă a ideilor și programelor, pentru antrenarea maselor de partea organizației politice mai apropiate de vederile lor și care să poată aduce, prin guvernare, o viață mai bună pentru stat și pentru popor.

Care a fost rolul meu în guvernele în care am făcut parte de la 1933 la 1939

Am fost sfetnicul regelui Carol II, așa precum au fost, în acești zece ani, atîția dintre fruntașii politici ai țării — unii, de autoritate mai însemnată, alții mai necunoscuți —, căutînd să-l slujesc, în limita atribuțiunilor mele, cu devotament, numai în speranța că va fi bine pentru țară.

N-am fost însă un intim al său și nici al anturajului ce-l avea. N-am cunoscut-o și n-am văzut-o niciodată pe Elena Lupescu. O afirm aceasta pe cuvîntul meu de onoare, declarînd că, dacă, sub orice formă, s-ar face dovada că am cunoscut-o sau măcar am văzut-o, sînt gata să-mi aplic singur, în fața lumii întregi, sancțiunile cele mai teribile.

Pentru a ajunge ministru, n-am trecut niciodată prin culisele Palatului și n-am recurs la concursul nimănui. În guvernările Partidului Național-Liberal — de la 14 noiembrie 1933 la 28 decembrie 1937 —, în care am fost zece luni subsecretar de stat la interne, 23 luni ministru de stat fără nici o atribuție și 16 luni ministru al cultelor și artelor — am fost impus și susținut de partid, al cărui devotat slujitor eram de aproape douăzeci de ani și care mă înconjura cu prețuirea și dragostea sa.

Regele, în tot acest timp, mi-a manifestat în mod statornic, dacă nu o fățișă ostili-

Victor Iamandi, împreună cu premierul Armand Călinescu și alți membri ai guvernului

tate, în orice caz, o indiferență și o lipsă de simpatie cunoscute, de altfel, și de ceilalți membri ai guvernului și de șeful Partidului Național-Liberal, domnul Dinu Brătianu și de toți fruntașii politici ai țării, care erau în măsură să cunoască situația de la Palat. În rarele ocaziuni cînd regele îmi cerea — în audiențele de lucru, firește, căci altfel de audiențe n-am avut niciodată — opiniunea asupra vreunei chestiuni mai generale care ieșea din atribuțiunile departamentului meu îi arătam, clar și precis, ce credeam eu, însă niciodată sau aproape niciodată nu ținea socoteală de părerile mele.

La 10 februarie 1938, cînd s-a constituit guvernul sub președinția patriarhului Miron [Cristea], cu șapte foști președinți de consiliu ca miniștri fără portofoliu și cu atîtea alte personalități, numindu-mă ministru al educației naționale și ad-interim la culte și arte, am rămas cu desăvîrșire surprins, pentru că la orice mă așteptam afară de a fi introdus de rege, care nu mă simpatiza, într-un guvern care avea caracterul unei concentrări naționale.

Am acceptat numirea, așa precum au acceptat-o și ceilalți fruntași politici — în ce mă privește, avînd și asentimentul domnului Dinu Brătianu, șeful partidului liberal — numai încredințat că, punîndu-se capăt luptelor politice interne — care ajunseseră pe acea vreme vecine războiului civil — se va putea realiza un regim de adevărată pacificare între frați și de durabilă solidaritate românească. Din aceleași considerațiuni, am acceptat la 31 martie 1938 Ministerul justiției, comunicîndu-mi-se cu două ore înainte de depunerea jurămîntului că trebuia să trec la acest departament, deoarece la educația națională și la culte trebuia să vină un episcop ardelean.

Nu este un secret pentru nimeni că schimbările de guvern, trecerea de la un departament la altul și toate modificările ce se aduceau compoziției guvernelor se făceau pe neașteptate și fără nici o consultare prealabilă, decît doar acelea socotite indispensabile și pe care nimeni nu le știa.

Personal, cît am fost ministru, n-am vorbit cu regele niciodată decît despre chestiunile de resort ale departamentului.

În ceea ce privește menținerea ordinei în stat, nu mi-a dat niciodată nici un fel de dispoziție și nici nu mi-a cerut opiniunea.

De altfel, în tot timpul cît am fost ministru de justiție, procese de natură politică au fost judecate de instanțele justiției militare, încît nici măcar din punct de vedere formal suveranul nu avea motive să-mi vorbească despre astfel de probleme, iar apărarea ordinei în stat și toate celelalte măsuri în legătură cu ea nu depindeau de departamentul meu.

Numai arareori, reprezentanții parchetului civil luau contact cu autoritățile justiției militare sau cu acelea ale Ministerului de interne și atunci ca simpli figuranți, fără nici un rol activ.

Este adevărat însă că de multe ori procurorul general din București, și primul procuror de Ilfov erau chemați direct la Palat de ministrul Casei Regale, la Președinția Consiliului de primul ministru și la Ministerul de interne de titularul departamentului, în special pe timpul lui Armand Călinescu — de unde primeau ordine și dispoziții care erau aduse la cunoștința mea, aproape întotdeauna, după ce erau executate.

Rapoartele pe care mi le trimiteau procurorii generali asupra faptelor petrecute în circumscripțiile lor — o dată sau de două ori pe lună — aveau un caracter pur informativ și nu erau urmate niciodată de ordine din partea Ministerului de justiție, pentru a se întreprinde cercetări. Aceasta pentru motivul că toate chestiunile care interesau ordinea în stat erau în competența justiției militare.

Cînd parchetele erau sesizate de unele chestiuni de ordine, ele făceau, cel mult, cercetări preliminare, deferind fără întîrziere, pentru instrucție și judecată, afacerile instanțelor justiției militare.

Am contra-semnat, ca ministru al justiției, decretele legi ce mi se trimiteau și am făcut promulgarea lor pentru toate departamentele, căci acesta era rolul meu constituțional.

N-am făcut nici măcar legea pentru apărarea ordinei în stat, care a fost întocmită de ministrul de interne de atunci și care purta semnătura președintelui de consiliu care era patriarhul României și, înainte de a se promulga, pe aceea a regelui... ■

Doriți să aflați și alte detalii despre instaurarea dictaturii regale? Care erau raporturile dintre rege și guvern? De ce nu s-a desolidarizat nici un guvern de rege? Ce era și ce nu era un consilier regal?

Citiți partea a doua a acestui document necunoscut pînă acum, pe care o vom publica în numărul următor al revistei noastre!

Ne cerem scuze cititorilor noștri pentru faptul că dintr-o eroare de transliterare — confundîndu-se litera „n" cu „h" — numele domnului **Edgar Bronfman,** președintele Congresului Mondial evreiesc, a apărut tipărit în mod greșit în numărul trecut al revistei noastre.

Dicţionar istoric

TÎRGURI, ORAŞE ŞI CETĂŢI DINTRE PRUT ŞI NISTRU (VII)

CONSTANTIN C. GIURESCU

LĂPUŞNA[1], (R.S.S. Moldovenească). Situată pe afluentul cu acelaşi nume al Prutului, Lăpuşna e menţionată documentar, pentru întîia dată, în documentul din 25 august 1454 prin care Petru voievod scuteşte trei care de peşte ale mănăstirii Moldoviţa de vama internă. „Şi să nu plătească nicăieri — porunceşte domnul — nici în Tîrgul Frumos, nici în Tîrgul Iaşilor şi nici în Lăpuşna (u Lopuşnoio), nici în Vadul Călugăresc, nici în Vaslui, nici în Vadul Ţuţorei şi nici în Mogoşeşti, nici în Tîrgul Romanului". A doua oară, ea e amintită la 29 iunie 1456 cînd acelaşi Petru voievod întăreşte lovenilor privilegiul lor comercial. „Cine merge către ţinutul tătăresc, va avea să plătească vamă, pentru douăsprezece cîntare de marfă cîntărită, o rublă de argint la Suceava, treizeci de groşi la Iaşi, treizeci de groşi la Lăpuşna (ou Lapouşnom) şi o jumătate de rublă de argint la Cetatea Albă". Iar cine nu va merge la Cetatea Albă, ci va trece Nistrul pe la Tighina, acela „să dea în Lăpuşna vama de la Cetatea Albă, ca şi cum ar fi dat în Cetatea Albă, iar în Tighina să nu dea nimic". Pentru vitele cornute exportate spre tătari, se va plăti patru groşi de cap la Suceava, doi groşi la Iaşi şi doi la Lăpuşna; iar vama de la Tighina se desfiinţează. A treia oară e amintită Lăpuşna (ou Lapouşnom) în privilegiul similar, din 3 iulie 1460, acordat de Ştefan cel Mare lovenilor.

În tustrele dăţile, aşezării nu i se spune tîrg, aşa cum se spune Tîrgului Frumos, Iaşilor şi Romanului. Ea avea însă această calitate. Într-adevăr, nici Vasluiului nu i se spune în actul din 1454, august 25, tîrg sau oraş, deşi era, aşa cum ne-o dovedeşte scrisoarea lui Iliaş voievod, anterioară cu două decenii (1435, septembrie 1), privind împăcarea cu Ştefan, fratele său. Pe de altă parte, era necesar ca ţinutul Lăpuşnei să aibă o reşedinţă. Şi cum ţinuturile sînt vechi, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, contemporane cu întemeierea statului, e foarte probabil ca tîrgul Lăpuşnei să dateze din acea vreme. Noi credem de altfel că ţinutul şi-a luat numele mai degrabă de la tîrg, decît de la apă, aşa cum e cazul cu majoritatea ţinuturilor moldovene. Faptul că Lăpuşna nu e trecută printre punctele de vamă în privilegiul din 1408, acordat lovenilor, nu constituie cîtuşi de puţin o dovadă în sensul neexistenţei ei ca tîrg la acea dată. Mai erau, pe atunci, şi alte centre urbane — Hîrlăul, Piatra, Vasluiul, Tecuciul — care nu figurează în amintitul privilegiu. Lipsa ei cu acel prilej înseamnă numai că Alexandru cel Bun n-a vrut să încarce prea mult cu vama pe negustorii lioveni care exportau marfă, vite sau oi spre tătari.

Numele Lăpuşnei, identic cu acela al apei, este de origine slavă; el derivă din lopuş care înseamnă în limba bulgară „scaiu, scaete". E de observat că, în secolul al XV-lea, documentele slave dau ambele forme: Lopuşna şi Lapuşna. Topicul acesta se întîlneşte şi în Transilvania şi în Bucovina; găsim şi formele înrudite Lăpuşnic şi Lăpuş, în Transilvania şi Banat,

ORHEIUL VECHI (R.S.S. Moldovenească) este încă una din aşezările care au dat numele lor ţinutului înconjurător, întocmai ca şi Iaşii, Hîrlăul, Hotinul, Dorohoiul etc. El a trebuit să existe deci în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd ţara era împărţită în ţinuturi. Săpăturile întreprinse de arheologii sovietici, între 1947 şi 1955, dovedesc într-adevăr existenţa acestui centru încă în secolul al XIV-lea. Au fost date la iveală temeliile unei biserici vechi de la începutul secolului al XV-lea; în aceste temelii s-a găsit o monedă de aur din 1361. Au ieşit de asemenea la iveală resturile unor băi — amintirea lor s-a păstrat în documentul din 1588

[1] Continuăm prezentarea vocilor privind oraşele dintre Prut şi Nistru din cartea *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiţii pe care le-am înfăţişat în numărul 4/1992 al revistei noastre.

august 4 care menționează topicul „în dreptul feredeilor" —, băi ce aveau instalație de încălzire pe principiul caloriferului, adică cu abur cald purtat prin olane. Băile datează din secolul al XV-lea și arată un nivel ridicat de viață citadină.

Prima mențiune documentară a Orheiului este din timpul lui Ștefan cel Mare, cînd, la 1 aprilie 1470, găsim printre martorii unui act al cancelariei domnești pe „Gangur al Orheiului", adică pe pîrcălabul ce-și avea reședința în această așezare. El este penultimul între pîrcălabi, fiind precedat de aceia ai Hotinului, Cetății Albe, Chiliei și Neamțului și urmat de pîrcălabul de Roman. Și în actele următoare ale lui Ștefan, pîrcălabii de Orhei apar adesea în lista de martori; întîlnim boieri însemnați ca Vlaicul și fiul său Duma — unchiul și vărul domnului — care ocupă această dregătorie.

Orheiul face parte din categoria tîrgurilor care și-au schimbat vatra. Vechiul Orhei era așezat pe Răut, între actualele sate Trebujeni și Butuceni din R.S.S. Moldovenească, așadar la vreo 18 kilometri spre sud-est de orașul Orhei de astăzi. Schimbarea vetrei a avut loc înainte de 10 mai 1574, deoarece un document, purtînd această dată, amintește de un loc „la sfîrșitul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul Orheiului vechi în Răut". Pricina pentru care s-a făcut mutarea vetrei nu e cunoscută; se crede că ea ar fi distrugerea cetății respective, potrivit ordinului turcesc, de către Alexandru Lăpușneanu, în a doua domnie a sa (1563-1568). Dar faptul însăși al distrugerii cetății nu este sigur. Observăm apoi că acest voievod, în prima sa domnie, în 1554, întreprinde lucrări în apropiere de vatra Orheiului nou și anume face un iaz mare, construind ieșătura necesară. Nu cumva, la acea dată, orășenii erau stabiliți pe noua vatră și pentru ei făcea Alexandru Lăpușneanu iazul? Poate că acești orășeni nu erau mulțumiți cu locul vechi, stîncos, unde se afla cetatea, loc mai puțin favorabil agriculturii și care nu permitea formarea de iazuri, și au ales altul mai bun, mai în susul apei, unde este astăzi orașul.

Numele Orheiului a fost explicat în două feluri: unii s-au gîndit la slavicul Orîh care înseamnă nuc, „nucă"; alții îl derivă din maghiară (Várhely), topicul avînd, în cazul acesta, înțelesul de „loc păzit, cetate". Mai probabilă pare a doua explicație, dat fiind că găsim o localitate Orhei și în Transilvania, raionul Bistrița, regiunea Cluj. Nu credem ca acest nume să fie o amintire a șederii ungurilor în partea centrală și de miazăzi a țării dintre Prut și Nistru, înainte de a se deplasa spre Panonia; nu e exclusă însă, după părerea noastră, o moștenire din epoca dominației pecenegilor și cumanilor, a căror limbă, veche turcească, era înrudită cu a maghiarilor.

Orheiul a avut, ca și celelalte orașe și cetăți moldovene, un ocol care cuprindea mai multe sate. Făceau parte din ocolul Orheiului: 1) *Molovata*, sat dăruit în 1602 iunie de către Ieremia Moghilă voievod lui Ion Cărăiman, mare paharnic, pentru slujba și credința ce a arătat în timpul luptelor cu Mihai Viteazul. 2) *Ustiia*, pe malul Nistrului, sat întărit, la 15 aprilie 1618, Mănăstirii Solca de către Radu Mihnea. 3) *Ivancea*, dăruită de Ieremia Moghilă vornicului Nicoară Donici, și întărită acestuia de Vasile Lupu. 4) *Lucaceuca*, dăruită la 12 iunie 1673 lui Chiriac Sturzea biv vel jitnicer. 5) *Movilova* sau *Movilăul* pe care Ieremia Moghilă l-a transformat în tîrg — cu existență, ce-i dreptul, scurtă — și care s-a mai numit și Peștera. De ocolul acestui nou tîrg depindeau, la rîndul lor, alte sate ca *Horîlcanii*, întărit, la 26 noiembrie 1608, vel postelnicului Dumitrache Chiriță, și *Macicăuții* care e restituit, la 15 noiembrie 1609, fostului lui stăpîn, Toader sulgerul. Ieremia Moghilă avusese de gînd „să facă cetate" aci la Peștera — probabil să reamenajeze cetatea de la Orheiul Vechi, care nu mai este utilizată. Știm faptul dintr-un act din 13 mai 1612, de la Ștefan Tomșa; acesta, restituind vechilor stăpîni satele Oxintia și Golăeștii, arată împrejurările în care ele fuseseră luate de domnie. Spune anume că Ieremia Moghilă „au avut gînd ca să facă cetate la Peștire, pe apa Răutului și atuncea multe sate boerești di prin prejurul Peșterilor le-au fost luat și le-au făcut să fie ocol aceii cetăți și au vrut să le dea lor alte sate. Ce întru aceia n-au putut să facă acele schimburi, căci l-au apucat moartea și atuncea s-au fost luoat și aceste sate Ocsentie și Golăeștii pe Răut".

Pecetea tîrgului Orhei, păstrată pe documente din secolul al XVII-lea, înfățișează un cal. ■

(Va urma)

UN NOU PREȚ

Iată că, odată cu noua etapă a reducerii subvențiilor și reașezării prețurilor, s-au modificat și o serie de costuri privind tipărirea revistei.

Pentru a putea apărea în continuare, pentru a vă oferi și pe viitor, lună de lună, cartea dv. preferată de istorie, sîntem nevoiți a modifica prețul revistei: 100 lei, **începînd cu luna octombrie a.c.**

Prețul abonamentelor rămîne însă, deocamdată, neschimbat — 225 lei, abonații noștri nemaitrebuind să plătească vreo diferență la oficiile poștale.

Iată o nouă dovadă a avantajelor abonamentului.

Motto

Rădăcinile
Comunității
sînt puternice
și acum ele
sînt implîntate
adînc
în pămîntul Europei.
Ele au supraviețuit
momentelor grele,
ele mai pot
suporta
încă și altele.
Cînd constați
persistența
sentimentului european
în acest decor
în plină transformare
și stabilitatea
instituțiilor comunitare,
nu te mai poți îndoi
că este vorba
despre o mișcare
puternică
din adîncuri
la înălțimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

și destinul contemporan al Europei (IV)

Primele succese impresionante ale uluitoarei ofensive a germanilor nu mi-au schimbat — ci dimpotrivă mi-au adîncit — convingerea că într-o zi războiul va fi cîștigat de superioritatea armamentului aliat, continuă să-și amintească Monnet în *Memoriile* sale. Franța și Anglia, cu resursele lor, cu cele ale imperiului lor, cu spațiul de care dispuneau în lume și puternicul ajutor al Statelor Unite, pe care ele puteau conta atîta timp cît nu abandonau lupta, această concepție globală a conflictului îmi hrănea convingerea și mă îndemna să-mi urmez acțiunea pe aceleași căi. Hitler era hărțuit. Spațiul și timpul lucrau contra lui. Singura noastră șansă, pentru că nu eram pregătiți să susținem atacuri fulger, era să reconstituim, la adăpostul loviturilor inamicului, un potențial superior celui al său. Nici miracolele, nici acțiunile caritabile, nici apelurile disperate la intervenția americană nu ar fi putut aduce subit ceea ce un efort de organizare metodică, hrănit de o energie formidabilă, ar fi putut produce lună de lună.

Două noi personalități conduceau acum alianța, continuă Jean Monnet. În Franța, Paul Reynaud îi succedase lui Daladier, iar în Anglia, Winston Churchill îl înlocuise pe Chamberlain, la conducerea Cabinetului de război.

Interesele engleze — cele ale unei mari părți a lumii

Astfel echipa celor care suferiseră umilința de la München fusese împinsă în planul secund. Prim-planul era ocupat de două personalități cărora le erau comune elocvența și patriotismul și care simbolizau spiritul de rezis-

tență. Și unul și celălalt fuseseră „antimünchenişti" violenți. Paralela se oprea aici. Nimeni nu putea fi comparat cu Churchill, un adevărat războinic, încarnare legendară a bătrînei Anglii. Puterea fusese înscrisă în ereditatea sa, puterea supremă în puternicul său temperament, el fiind însă un profund democrat. Vedea el și dincolo de interesele Marii Britanii? Asta nu cred, dar în spiritul său, ca și în cel al majorității compatrioților săi, aceste interese erau cele ale unei mari părți a lumii. Iar britanicii guvernau mările, pretutindeni unde plutea „Union Jack". Eram în bune relații cu Churchill, dar, după cum vedea el lucrurile, influența mea trebuia să rămînă în raport cu funcția mea, care nu era politică. El respecta Puterea; dar și aprecia dacă forma puterii pe care o exercitam eu îi purta aceeași considerație. Adesea a trebuit să fac apel la tertipuri, pentru a-i reține atenția.

În calitatea mea de președinte al Comitetului de coordonare, depindeam deopotrivă direct de el și de Reynaud. La 20 mai 1940, am adresat și unuia și celuilalt o scrisoare, în care reluam esențialul din argumentele predecesorilor mei. Ei descoperiseră, accedînd la responsabilitățile supreme, că evenimentele nu mai permiteau opțiunile și că discuțiile despre echilibru bugetar sau despre superioritatea armamentului național erau acum depășite: „Pînă acum Franța și Anglia și-au concentrat în mod prioritar efortul în Statele Unite în problema aviației, dar acum, cînd devine probabilă bombardarea intensivă a centrelor de producție și a principalelor uzine din Franța și Anglia, un lucru apare urgent: adoptarea de măsuri asemănătoare în Statele Unite, pentru a asigura fabricarea, neîntîrziată și pe o scară cît de vastă posibil, a unor tipuri de arme și de muniții indispensabile pentru continuarea războiului.

Preocupările pentru economia de devize par depășite de evenimentele ultimei săptămîni. Este, într-adevăr, mult mai important acum să ne convertim cît mai repede posibil dolarii în forță militară, decît să-i rezervăm pentru un moment cînd, fără forță suplimentară, riscăm să sucombăm. În afară de asta, riscul pe care America refuză să și-l asume în ce ne privește, dacă nu mai putem plăti, s-a diminuat pînă la punctul de a deveni practic neglijabil.

Potențialul de producție al Statelor Unite este cvasinelimitat. El depășește posibilitățile de care dispune Germania și este mult mai important decît capacitățile reunite ale Franței și Regatului Unit, mai ales de cînd aceste două țări sînt expuse bombardamentelor inamice. În plus, el este susceptibil de o mare expansiune, cum a dovedit-o, în timpul ultimului război, creșterea construcțiilor navale de la sub 200 000 tone la peste 3 000 000 tone pe an. În fapt, în noile circumstanțe ale războiului, Statele Unite pot deveni principala sursă de aprovizionare a Aliaților, iar expansiunea producției lor poate constitui un factor decisiv în rezolvarea conflictului. Dar, pentru a obține această producție, este indispensabilă o acțiune imediată. Sugerez să fie stabilit neîntîrziat un program comun".

Am obținut imediat acordul cerut — relatează în continuare Jean Monnet — și, pe 24 mai, am telegrafiat lui Purvis să examineze cu Morgenthau posibilitățile de dezvoltare în Statele Unite a unui vast potențial de armament și de muniții, cum se procedase în cazul avioanelor. Putea fi sporită producția de tunuri antiaeriene și antitanc, ca și cea de tancuri grele, sau trebuiau reprofilate alte uzine? Care ar fi răstimpul? Dar evenimentele se precipitau. În zilele următoare, armata engleză, repliată la Dunkerque, a fost evacuată greu de pe continent. Alianța nu mai era reală pe teren. Din punct de vedere moral, era foarte zdruncinată de reproșurile reciproce. Oare nu asta căuta Hitler?

Propaganda lui a știut să deformeze circumstanțele evacuării de la Dunkerque, pînă la a face din aceasta, în ochii multor francezi, simbolul egoismului britanic. Și totuși, pot depune mărturie că spiritul de solidaritate nu le-a lipsit aliaților noștri în acele zile dramatice. La 2 iunie Silvia [soția lui Monnet] care citise în ziare că un tren de soldați francezi sosise la Londra, mi-a telefonat la birou: „Trebuie să-i invităm la prînz pe cîțiva din băieții ăștia...". Erau în majoritate ofițeri, iar cei trei pe care i-am avut la masă păreau personaje ieșite din filmul ce ne emoționase cu cîțiva ani în urmă, *La Grande Illusion*: un israelian, un aristocrat și un mic burghez. Salter și Pleven, care au fost cu noi, ar putea depune mărturie că acești oameni nu au adus nici o acuză englezilor: „Îmbarcarea lor se face conform ordinului, dar de partea noastră nimic nu e organizat, soldații noștri se agață de bărcile engleze supraîncărcate. Este tragic să-i vezi îmbrînciți...". Am hotărît că trebuia să facem tot ce ne stătea în putință. Împreună cu Salter și Pleven, ne-am dus să-l vedem pe Churchill.

El era sensibil la situațiile omenești, dar, în aceste vremuri teribile, se comporta ca un comandant militar, angajînd planuri riguroase: „Operațiunile de evacuare a trupelor noastre trebuie încheiate astă-seară la miezul nopții. — Dar nu mai rămîn decît 25 mii de soldați francezi pe plaje... — Am făcut ce ne-a stat în puteri. Sînt acolo toate mijloacele noastre, inclusiv veliere și bărci...". Churchill avea puterea supremă, ordinul de luptă pe uscat și pe mare depindea de el. Noi am știut să-l convingem, și el și-a modificat ordinele. Operațiunile au fost prelungite la Dunkerque, în ciuda oboselii maxime a marinarilor englezi și datorită eroismului lor. Pe 4 iunie, la ora 14.23, cînd a fost atinsă limita posibilului, 26 mii de soldați francezi fuseseră debarcați în Anglia.

Churchill nu se încăpăţînează

În acest 4 iunie, eu — continuă Jean Monnet — încă mai credeam că o nouă linie de apărare comună putea fi reconstituită, dar pentru asta trebuia ca fiecare dintre cele două ţări să nu-şi caute salvarea prin căi proprii. I-am sugerat lui Churchill ca Anglia să-şi ridice pe solul ei o armată de soldaţi de geniu care să lucreze la fortificaţii, în vreme ce corpul expediţionar să fie readus în Franţa, unde noi să obţinem dispoziţii ca el să fie din nou echipat. Pe 6 iunie, într-o nouă scrisoare, am revenit asupra necesităţii unităţii de acţiune: „În vreme ce Germania îşi concentrează toate forţele asupra obiectivului său imediat, cel mai grav pericol ar fi ca puterea noastră de rezistenţă să se surprindă a fi insuficientă, pentru că este prea puţin concentrată în mod ferm... Cea mai importantă hotărîre pe care o impun imediat circumstanţele îmi pare a fi legată de utilizarea în comun a forţelor aeriene din ambele ţări". Ultimul bilanţ de care dispuneam arăta că aviaţia aliată combinată ar fi permis o luptă de unul la unul şi jumătate de partea germană. Nefiind o singură forţă, avioanele franceze şi engleze, sub două comandamente, dădeau simultan lupte inegale şi disperate.

Era, fără îndoială, prea tîrziu pentru asemenea reorganizări, iar eu nu puteam măsura adîncimea fisurilor ce minau întregul nostru dispozitiv de apărare. Dar, în mintea mea, un singur lucru era cert: o breşă în solidaritatea noastră ar fi fost deopotrivă cauza şi consecinţa înfrîngerilor aliate. Această breşă era la fel de periculoasă în spirit şi în teren. Trebuia cu orice preţ oprită înainte să devină ireparabilă, ceea ce nu se pu-

La Dunkerque, oamenii luptă pentru a supravieţui (sus)
În zorii zilei de 4 iunie 1940, cînd germanii ajung pe plajă, li se oferă un spectacol dezolant

tea face decît printr-o acțiune curajoasă, ce ar fi șocat imaginația ambelor popoare, aflate la marginea disperării. O asemenea acțiune pe care o aveam deja în minte cînd lucram la coordonarea progresivă, — dar insuficientă, în opinia mea — a efortului de război, căpăta astăzi o nouă semnificație; căci dacă, în cursul lunilor precedente, visasem împreună cu prietenii mei englezi la legături mai intime între țările noastre, poate la o confederație, acum trebuia decisă o unire totală, o fuziune imediată, pentru a ieși împreună din impasul în care fusesem înfundați: a opta între tiranie și libertate. Franța și Marea Britanie trebuiau să-și împletească destinul în război și dincolo de el. Totul este posibil în momentele excepționale — scrie în continuare Jean Monnet —, cu condiția să fii gata, să ai un proiect clar cînd totul este confuz. A uni două popoare este o idee simplă, la care, în vremuri normale, spiritul opune rezistență, dar pe care o necesitate extremă o face să apară de dorit: este o problemă de ore. Oamenii care aveau puterea să ia o hotărîre în acest sens fuseseră convinși fără dificultate, pentru că atunci cînd totul părea a se fi distrus în jurul lor li se oferise o idee constructivă. Trebuise numai ca această idee să ajungă pînă la ei. Așa se măsura prețul încrederii cucerite încet-încet în relațiile cotidiene, fondate pe sinceritate.

Aveam mulți prieteni englezi ce îmi acordau credit, pentru că îi obișnuisem ca în munca noastră în comun nimic să nu le fie ascuns. Ei m-au ascultat în clipa cînd nimeni nu mai auzea nimic. Arthur Salter, Desmond Morton, Horace Wilson au pus în joc întreaga lor credibilitate pe lîngă Chamberlain, Vansittart, Churchill, pentru a duce la capăt propunerea unui francez fără mandat politic. Churchill, de altfel, nu a acceptat-o cu ușurință și nu i-a măsurat forța decît atunci cînd a văzut entuziasmul colegilor săi de Cabinet, egalii săi. Ceea ce și recunoaște în mod cinstit în memoriile sale: „Prima mea reacție a fost defavorabilă. Am pus un număr de întrebări, obiecții de fapt, și nu am fost deloc convins. Totuși, problema a fost ridicată la sfîrșitul lungii ședințe ținute de Cabinetul de război în această după-amiază. Am fost întrucîtva surprins să văd oameni din toate partidele, politicieni serioși, experimentați, angajîndu-se atît de pasional într-o întreprindere imensă, ale cărei complicații și consecințe nu fuseseră deloc cîntărite. Nu m-am încăpățînat ci, dimpotrivă, am cedat acestui val generos, mînat de voința noastră de acțiune, într-un atît de înalt grad de dezinteresare și de curaj".

Demnitate britanică

Cred că acum s-a spus tot despre aceste zile de iunie, afirmă în continuare Jean Monnet. Nu mai au mistere. Afacerile de stat nu au nevoie de aparat secret, de o foială de emisari și de intrigi, de care sînt însoțite în realitate și — încă și mai mult — în legendă. Lucrurile cele mai importante sînt în general simple. Desigur, gînduri ascunse există; agitații tulburi, de asemenea. Dar eu le-am ignorat întotdeauna și am procedat foarte bine. La Bordeaux, am întîlnit o atmosferă irespirabilă. Complotul plutea pretutindeni. N-am rămas acolo decît cîteva ore și am fost ajutat să mă întorc în Anglia cu prietenii mei, într-un mare hidroavion, ce ar fi trebuit să transporte întreg guvernul francez în Africa de Nord.

La Londra, am regăsit o atmosferă de fermitate calmă. Abandonarea unui aliat nu produsese o zguduire. Perdeaua de iluzii destrămîndu-se brusc, lăsa la vedere, intactă, forța morală a unui popor, ce nu avea nevoie de o încăpățînare stupidă pentru a crede în invincibilitatea sa: curajul civic era suficient aici. Francezii, ce soseau în număr mare pentru a continua lupta, erau primiți cu atenții emoționante. André și Amélie Horré, ce se ocupau de casa noastră, rămăseseră cu noi. Cînd au aflat despre mesajele lui Pétain către francezi, au plîns și nu au mai vrut să iasă din casă: „Ne e mult prea rușine...", ne-au spus. În cele din urmă, Amélie s-a dus la măcelar, dar s-a întors de acolo și mai răvășită: „Imaginați-vă — a povestit ea — ce mi-a spus. Mi-a spus «Trăiască Franța!»". Silvia și Hellé Bonnet au văzut în autobuz un gentleman în vîrstă, cu o cravată neagră, care, auzindu-le vorbind franțuzește, s-a apropiat de ele: „Nu vă întristați prea mult pentru Franța, doamnelor, totul o să revină". Apoi a adăugat: „Mi-am pierdut de curînd băiatul la Dunkerque". Această demnitate aveam să o întîlnim pretutindeni, sau mai curînd să o ghicim, într-atît știa fiecare să-și domine trăirile personale.

Marele nostru prieten Bob Brand încătușase în el nenorocirea de a-și fi pierdut unicul fiu. Într-o zi ne-a spus numai atît: „Să nu credeți că asta mă face trist". A fost singura sa confidență. Viața nu se oprea în acest popor, împotriva căruia se concentrau acum toate armele de distrugere. Într-o noapte, cînd ne întorceam la noi dintr-un adăpost, după un atac aerian, portarul ne-a întîmpinat cu un ton de regret: „You missed it — ne-a spus el — we had a very nice cup of tea" (Ați ratat ceva. Am avut o foarte bună ceașcă cu ceai).

Dacă fusesem decepționat de insuccesul încercărilor de a menține guvernul francez în luptă, nu regretam experiența pe care o trăisem recent. Țelul meu rămînea de a reuni resursele aliate, inclusiv resursele Imperiului francez. Mijloacele nu ar mai fi trecut prin guvernul metropolitan, care era — pentru a mă exprima astfel — prizonierul voluntar al adversarului, ci prin autoritățile din teritoriile de peste mări, întotdeauna cele numite de guvernul de război.

În ce mă privește, nu avu-

sesem dezbateri de conştiinţă cu mine însumi, pentru că, la postul la care fusesem plasat şi unde hotărîsem să lucrez, înţelesesem că toate forţele reunite ale lumii libere erau aproape suficiente pentru a bloca voinţa de hegemonie nazistă; prăbuşirea frontului din Franţa nu schimba direcţia eforturilor noastre, impunînd intensificarea lor. Războiul avea să fie lung — nu ne puteam îndoi de asta —, dar eliberarea trecea pe acelaşi drum, cel al celei mai vaste şi mai complete alianţe.

Fără mandat precis

Totuşi, un detaliu formal se schimbase pentru mine: Comitetul de coordonare franco-englez nu mai avea raţiuni de existenţă. Trebuia să-l dizolv. Pe 2 iulie, am trimis o scrisoare pur formală mareşalului Pétain:

„Domnule Preşedinte de Consiliu,

Prin scrisorile din 20 noiembrie şi 2 decembrie 1939, preşedintele Consiliului de Miniştri francez şi primul ministru englez mi-au cerut să accept atît postul de preşedinte al Comitetului franco-englez de coordonare, avînd ca scop coordonarea efortului de război economic al Franţei şi Marii Britanii, cît şi direcţia Comitetului de furnituri franco-engleze în America.

Ca urmare a evenimentelor recente, este un fapt evident că Comitetul de coordonare franco-englez şi organizare aliată, atît aici cît şi în Statele Unite, trebuie să înceteze să existe. În consecinţă, nu am altă alternativă decît a vă remite demisia mea".

Domnului Churchill i-am făcut aceeaşi comunicare, la care am adăugat:

„Am acţionat pînă în prezent ca reprezentant al Aliaţilor în serviciul ambelor ţări, deopotrivă. În condiţiile actuale, sînt profund convins că nu numai viitorul acestei ţări, dar şi eliberarea Franţei depind de continuarea victorioasă a războiului de către Marea Britanie. Aş vrea deci să vă înştiinţez că aş fi extrem de fericit dacă guvernul britanic mi-ar da ocazia să lucrez în serviciul său şi astfel să continui să servesc interesele reale ale ţării mele.

Îmi repun deci serviciile la dispoziţia guvernului britanic, pentru misiuni ce i-ar părea cele mai utile".

Ultima mea acţiune ca preşedinte al Comitetului a fost să transmit lui Bloch-Laine, la New York, ordinul telegrafiat de la Bordeaux de către preşedinţia Consiliului de a suspenda orice negocieri şi semnături de contracte pentru Franţa, apoi de a încerca să se obţină rezilierea contractelor în curs, sub rezerva transferării unora dintre ele. „Fără o altă precizare, cred că este vorba acolo despre un transfer către guvernul englez a tuturor contractărilor de armament ce au fost deja făcute pentru noi şi ce fuseseră acoperite prin schimbul de note între generalul Weygand şi ambasadorul Angliei".

Pe 16 iulie, am primit răspuns de la Churchill:

„Dragă domnule Monnet,

Accept demisia dumneavoastră din funcţia de preşedinte al Comitetului de coordonare franco-englez, pe care mi-aţi remis-o pe 2 iulie.

Iau notă cu plăcere de dorinţa dumneavoastră de a servi guvernul britanic şi, deopotrivă, adevăratele interese ale propriei dv. ţări. Am luat acordul ministrului fără portofoliu, ca o manieră de a conferi cel mai vast cîmp competenţelor şi experienţei dumneavoastră. Amîndoi am gîndit: cel mai bine ar fi dacă v-aţi întoarce în Statele Unite, pentru a continua acolo — în asociaţie cu şeful Comisiei de furnituri britanice — aceleaşi servicii, furniturile americane ce ne-au fost atît de preţioase în perioada cînd aţi fost preşedinte al Comitetului de coordonare franco-britanică.

Al dv. devotat,

W. Churchill"

Era tot ce doream. Chiar dacă mandatul meu nu era foarte precis, sau poate tocmai pentru că nu era foarte precis, puteam relua cursul acţiunii pe care o angajasem, pentru a face cercurile conducătoare americane să măsoare gravitatea situaţiei reale în Europa şi pericolul ce le ameninţa pe ele, la rîndul lor, dacă totalitarismul naziştilor nu era oprit.

Am fost fericit să-l regăsesc pe Purvis la Washington. Ştiam că nu voi avea nici o dificultate să stabilesc un mod de cooperare cu el. În plus, aveam avantajul de a-mi putea trece asupra lui toate responsabilităţile administrative şi de a mă consacra complet efortului de persuadare, pentru care aveam deja pregătire. ■

(Va urma)

Versiune românească
Florentina DOLGHIN

Formulări celebre cu... cheie

Vă propunem un nou mod de a vă verifica rapid — „pe scurtătură" — cunoştinţele de istorie. Cine, cînd şi în ce împrejurări s-a exprimat astfel? Încercaţi să răspundeţi, rezistînd ispitei de a afla „cheia" *în numărul următor.*

1. *„Pentru Castilia şi pentru Leon, o lume nouă a găsit Colon".*
2. *„Un oraş fortificat este Dumnezeul nostru".*
3. *„Parisul merită o liturghie!"*
4. *„Cine stăpîneşte marea stăpîneşte comerţul, cine stăpîneşte comerţul stăpîneşte toate băgăţiile lumii şi deci însăşi lumea".*
5. *„Cheia mîntuirii noastre este drumul Dunării spre marea largă".*
6. *„La Fayette, am sosit!"*

Niculae KOSLINSKI

1916-1918. N. LUPU KOSTAKI

DIN BUCUREŞTII OCUPAŢI (III)

IOAN LĂCUSTĂ

După cum am văzut şi din episoadele precedente (nr. 8, 9/1992), N. Lupu Kostaki a primit din partea guvernului român, prin decizia ministerială nr. 82 369 din 11 octombrie 1916, semnată de V.G. Morţun, ministru de interne, însărcinarea de a rămîne în Bucureştii căzuţi sub ocupaţie inamică, pentru a gira postul de secretar general al Ministerului de interne.

Într-o suită de însemnări memorialistice, redactate ulterior evenimentelor şi păstrate în prezent la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, el prezintă o serie de întîmplări, evenimente, personalităţi militare sau civile, române sau germane, din anii ocupaţiei. Sînt evocate, de asemenea, personalităţi şi fapte din lumea culturală şi ştiinţifică a Bucureştilor din acea perioadă, avînd în vedere faptul că în oraş rămăseseră şi mulţi intelectuali (membri ai Academiei, profesori universitari, avocaţi, înalţi funcţionari etc.). Sînt surprinse momente şi fapte contradictorii, de demnitate umană dar şi de decădere morală (cazul servitorilor care îşi prădau stăpînii plecaţi sau îi denunţau pe cei ascunşi), abuzurile săvîrşite de aliaţii bulgari ai germanilor etc. Este un tablou al stării de lucruri din urmă cu trei sferturi de veac, conturat din interior, de un participant direct, deşi cu unele eludări partizane ale nenumăratelor abuzuri şi jafuri comise de ocupanţi.

Selectăm alte pagini din însemnările inedite ale fostului secretar general girant la Ministerul de interne din Bucureştii aflaţi sub ocupaţie germană. Ele se referă, de data aceasta, la raporturile cu autorităţile de ocupaţie şi la fricţiunile care existau între germani şi aliaţii lor austro-ungari.

Pentru completarea tabloului, le adăugăm şi cîteva fragmente din cartea lui Al. Tzigara-Samurcaş (fost în acea vreme reprezentant al Casei Regale şi Domeniilor Coroanei şi prefect al Poliţiei oraşului Bucureşti) Mărturisiri silite **(Bucureşti, 1920) referitoare la vizita Kaiserului Wilhelm II în România, în septembrie 1917. Sînt fapte şi întîmplări care, pînă nu demult, erau trecute sub tăcere dar care, credem noi, se cuvin amintite, pentru deplina cunoaştere a situaţiei în care s-a aflat România şi poporul român în anii primului război mondial.**

Germania – scrie N. Lupu Kostaki – amărîtă pe noi că după 31 ani de alianţă politică, după ajutorul ce ni s-a dat prin credite, contribuind astfel la ridicarea noastră economică, să ne vadă trecuţi în rîndurile numeroşilor ei duşmani se hotărîse a trimite la noi o expediţie pentru a ne pedepsi.

Ajunsă însă aici expediţia găseşte o populaţie leală care o dezarmează, după cum s-a exprimat feldmareşalul von Mackensen.

Austro-Ungaria nu puţin contribuise şi ea a ne ponegri în faţa Germaniei, arătîndu-ne ca un popor ingrat, care trebuia redus la absoluta neputinţă de a se mai reface.

De aceea se întinsese aici o administraţie pur militară, care prin modul ei de a funcţiona să caute să înrăutăţească posibilitatea unor legături posterioare între Germania şi noi.

Austriecii şi ungurii beneficiau în timpul acesta cu prisosinţă de toate rechiziţiile şi neajunsurile ce se făceau populaţiunii, ei fiind puşi la adăpostul guvernămîntului german, pe care de altfel îl criticau, arătînd nedibăcia nemţilor, cari nefamiliarizaţi cu viaţa şi obiceiurile noastre erau prea dintr-o bucată faţă de mlădiorii austrieci, polonezi etc. etc. Aşa se explică neajunsurile unei ocupaţiuni riguroase pînă în martie 1917.

In aceste trei luni grele ale ocupaţiei, ne-a trebuit răbdare şi suferinţă, graţie cărora am reuşit a ne reface în 1917 ca stat cu dreptul de a beneficia de legislaţia internaţională.

Trebuie să recunosc că graţie rapoartelor date împăratului de feldmareşalul von Mackensen, de generalul Ludendorff, guvernatorul Tülf von Tscheepe und Weidenbach şi de către colonelul Hentsch, s-a hotărît a ni se da o administraţie civilă". In continuare, este evocată figura colonelului Hentsch, şeful statului major al administraţiei militare, considerat – după cum nota C. Kiriţescu – „ca una dintre valorile statului major german şi un organizator de mîna întîia". Hentsch s-a stins din viaţă în Bucureşti, în februarie 1918.

„Numirea colonelului Hentsch ca şef al Ştabului Guvernămîntului – notează N. Lupu Kostaki – a pus capăt administraţiei militare. În acelaşi timp, căutînd să pună capăt politicii şi tuturor intrigilor austro-bulgaro-ungureşti, accentuînd tendinţele politicii germane la noi.

Colonelul Hentsch a fost ofiţer de stat major, fin şi cult. Aparţinea acelor militari ce credeau că puterea armată trebuie să fie îndrituită a avea cuvînt hotărîtor în conducerea politică a ţărilor.

Şederea lui la Budapesta şi în Austria îi dăduse prilejul a recunoaşte absoluta slăbiciune în care se zbătea dubla monarhie. Prevedea dificultăţi la sfîrşitul războiului între ambele state, mai ales în urma morţii bătrînului împărat Frantz Iosif şi sosirea pe tron a împăratului Carol, pe care-l credea foarte puţin inteligent şi cu totul dependent de voinţa împărătesei Zitta, o Bourbonă.

De multe ori mi-a spus:

– Ori ce se va întîmpla, Austro-Ungaria va da mult de lucru lumii.

Colonelul Hentsch văzînd astfel starea precară a dublei monarhii şi neavînd nici o încredere în Bulgaria a căutat din toate puterile să ne dea ajutor spre a ne reface, voind să pregătească o unire sinceră între Germania şi noi. El înţelegea că rămînînd ca stat bine organizat şi mărit vom deveni de fapt aliatul pe care Germania să se poată sprijini în Orient spre a opri dezvoltarea slavismului, al cărui vîrf de ureche se întrezărea prin crearea unei Ucraine sub protectoratul Austriei".

Hentsch sugerează autorităţilor române să tipărească un ziar în limba română, în care „s-ar fi tolerat a explica cauzele intrării noastre în război", consemnează Lupu Kostaki. A primit următorul răspuns din partea autorităţilor române:

„Nu este momentul de a cerceta greşalele comise în trecut şi nici de a constata că rezultatele alianţei nu au corespuns aşteptărilor.

A scrie sub cenzură nu ne convine; a vorbi de suferinţele populaţiunii din teritoriul ocupat nu ne va fi îngăduit; asemenea nu se va permite a arăta aspiraţiunile neamului, care ar putea jigni pe unul sau pe altul din ocupanţi şi a polemiza sau a critica pe adversarii ideilor noastre nu o credem demn a o face în faţa şi văzul străinilor".

N. Lupu Kostaki precizează: „Eu m-am arătat tot timpul împotriva apariţiei jurnalelor româneşti în teritoriul ocupat, exceptînd pe acelea ce emanau direct de la biroul presei ocupanţilor. Acelea ce au apărut au avut speciala învoire de la Wilhelmplatz, prin străduinţa consilierului de legaţie Hortsmann". În continuare, este evocată o întîlnire semnificativă cu Hentsch.

„În una din după-amiezele din primele zile ale lunii septembrie 1917, mă roagă Hentsch, printr-un bilet, dacă sînt singur acasă să-l primesc la o ceaşcă de cafea, nu de ceai. De fapt eram singur şi tocmai mă gîndeam cum aş face un parastas la Curtea de Argeş la mormîntul regelui Carol. Venirea colonelului mi se părea nimerită pentru aceasta.

– Am venit să-mi dai o cafea, eşti singurul care ai primit cafea din Copenhaga; noi toţi ne otrăvim cu surogate".

Discuţia s-a desfăşurat în jurul problemelor politice la zi: slăbirea Austro-Ungariei şi soarta României, în preziua înfăptuirii idealurilor unităţii statale. „Austro-Ungaria – arăta Hentsch – trăia numai din paleative. Ungaria, stat şovinist şi ambiţios, căuta să se unească cu Bulgaria, stat primitiv şi lacom, pentru a subjuga Austria şi Orientul; Austria, pe de altă parte, căuta să se întărească prin alipirea la Galiţia a Ucrainei. Mi-a vorbit de cursurile rutene de la Universitatea din Lemberg. Mi-a amintit apoi de o carte despre ruteni şi ucraineni răspîndită în ţară înaintea războiului de legaţia austriacă".

Surprins de tonul convorbirii, N. Lupu Kostaki îi declară ofiţerului de stat major german: „Daţi-ne românii din Austro-Ungaria şi vom face un regat puternic.

– Da! Acum este uşor de zis,

dar greu de făcut – îi răspunde Hentsch. Cu totul altfel ar fi fost dacă mergeaţi cu noi ca aliaţi. Acum întăriţi-vă; veţi adăuga Basarabia, care nu vi se va mai disputa şi poate o parte din Bucovina. Iar în Ungaria naţionalităţile vor trebui emancipate în mod forţat pentru a se putea stabili un echilibru viabil în statul confederativ, care va trebui creat în locul putregaiului austro-ungar de astăzi".

În continuare, colonelul Hentsch prezintă punctul de vedere german privind România şi locul ei în această parte a continentului. „Noi trebuie să vă ridicăm, să facem cu d-voastră ceea ce a făcut Bismarck cu Austria în 1866; să vă ajutăm să deveniţi un neam puternic, de ordine şi de progres; vă rămîne d-voastră să găsiţi momentul oportun pentru a vă uni cu românii răzleţi. Asta o spun ca german: noi avem nevoie aici de un stat puternic, aliat prin legături cinstite, care să ne garanteze, pe de o parte, existenţa popoarelor din centrul Europei, iar pe de alta hrana şi produsele bogatului d-voastră sol, în schimbul desfacerii industriei noastre în Orient".

Alte pagini din însemnările inedite ale lui N. Lupu Kostaki evocă momentele premergătoare Păcii de la Bucureşti, în urma dezorganizării frontului rus şi a încheierii de către guvernul bolşevic a armistiţiului de la Brest-Litovsk (22 noiembrie/5 decembrie 1917) prin care Rusia sovietică se retrăgea din conflictul militar, lăsînd România total descoperită în faţa inamicului *(Magazin istoric,* nr. 1/1992).

Să vedem ce notează memorialistul.

„Prin ianuarie 1918, atît feldmareşalul von Mackensen, cît şi guvernatorul şi colonelul Hentsch doreau o intervenţie din partea noastră la Berlin, în a menţine politica la care lucrasem de comun acord, adică a orienta politica noastră spre Berlin şi a elimina influenţa austro-ungară din România, căutînd a stinge legăturile de prietenie cu politica imperiului german.

P.P. Carp era singurul om indicat a se duce la Berlin şi a susţine cauza ţării. La propunerea ce i s-a făcut de a merge la Berlin, punîndu-i-se la dispoziţie tot confortul necesar, P.P. Carp a cerut în prealabil ca Hertling, cancelarul imperiului, în unire cu Marele Cartier General german, avînd şi consimţămîntul împăratului, să aprobe condiţiunile puse de noi în conversaţiile avute cu autorităţile germane din ţară.

La această înştiinţare la Berlin, contele Hertling, care prin von Kühlmann autorizase pe Czernin a se folosi de starea nenorocită în care ne aflăm în Moldova spre a ne impune el pacea, a răspuns că tratativele nu pot avea loc nici prin intervenţia împăratului, nici a Marelui Cartier General german, ci simplu şi direct cu Ministerul de externe şi cancelarul.

P.P. Carp a răspuns că nu a cerut nimănui să trateze ceva şi că nici nu are de tratat cu cineva. Mie mi-a spus limpede, cum ştia numai el să explice situaţiile cele mai grele, că ori puterile militare germane se sleiesc, ori intriga catolică din Bucureşti a reuşit, graţie celor ce conduceau atunci Germania, să ne arunce în ghearele politicii austro-ungare.

Generalul Averescu, pe la 2 februarie, stil vechi, a trimis la Bucureşti o delegaţie compusă din ministrul Papiniu cu Iancu Mitilineu şi colonel Carol Ressel, de au solicitat şi obţinut o prelungire de armistiţiu abia de şapte zile pentru a lua cunoştinţă, ca guvern nou de situaţie".

N. Lupu Kostaki ia parte la discuţiile cu delegaţii sosiţi de la Iaşi. Înainte de a se duce la Athenée Palace, unde aveau loc convorbirile, are o întrevedere cu P.P. Carp, care îi spune:

„Dacă politica austro-ungară va fi să reuşească, ea nu va putea decît să dea loc la frămîntări şi zbuciumări înlăuntru, căci vor periclita viitorul ţării prin intrigile ce se vor urzi contra celor ce vor încheia o pace de răzbunare bulgaro-ungară, presărată cu puţin spirit de amărăciune din partea lui Czernin, pentru neajunsurile ordinare ce i s-au făcut lui, familiei şi supuşilor care urmau a-l însoţi, de către Brătianu la plecarea lui de aici. Pentru a evita ţării toate neajunsurile viitoare, vei citi în numele meu declaraţia ce îţi dau".

Guvernatorul militar al Capitalei, Tülff von Tschelpe und Weidenbach(1) împreună cu colaboratorii săi Kontz (2), Nizam (3), Tantiloff (4)

În p. 54: *Mackensen primind defilarea trupelor germane pe Calea Victoriei, în dreptul restaurantului Capşa*

La discuţiile de la Athenée Palace, pe lîngă cei trei sosiţi de la Iaşi, au mai participat C.C. Arion, N. Nenişescu, foşti miniştri, C. Stere, V. Arion, profesori universitari, A.A. Beldiman, fostul ministru al României la Berlin, precum şi Al. I. Marghiloman, care s-a aflat într-o cameră alăturată.

„Discuţia – notează N. Lupu Kostaki – a fost foarte vehementă şi se învîrtea în jurul faptului de ce nu s-a făcut pacea înainte ca Rusia să se fi bolşevizat; atunci am fi avut condiţiuni mai prielnice; acum, mai ales după încheierea păcii de la Brest-Litowsk, desigur că vom avea condiţiuni dezastruoase.

Toți simțiră - continuă autorul - din conversațiile avute că, sub influența Austro-Ungariei, se pregătește României o pace nenorocită pentru țară și care, semnată de rege, nu va putea avea decît urmări grele și pentru dinastie. De aceea cînd am cetit rugămintea ce P.P. Carp mă însărcinase a o transmite, afară de d-nii Al.I. Marghiloman și C.C. Arion, toți cei prezenți au aderat la această declarație".

Textul declarației era următorul: „Vă rog să spuneți respectuos M.S. Regelui părerea d-lui P.P. Carp că chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămînerea sa pe tron ar da loc la o serie de convulsiuni cari ar face dinastia imposibilă și ar îngreuna vindecarea rănilor, cauzate printr-o politică fatală".

La 9 februarie 1918, au început la Buftea, în castelul prințului Barbu Știrbey, discuțiile privind încheierea păcii. Din partea română au luat parte: primul ministru, generalul Al. Averescu și colonelul Carol Kessel, iar din partea germană feldmareșalul Mackensen, generalul Hell, șeful statului major, și căpitanul Hortsmann; consilier de legație.

„Întîlnirea - notează autorul - nu a avut alt rezultat decît o nouă prelungire de cîteva zile a armistițiului; pînă ce generalul Averescu va putea să se întîlnească cu contele Czernin și cu von Külman, care erau așteptați să sosească. Această prelungire s-a admis după ce generalul Averescu și-a dat cuvîntul de onoare că guvernul dorește serios ca pacea să fie încheiată. A doua zi, la 20 februarie, am văzut împreună cu P.P. Carp pe Mackensen, care ne-a istorisit cele petrecute la Buftea".

Pe 23 februarie, a sosit în București Ottokar von Czernin, ministrul de externe austro-ungar, pentru a avea întrevederi cu autoritățile române în vederea încheierii tratatului de pace. În 23 februarie, Czernin a avut o discuție cu P.P. Carp. „Eu am fost la P.P. Carp - scrie N. Lupu Kostaki - îndată după plecarea lui Czernin; l-am găsit răsturnat în fotoliu, cu monoclu în ochi. Am intrat în odaie ca de obicei, fără nici o formalitate. Am rămas surprins însă văzîndu-l nemișcat, el care era politețea încarnată; îți dădea mîna fără afectație și-ți zicea bună dimineața. Acum, cînd m-am apropiat de el, mi-a întins mîna și mi-a zis, în loc de bună dimineața: «Czernin a fost la mine, mi-a spus că nu va sta decît 3-4 zile și se va întoarce: înțelegi ce condiții de pace a adus; i-a fost rușine să-mi vorbească de ele și nici el nu crede că le poate impune». După o pauză mi-a zis emoționat: «Iată distrugerea muncii a trei generații ce s-au întreținut la crearea statului nostru»".

În cursul tratativelor de la Buftea majoritatea punctelor cerute de Czernin au fost primite de Averescu, care însă „s-a opus în mod întărit", în ceea ce privește retrocedarea Dobrogei bulgarilor. Aici discuțiile s-au întrerupt, iar Czernin a cerut o întrevedere cu regele Ferdinand.

„La 27 februarie după ora 5 p.m. - notează în continuare N. Lupu Kostaki - contele Czernin a fost primit la Răcăciuni de M.S. regele în trenul regal cu care venise de la Iași, însoțit de primul său ministru, generalul Averescu. Nimeni nu poate tăgădui cît de dureroase au fost clipele prin care a trecut suveranul cînd a primit pe contele Czernin, care fusese ultimul ambasador al dublei monarhii la București".

Audiența a durat doar 20 minute. Czernin ceruse un răspuns precis, ca un ultimatum, în cel mult 48 ore.

„La 28 februarie, la Șosea fiind cu P.P. Carp, pentru a lua aer după prescripțiile medicale, vedem venind spre noi trei călăreți: feldmareșalul von Mackensen, contele von Czernin și fratele său, care era ministru la Sofia. Noi eram în dreptul Caselor Bibescu, ei veneau de pe aleea călăreților, din dreptul Sanatoriului «Elisabeta». Czernin ne spune franțuzește: «Il a pleuré, il a tout accepté et je reste»".

Regele Ferdinand plînsese în acea întrevedere de 20 minute, acceptase totul iar Czernin rămăsese pentru încheierea păcii. O pace înrobitoare pentru România, semnată la 24 aprilie/7 mai 1918, în palatul Cotroceni din București.

Referindu-se la situația deosebit de grea în care se afla România, ziaristul francez Gustave Hervé scria în *La Victoire:* „În această zi de doliu, care nu e o zi de rușine decît pentru Rusia revoluționară, ce putem spune fraților noștri români, decît că patria lor nu ne-a fost niciodată mai scumpă decît în momentul cînd ea suferă cea mai nemeritată dintre inechități. În ziua victoriei, ziua în care toate popoarele oprimate vor fi eliberate din lanțurile lor, ziua în care toate Alsaciile-Lorene vor fi reintegrate la patriile lor mume, Aliații din Occident nu vor uita că în Transilvania ungurească și în Basarabia rusă există două Alsacii-Lorene românești. România va avea și ea revanșa ei sau, dacă se va întîmpla altfel, va fi pentru că noi înșine vom fi căzut în robie".

Și zilele mult așteptate au venit: 27 martie, 15 noiembrie și 1 decembrie 1918, trepte spre desăvîrșirea Marii Uniri a românilor. ■

1917. KAISERUL LA CURTEA DE ARGEŞ

AL. TZIGARA SAMURCAŞ

În ziua de 18 septembrie 1917, mareşalul Mackensen îmi comunică „sub cea mai severă discreţiune" că peste 2 zile Kaiserul urma să vie la Curtea de Argeş. El nu voia să vadă pe nici un om politic din ţară. În calitate de reprezentant al Casei Regale însă eram chemat să însoţesc pe Kaiser la mormintele regeşti, arătîndu-i reşedinţa regală şi celelalte monumente artistice. Cu acest prilej mareşalul mă rugă să reinstalez în Biserica episcopală Evanghelia reginei Elisaveta [un exemplar scris şi ornamentat de regină] pe care, pentru mai mare siguranţă, o ridicasem în octombrie 1916.

Joi 20 septembrie, după-amiază, am sosit cu trenul mareşalului la Argeş; am aşezat Evanghelia la locul ei, în aşteptarea vizitatorilor. Incinta era pustie; nimeni afară de santinelele de strajă. Învăluită în lumina aurie a soarelui plecat spre amurg, biserica se înfăţişa sub toată a ei splendoare în minunatul cadru al unei senine zi de toamnă. Firul gîndurilor, pline de grije în privinţa rezultatului întrevederii, fu întrerupt de automobilul aducînd pe Kaiser, însoţit de mareşal, pînă la intrarea bisericei. Întinzîndu-mi mîna, Kaiserul exprimă regretul de a nu fi vizitat pe vărul său [Carol I] pe cînd era în viaţă şi de a se afla acum în faţa unor morminte numai. La întrebarea „cum de a fost posibil războiul nostru" i s-a răspuns că întreaga suflare românească dorindu-l, nu s-a putut altfel.

— Regele Carol însă niciodată nu ar fi consimţit.

— Moartea i-a cruţat orice hotărîre.

Sosind însoţitorii, am intrat în biserică. Kaiserul depuse cîte o cunună la cele două regeşti morminte, oprindu-se într-o lungă reculegere. După ce detei lămuriri asupra Evangheliei, asupra decoraţiei picturale şi arhitectonice a bisericei, trecurăm în reşedinţă, unde lămurii fresca cu legenda lui Manole.

Din atelierul Carmen Sylvei, văzul cuprindea vasta panoramă a vîlcelelor înverzite, întinzîndu-se pînă în zarea depărtată a Negoiului. *Carul cu boi* şi *Ciobanul* lui Grigorescu, nedespărţiţi tovarăşi ai reginei-poete, rămaşi neclintiţi la locul lor de cinste, ca simbol al ţăranului nostru, împlineau maiestatea sub care se înfăţişa acest mîndru colţ al ţării româneşti, unde acum odihneşte, alături de străvechiul voievod, şi primul rege ale României independente. Măreţia privelişti, splendoarea monăstirii, evocarea legendarului ei meşter şi a regescului restaurator, atît de prezent în amintirea tuturor, impresionară adînc pe trufaşul vizitator.

Străvechea Biserică Domnească, cu interesantele ei fresce, fu de asemeni vizitată şi admirată.

La prînzul dat în sala cea mare a gării, Kaiserul invitînd pe mareşalul casei sale să-mi cedeze locul ce acesta ocupase în faţa sa, se îmbiă la vorbă, care nu conteni tot timpul mesii. Arta populară, pe care o cunoştea din expoziţiile ce organizasem la Berlin, vioiciunea şi frumuseţea ţăranilor, pe care îi admirase în trecerea sa de la Severin pînă aci, asemănările artistice cu Italia şi Scandinavia etc. alcătuiră obiectul întreţinerii. Cu osebită atenţiune fu ascultată expunerea asupra diferenţierii etnice şi a superiorităţii neamului românesc faţă de vecinii de alte obîrşii, decît cea europeană.

Mareşalul Mackensen, intervenind în convorbire, confirmă superioritatea noastră necontestată faţă de vecinii de peste Dunăre, pe care îi cunoaşte îndeajuns. Kaiserul se interesă de aproape şi de bogăţiile ţării, de ţăranul nostru, de reformele plănuite etc. Enunţîndu-se numele oamenilor noştri politici, dintre cari unii îi erau personal cunoscuţi, Kaiserul alunecă vorba, cu toată încercarea mareşalului de a se opri asupra unora din conducătorii noştri. Întrebînd cu ce se îndeletniceşte tineretul, am profitat să arăt că era neocupat, din cauza închiderii forţate a Universităţii. Adresîndu-se guvernatorului, Kaiserul îl invită să ia măsuri conforme celor expuse. Vorbind de Dobrogea, Kaiserul îl invită să ia măsuri conforme celor expuse. Vorbind de Dobrogea, Kaiserul regretă că nu va putea vizita Adam-Klisi, despre care, cerînd lămuriri, i se rezumă teoria mai nouă germană, după care metopele reprezintă înfrîngerea străvechilor triburi germane de către legiunile strămoşilor noştri romani, înainte chiar de victoriile lui Traian.

Retrăgîndu-se, Kaiserul îmi reînnoi mulţumirile sale pentru cele ce-i spusesem asupra explorărilor arheologice ale profesorului Schuckhardt, pe care urma să le viziteze a doua zi[1].

Pe cînd mă îndreptam spre vagonul meu, fui rechemat de Kaiser, care, coborîndu-se din vagon, mi-a predat „în amintirea acelei zile" o cutie, în care era un ac de cravată.

[1] Împrejurări nepreväzute în program l-au silit să renunţe la vizitarea proiectată. Voind să evite ospăţul ce regele Bulgariei preparase pe malul dobrogean, pe care voia astfel să-l consfinţească al său, Kaiserul, pretextînd un defect al vaporului, sosi cu întîrziere de mai multe ore la Cernavodă, luînd masa pe malul stîng al Dunării şi evitînd astfel inopinata manifestaţie bulgară.

Septembrie 1722

„APOCALIPSUL“ LA BUCUREŞTI

RĂZVAN THEODORESCU

Cîndva, după iunie 1716 şi înainte de 1730, un mărunt cărturar bucureştean, rămas anonim, istorisea într-o cronică rimată execuţia lui Constantin Brâncoveanu în „grădina“ seraiului lui Ahmed al III-lea, la 15 august 1714, chiar ziua în care domnul valah împlinea şaizeci de ani.

În gustul folcloric al locului şi al momentului, autorul, povestind grozăvia care impresionase întreaga Europă, introducea un blestem al prinţului martir: „Foc din cer să se pogoare... Cu sabie îngerească/ Pe toţi să vă prăpădească“.

Blestemul acesta vizualiza pentru cei mulţi ce-l ascultau — poate cîntat pe o melodie pierdută — o atmosferă teribilă, de sfîrşit de lume. Era, parcă, o atmosferă de Apocalips, amintitul foc ceresc fiind, aievea, cel al îngerului trimis de Dumnezeul înconjurat de douăzeci şi patru de bătrîni, de şapte sfeşnice şi de şapte stele.

Şansa îi surîde celui care ar dori să refacă un crîmpei de istorie a mentalului românesc pornind de la un asemenea text. Pentru că în *aceeaşi* epocă de început de veac XVIII, în *aceeaşi* lună, a *aceluiaşi* an — în septembrie 1722 —, pridvoarele a două biserici bucureştene — cea închinată Sf. Treimi a barbar dispărutei mănăstiri Văcăreşti, întemeiată de primul principe fanariot al Ţării Româneşti, învăţatul Nicolae Mavrocordat, şi cea cu hramul Maicii Domnului şi a Sf. Arhangheli, care poartă pînă astăzi numele fondatorului său, vornicul Iordache Creţulescu, soţul Saftei Brâncoveanu, deci ginere al voievodului decapitat — primeau deodată, pe acelaşi zid de răsărit al încăperii ce întîmpina credincioşii, un *acelaşi* decor mural pictat, cuprinzînd o iconografie neobişnuită pînă atunci în spaţiul românesc, cea a ciclului „Apocalipsului“.

De ce în acel moment? De ce la acele monumente? Răspunsul poate fi găsit printr-o încercare de a pătrunde în sufletele şi în minţile bucureştenilor de acum aproape trei sute de ani. Acei bucureşteni care în 1720, la doar şase ani de la sîngerosul supliciu din Stambul, puteau afla că trupul martirizat al lui Constantin vodă Brâncoveanu era adus, de către cei din neamul său cel surghiunit — de către văduva sa Maria — de la o mănăstire din Marmara, şi coborît în cripta bisericii mănăstirii Sf. Gheorghe Nou din reşedinţa domnească a Munteniei, unde se află şi astăzi sub privegherea unei candele de argint.

Un Iordache Creţulescu, crescut la curtea răposatului principe — care îi era şi unchi înainte de a-i deveni socru — nu putea uita, în 1722, că fusese de faţă la supliciul acestuia în Stambul sau că ştiuse cum unele rude apropiate din neamul Cantacuzino — Ştefan vodă, stolnicul Constantin, spătarul Mihai — pieriseră cu ştreangul de gît. La fel, fiul Exaporitului, Nicolae vodă Mavrocordat, şi el rudă prin alianţă cu vodă Constantin Brâncoveanu, nu va fi uitat, în acelaşi an 1722, că — deşi mai puţin încercat de soartă, poate şi din pricina legăturilor familiei sale cu Înalta Poartă — petrecuse în Ardeal, un timp, ca prizonier al imperialilor, gustînd şi el din cupa încercărilor din acel timp, un timp deloc clement pentru meridianul românesc plin de morţi, exiluri, drame, înfrîngeri.

Este de bănuit lesne că pentru un mare boier precum Creţulescu, că pentru un prinţ începător al secolului „fanariot“ ca Mavrocordat, pentru boieri şi clerici, boiernaşi şi negustori ai „minunatei cetăţi a Bucureştilor“, aducerea rămăşiţelor pămînteşti ale Brâncoveanului în miezul lui iulie 1720 reprezenta un dureros „remember“. Iar ipoteza cea mai plauzibilă este aceea că moda bruscă — vădită, în acelaşi moment, într-o capelă nobiliară şi într-un aşezămînt monahal — a scenelor din „Apocalips“, puse în fresca pridvoarelor în locul „Judecăţii de Apoi“, teologic înrudită şi deja tradiţională în pictura brâncovenească, stă în legătură directă cu celebrarea pioasă a celei mai notorii victime româneşti din deceniul care tocmai se încheiase.

Scenele cu conţinut apocaliptic din cele două pridvoare bucureştene — executat în 1722 sau realizate foarte curînd după aceea — vin din prototipuri athonite de secol XVI (Dionysiou) şi dintr-un mental postbizantin care, din pricini uşor de înţeles pentru epoca Turcocraţiei, arată o particulară înclinare către viziunile apocaliptice; o înclinare vădită mai ales — coincidenţă grăitoare — în jurul anilor 1717-1720, în mediul balcanic, după cum a arătat-o savantul grec Argyriou, într-o carte din 1982 dedicată exegezelor „Apocalipsei“.

Nu mai puțin, în Muntenia și în Oltenia, climatul de nesiguranță, sub semnul morții ce plana tot mai apăsător odată cu prezența tot mai acut resimțită a Islamului și a slujitorilor săi din Fanar în țările române, făcea să circule, în miscelanee, pagini cu „tălmăciri la Apocalips" datorate lui Andrei, arhiepiscopului de Cezareea Capadociei — în 1704 Damaschin, episcop de Buzău și, mai apoi, de Rîmnic realiza o asemenea traducere din slavă — sau cu așa-numite „cuvinte despre Apocalips", evocînd, cu temeri nesfîrșite, domnia fiarei echivalată împărăției lui Mahomed.

În paralel, după exemplul celor două biserici bucureștene — ca un model al capitalei domnești, difuzat ulterior în centre spirituale secundare ale principatului valah —, scenele din „Apocalips" vor împodobi, în cursul secolului al XVIII-lea, monumente din spațiul Episcopiei Rîmnicului sau, peste Carpați, din mediul românesc al Brașovului, de care, chiar pe atunci, era legată o soră a Saftei Brâncoveanu, soția ctitorului bisericii Crețulescu.

Dacă voi adăuga împrejurarea că în *aceiași* ani '20 ai secolului al XVIII-lea, că în *aceeași* reședință princiară a Țării Românești, că în *același* cerc cultural și ideologic cu caracter aulic și că în *aceeași* a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat — iată cîteva potriviri mai mult decît tulburătoare! — s-a născut și un alt decor iconografic al fațadelor de biserici, complementar — în sens eshatologic — „Apocalipsului", anume cel cu filosofi și sibile, vestind pe Dumnezeu și nădejdea de mai bine —, decor pentru prima oară apărut la o biserică bucureșteană a mitropolitului Daniil II și difuzat apoi către aceeași Oltenie a Episcopiei de Rîmnic —, pot ajunge la o singură încheiere posibilă. Aceea că Bucureștii deceniului 1720-1730, moment de mare cumpănă ce urma teribilei morți a lui Brâncoveanu — sîngeroasă, răscolitoare, piatră de hotar în istoria încercărilor românești, încheind un timp al tradiției și deschizînd mult comentata „epocă fanariotă" —, și-au exprimat lapidar, în rime de cronică populară și în imagini de toți văzute la biserici, în pridvoare și pe zidurile din afară, temeri și speranțe.

Erau temerile și speranțele tuturor românilor, aici în calea tuturor răutăților. ■

EXPOZIȚIE 1921

În toamna anului 1921, deci la aproape trei ani de la înfăptuirea Marii Uniri, Bucureștii au fost gazda unei manifestări expoziționale deosebite: prima Expoziție-tîrg generală a industriei românești.

Deschisă la 16 septembrie 1921, în pavilioanele din Parcul „Carol" — unde avusese loc și expoziția aniversativă din 1906, consacrată celor patru decenii de domnie a regelui Carol I — Expoziția-tîrg reunea cele mai semnificative produse industriale și agricole din Vechiul Regat, cît și din provinciile revenite la Patria mamă.

Avînd o suprafață de 9 786 metri pătrați, expoziția era organizată pe patru secțiuni: provincii și orașe; fabrici; specialități; industrii finanțate de instituții bancare.

Au participat 791 firme, dintre care cele mai numeroase au fost cele ale industriei alimentare, urmate de textile, pielărie, metalurgie. Organizarea ei a necesitat cheltuieli în valoare de 6 664 710 lei, acoperite în bună parte din veniturile produse de vizitatori (250 000, dintre care 30 000 veniți din provincie).

La Biblioteca Academiei Române se păstrează un album cu fotografii — în mare parte *inedite*, unele dintre ele fiind publicate și în vol. IV al *Enciclopediei române*, București, 1943 — de la această Expoziție-tîrg din 1921, din care reproducem și noi cîteva pe planșele 1 - 4 ale acestui număr.

În rîndul sfinților români, apărători ai credinței strămoșești, ai legilor străbune și ai pămînturilor țării, a fost trecut, prin hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, și binecredinciosul voievod Constantin Brâncoveanu, împreună cu fiii săi, Constantin, Ștefan, Radu, Matei, precum și sfetnicul Ianache, care au suferit, la 15 august 1714, moarte de martiri, pentru dreapta credință și pentru neam.

După ce la 2 iulie a.c., la Putna, au avut loc ceremoniile de canonizare a gloriosului voievod al neamului Ștefan cel Mare și Sfînt al Moldovei (*Magazin istoric*, nr. 6/1992), în zilele de 15 și 16 august 1992, la biserica Sfîntu Gheorghe (Nou) din București și la mănăstirea Hurezi, jud. Vîlcea s-au săvîrșit slujbele de trecere în rîndul sfinților a lui Brâncoveanu, a fiilor și sfetnicului său.

La ceremonii au luat parte și au oficiat slujbe de canonizare patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, alte înalte fețe bisericești, personalități ale vieții publice, numeroși credincioși.

Revista noastră a acordat mare cinstire faptelor prin care domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a intrat în istorie (vezi și nr. 1/1967, 1/1968, 1/1973, 7/1975, 6/1976, 7/1979, 8/1981, 3/1986, 2, 7/1987, 9, 10/1988, 1, 2/1992).

CUM A MURIT CRISTOFOR COLUMB?

ARNOLDO CANCLINI

Este un fapt cunoscut că tot ce privește viața lui Cristofor Columb, descoperitorul Americii, este învăluit în mister[1]. Momentul final al existenței sale nu face nici el excepție. Ultimii ani ai Amiralului aparțin — în mod cert — domeniului necunoscutului. Confruntarea diferitelor izvoare, a diferitelor sale biografii, ce se întrec în tendința de a romanța aspecte obscure din viața navigatorului, nu fac decît să încîlcească și mai mult lucrurile, momentul decesului, respectiv descrierea lui rămasă posterității, deținînd prioritate absolută între cele privind nașterea, originea și călătoriile sale. De pildă, nimic nu este mai dezbătut decît destinația rămășițelor sale pămînțești.

Din cîte cunoaștem, în literatura istorică, nu există pînă acum un studiu serios, amplu, privind moartea lui Columb. Cele ce o abordează sînt tributare tonului general al respectivei lucrări: ofensator sau apologetic. Izvoarele sînt extrem de puține și, de obicei, copiate între ele, așa încît nu se cunosc cauzele fizice ale morții, data ei exactă, locul, deși se pare că este vorba despre Valladolid, pe cine a avut în preajmă, care i-au fost ultimele cuvinte.

Și totuși, vom încerca să creionăm un tablou al morții lui Columb, coroborînd sursele existente.

---

[1] Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată și cu subtitlurile redacției noastre — din revista argentiniană *Historia*, condusă de cunoscutul istoric Armando Alonso Piñeiro, distins colaborator al revistei noastre *(Magazin istoric*, nr. 12/1989).

Istorie după tablou?

Unul dintre izvoarele pentru această perioadă din viața Amiralului este istoria scrisă de fiul său, cu scopul declarat de a-și proslăvi tatăl. În cartea lui Hernando Columb citim: „Și, în această suferință, și-a încredințat sufletul lui Dumnezeu în ziua Înălțării, 20 mai 1506, în amintita localitate Valladolid, după ce primise cu multă evlavie toate împărtășaniile Bisericii și pronunțase ultimele cuvinte: „in manus tuas, Domine, commendo spiritum meum".

Să continuăm cu probele: în testamentul său, întocmit în 8 septembrie 1523, Diego Columb, fiul cel mare al Amiralului, notează un mic detaliu: „acest mare Amiral a fost întotdeauna credincios ordinului prea fericitului Sfînt Francisc și chiar a murit călugăr al acestui ordin". Celebrul Bartolomé de Las Casas *(Magazin istoric,* nr. 4/1985), în *Istoria generală a Indiilor,* menționează și el aceleași date: 20 mai 1506 și orașul Valladolid.

Este însă evident că ultimele două surse amintite au un izvor comun, biografia lui Columb, scrisă de Hernando.

Cît îi privește pe cronicarii ale căror scrieri servesc drept bază pentru istoria vieții Amiralului și care sînt în număr de cinci, este surprinzător că nici unul nu a avut date suplimentare despre momentul morții lui Columb. Doi dintre ei, Pedro Mártir din Angleria și Gonzalo Fernández din Oviedo, nici măcar nu menționează decesul celebrului navigator. Al treilea, Andrés Bernáldez, notează că el a decedat „la circa 70 de ani, *in senectute bona*".

Oare să greșească marea majoritate a autorilor actuali ce îi dau Amiralului apoximativ 55 ani cînd a murit? Cum și ceilalți doi cronicari, Francesco López de Gomara și Antonio de Herrera, au apelat frecvent la *Istoria* lui Las Casas și nu au adus nici o informație suplimentară despre episodul morții, se poate afirma că tot ce se cunoaște astăzi despre acest moment provine dintr-o frază a testamentului lui Diego și dintr-un paragraf al cărții lui Hernando. Tot restul pare a fi pură fantezie.

Evident că scriitori din epoci ce i-au urmat lui Columb, ca Salvador de Madariaga, au notat — fiecare în stilul lui — sfîrșitul lui Columb. Cu mai multe sau mai puține detalii, cu forță literară sau numai sec. Ne putem întreba chiar dacă ei nu au fost influențați de două mari tablouri ce reprezentau dramatic moartea Amiralului, unul dintre ele aflat în prezent la Muzeul Prado: o cameră sordidă, fără mobilier, cu pereții dărîmați și patul Descoperitorului, cu păturile răvășite, în jurul lui aflîndu-se șase persoane, între care două — călugări franciscani. Deci, de la literatură istorică la pictură sau invers: pictorii s-au lăsat inspirați de scrieri?... Mister.

La Valladolid, în gazdă?

Despre *cauzele morții* lui Columb, practic, nu există informații. Izvoarele nu ne spun de ce a suferit, dar, de-a lungul secolelor, s-a preluat, de la o lucrare la alta, că navigatorul suferea de gută și că, în ultima vreme, se degradase fizic. Se pare însă că întotdeauna a avut o sănătate șubredă, iar ultima călătorie l-a obosit peste măsură. Guta nu este însă o boală mortală. Las Casas și Herrera menționează numai că Amiralul era „foarte slăbit".

Între toate explicațiile morții lui Columb, ce au circulat în acești 500 ani, cea mai răspîndită este cea psihomatică. Decepțiile, îndoielile, remușcările îl amărîseră tare, grăbindu-i sfîrșitul. Odată moartă protectoarea sa Isabel, regele Fernando îl îndepărtase pe Descoperitor. Nesatisfacerea de către Curte a unor cereri pe care el le formulase cu ani în urmă îl tortura. Și nu din cauza unei sărăcii ce i-ar fi dat tîrcoale, ci pentru că îi intraseră în joc onoarea, demnitatea, orgoliul, de fapt simple variațiuni semantice ale aceleiași mîndrii. În testamentul său, întocmit cu două zile înainte de deces, Columb afirma că este *„bolnav de corp"* și aducea regilor incriminări voalate.

„Casa Columb" din Valladolid intenționează un studiu sistematic și amplu privind moartea Amiralului, sperînd că acum, la 500 ani de la marea sa descoperire, va putea preciza cauzele fizice ale decesului. Deocamdată... tot mister.

Iată că însăși *data* de 20 mai 1506, ca zi a morții sale, nu este sigură. Unele cronologii menționează că pe 20 el a intrat în comă și că a murit în noaptea de veghe a sărbătorii de Înălțare. „Este posibil să fi murit pe 20 și a doua zi să fi avut loc înmormîntarea", nota, în 1942, istoricul argentinian Enrique de Gandia. Confuzia între 19 (pentru că și această dată apare în unele lucrări), 20 și 21 mai poate fi explicată și prin deznodămîntul rapid, care ar fi încurcat puțin succesiunea evenimentelor: scrierea testamentului și moartea propriu-zisă. Deci încă un... mister.

Toate izvoarele coincid asupra *locului* unde a murit Columb: Valladolid. Dar ce să fi căutat el acolo, într-un oraș în care nu locuise niciodată? Petrecuse mult timp, obosise chiar, ținîndu-se după Curtea itinerantă, căreia îi cerea dreptate, așa cum o înțelegea el. Or, unii susțin că în mai 1506, cînd a murit el, sediul regalității era la Segovia, nu la Valladolid. Deci? Unele lucrări de istorie menționează o casă pe o stradă din Valladolid, ce purta chiar numele său, Columb, și în care ulterior a funcționat un seminar de istorie a Americii, apoi un muzeu. Aceasta pare a fi ultima locuință a Amiralului. Dar Enrique de Gandia, cel amintit, menționează o altă stradă, Ancha de la Magdalena,

În p. 61: Columb (în centrul imaginii) într-o gravură de epocă.

unde la nr. 2 sau 7 (cum susțin alții) s-ar fi aflat ultima casă a lui Columb. Cum pe atunci nu existau arhive parohiale, moartea Amiralului nu a meritat a fi notată în registrul orașului, care nu o menționează. Nici ca loc, nici ca dată. Un istoric italian povestește că „la Valladolid familia Columb avea o casă — nu se știe dacă închiriată sau proprietate —, destul de modestă, construită din cărămizi, cu un singur etaj". Un altul, spaniol, afirmă că Amiralul stătea în gazdă, conform unei uzanțe de ospitalitate, cu fiii săi și cu cei șapte servitori. Într-adevăr, în condițiile unei curți peripatetice, cum era cea a Spaniei, anumiți proprietari aveau obligația de a găzdui trecători iluștri. Deci, din nou, mister. Și asupra locului unde a decedat Columb.

Erasm sau Biblia?

În fine, pare aproape sigur că resturile pămîntești i-au fost depuse într-o mănăstire franciscană, care nu mai există și, cîțiva ani mai tîrziu, transportate la mănăstirea Santa Maria de la Cuelvas, aflată în insula Cartuja din Sevilla.

Cît privește *cei ce i-au fost aproape* Amiralului în momentul morții, izvoarele nu menționează absolut nimic. De aceea, tot ce s-a scris ulterior nu este decît rodul fanteziei sau al deducției. „Nu se cunosc persoanele ce au însoțit durerea ultimelor sale clipe, chiar dacă se știe că oameni simpli ai orașului se arătau în camera întunecoasă, pentru a privi agonia ilustrului navigator, întins pe pat, în haina sa uzată de călugăr franciscan" (Ximénez de Sandoval). Sînt însă simple supoziții. Nimic cert. Istoricul de Gandia a ajuns la concluzia că fiii Descoperitorului nu se puteau afla atunci la Valladolid și, de aici pînă la oroarea că Columb ar fi murit singur, cum s-a și afirmat, nu este decît un pas. Logic este însă să se presupună cel puțin compania unui pastor.

Aproape nu există autor care să nu menționeze că *ultimele cuvinte* ale Amiralului au fost: „in manus tuas, Domine, commendo spiritum meum" (în mîinile tale, Doamne, încredințez sufletul meu). Dar și în acest caz apare o problemă. Acestea nu sînt cuvintele din Biblie, din versiunea latinească a Bibliei, pe care trebuie să o fi folosit Columb. Acolo ele sunau astfel: „Pater, in manus tuas commendo spiritum meum".

Desigur, aspectul poate părea un detaliu nesemnificativ. Nimeni nu ar fi surprins dacă un muribund ar comite greșeala să citeze incorect un verset biblic. Dar lucrurile nu stau așa de simplu. Nici aici. O interpretare dată ulterior este că ele sînt preluate după Erasm din Rotterdam, din „Pregătirea pentru moarte", lucrare apărută mai tîrziu, dar pe care diverși autori au folosit-o cînd au detaliat clipele morții lui Columb.

În epocă exista multă libertate în folosirea unor asemenea fraze, întrucît lipseau materialele scrise. Preoții recurgeau la memoria proprie. Cu timpul, aceste fraze au devenit formule sacrosancte ale Bisericii. Deci, ultimele cuvinte ale lui Columb nu corespund textului Evangheliei, ci unui citat din Erasm, scris cîteva decenii mai tîrziu, cînd el va fi foarte larg răspîndit.

Umbrele ce au învăluit nașterea Descoperitorului plutesc și asupra decesului său. Nu putem spune decît că s-a născut, că a descoperit Lumea Nouă și că sîntem siguri că a murit totuși la Valladolid. Atît. Columb poartă cu sine, în continuare, misterele sale. ■

În românește de
Ana VĂDEANU

fundația culturală magazin istoric

BURSE PENTRU ELEVI

Fundația Culturală Magazin Istoric este în măsură să vă anunțe noi vești îmbucurătoare. Urmărind obiectivele stipulate în Statutul său, Fundația acordă - cu sprijinul Departamentului informațiilor - un număr de 7 (șapte) burse anuale pentru elevii pasionați de studiul istoriei. Într-o ședință a Comitetului Director al Fundației Culturale Magazin Istoric ce a avut loc în ziua de 31 iulie 1992, s-a hotărît ca un număr de 3 (trei) burse să fie acordate unor elevi din București, iar celelalte 4 (patru) să revină unor elevi din alte centre ale țării.

Comitetul Director al Fundației Culturale Magazin Istoric va stabili lista bursierilor pe baza unor criterii care iau în considerare în primul rînd rezultatele la învățătură (în special la istorie) ale elevului-bursier și vor ține seama de starea materială a părinților, de recomandarea profesorului de specialitate și a dirigintelui, avizate de direcțiunea școlii respective. Aceste burse - ca și întreaga activitate a Fundației Culturale Magazin Istoric - nu au nici un fel de condiționare politică.

Și prin aceste burse, Fundația Culturală Magazin Istoric, transpunînd în practică prevederile Art. 7, punctul i, din Statutul său, înțelege să promoveze studierea și cunoașterea istoriei naționale și universale, prin încurajarea și formarea viitorilor specialiști în diferite domenii legate de cercetarea și popularizarea istoriei.

Bursele Fundației Culturale Magazin Istoric sînt așadar o invitație în pasionata lume patronată de Muza Clio, spre binele și folosul culturii române. Să le urăm de pe acum succes viitorilor noștri bursieri în minunata lor călătorie!

Comitetul Director al Fundației Culturale Magazin Istoric va comunica lista celor 7 (șapte) elevi bursieri în cadrul acestei rubrici la nr. 12/1992.

OCTOMBRIE 1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Se deschid în Capitală **lucrările conferinței internaționale a căilor ferate, la care participă delegați din Germania, Italia, Bulgaria, Croația, Moravia, Serbia, Ungaria și România.**

● Primăria **Bucureștilor introduce obligativitatea prestației în natură pentru toți locuitorii Capitalei.**

● Domnii **Aurelian Sacerdoțeanu, Emil Virtoșu, Alexandru Elian, și d-ra Maria Holban, profesori definitivi la Școala superioară de arhivistică din București, sînt echivalați în salarii cu profesorii agregați universitari.**

● „Așadar — **scrie** Evenimentul zilei — **proprietarii care își închiriază apartamentele cu mai mult de 50 la sută peste valoarea lor locativă după cum e stabilit prin lege, urmează să fie condamnați ca speculanți. Un precedent este în această privință gata creat: instanțele pentru reprimarea speculei au condamnat deunăzi pe o doamnă care și-a închiriat cu 30 000 de lei un apartament evaluat de fisc la 18 000. Cazul este fără îndoială modest, dar este un «caz». Poate el va pune pe gînduri pe proprietarii cari cer 250 000 de lei pe două camere cu dependințe. Să se știe cel puțin că justiția nu menajează".**

● Se instituie **un concurs național pentru elaborarea unei gramatici a limbii române. „Menită a dezlega controversele existente în acest**

Războiul este în plină desfășurare, atît pe cîmpurile de luptă din răsărit, cît și pe cele din Pacific sau Africa de Nord. Ostașii români luptă din greu, pe frontul Stalingradului.

Din țară, pe lîngă contingentele mobilizate, numeroși voluntari se oferă spre a se duce pe front. Ziarele publică lungi liste de voluntari, din toate colțurile țării, de vîrste și de profesiuni diferite. „Ceea ce este în mod deosebit impresionant în aceste cereri — scrie *Viața* — este motivarea cererii. Unii au cerut să fie trimiși pe front pentru că nu au copii, nu au familie și de aceea ei consideră că ar fi mai utili acolo, în secerișul morții; iar alții cer să participe la lupta cea mare a neamului tocmai pentru că au copii care trebuie să se mîndrească cu părinții lor ce s-au jertfit pentru întregirea țării și pentru asigurarea unei pașnice dezvoltări a neamului"[1].

Voluntarii, continuă ziarul citat, „simbolizează cea mai pasionantă dragoste de patrie; ei sînt cei dintîi slujitori ai idealului românesc, ei sînt entuziaștii luptei și alături de camarazii lor de pe front sînt mărturii vii ale înțelegerii pe care cu toți o avem în această luptă izbăvitoare".

În *Gazeta militară*, reporterul de război sergent T.R. Romulus Boteanu scrie despre opera de refacere înfăptuită de ostașii români din Divizia oltenilor și grănicerilor bănățeni, comandată de generalul Carol Schmidt, în provincia Kerci. Au fost reclădite și sfințite biserici, troițe, fîntîni, au fost refăcute șosele etc.

Astfel, în comuna Tarassow este reclădită și sfințită biserica, îngropîndu-se în peretele altarului un pergament cu următorul conținut: „Reparatu-s-a acest sfint lăcaș cu hramul Sf. Vladimir, ctitorie a familiei creștine Ielin din Sowchos Tarassow și i s-a mai pus ca hram pe Sfinții Împărați Constantin și Elena din îndemnul d-lui general Schmidt Carol, comandantul M.U. Rovine-Gloria de către compania de transmisiuni.

Biserica — se menționează în continuare în pergament — s-a restaurat, sfințit și redat cultului astăzi 14 iunie 1942, în timpul domniei M.S. regelui Mihai I, al tuturor românilor, conducător al statului fiind mareșalul Ion Antonescu, de către preoții: preot maior G. Marian de la M.U. Brâncoveanu, preot cpt. Aristotel Codreș, de la comandamentul artileriei, preot cpt. Gr. Turcu, de la

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

A inceput culesul viilor

Tenorul italian Tito Schipa la sosire in Gara de Nord

Regimentul 94 infanterie, preot cpt. Cl. Filimon și preot cpt. I. Petrilă, în asistența armatei și a locuitorilor din sat și împrejurimi. Restituirea bisericii este prinosul de recunoștință adus lui Dumnezeu pentru victoria strălucită pe care ne-a dăruit-o contra oștilor antichriste, care au fost izgonite din peninsula Kerci".

La 12 octombrie, în întreaga lume, are loc Sărbătoarea Hispanismului, marcînd ziua în care, notează Mihai Tican Rumano în *Universul* din 12 octombrie, „cei 120 corăbieri de pe cele 3 corăbii de sub conducerea lui Columb au zărit uscatul, după lungi peregrinări pe apele fără sfîrșit ale Atlanticului, descoperind astfel — fără să știe — un continent nou, un nou univers".

În continuare, referindu-se la hispanism, autorul citat scrie: „Această forță de expansiune și de creație în care se oglindește dinamismul și toate virtuțile de rasă ale marelui popor spaniol se cheamă *hispanism* și el constituie azi și va constitui totdeauna punctul de contact și de consîngenitate a seminției spaniole, potirul de împărtășire în cultul acelorași amintiri glorioase ale trecutului și în conștiința acelorași comunități de limbă, de suflet și de credință, care prezentînd toate caracterele unei unități organice, n-ar fi decît foarte firesc să conducă odată și odată iarăși la o comunitate de destin".

Revista *Convorbiri literare* publică studiul *Armata lui Mircea cel Bătrîn*, de P.P. Ranaitescu. După ce trece în revistă capacitățile militare ale Țării Românești în timpul lui Mircea, prezentînd componența armatei („oastea cea mare" — ridicarea în masă a țării — și „oastea cea mică" — oștenii de curte), armamentul (arcurile cu săgeți, arbaletele, pavezele, săbii, lancii), sistemul de apărare (cetățile, dintre care cea mai importantă era Giurgiu, despre care Vlad Dracul, fiul lui Mircea, spunea că „fiecare piatră din această cetate a costat pe părintele meu cît un bulgăre de sare"), autorul încheie.

„Situația militară a Țării Românești sub Mircea cel Bătrîn se întemeia pe oastea domnească, bine întreținută, cu arme importate de peste graniță, iar apărarea țării pe cetățile care păzeau intrările și locurile de trecere". Datorită atenției deosebite pe care a acordat-o dezvoltării oștii țării și a sistemului de apărare, Mircea apare ca singurul mare domn de război al Țării Românești, singurul care s-a putut menține ani de-a rîndul ca dușman al turcilor. Aceasta se datorește cetăților și faptului că el s-a putut întemeia pe toate puterile intacte ale țării. În aceasta stă importanța lui unică în istoria noastră".

Cronică măruntă

domeniu, lucrarea — anunță ziarele — va deveni un îndreptar oficial și, mai ales, va fi întrebuințată în învățămînt".

● Concertează, **la Aro și, respectiv, la Ateneu, celebrul cîntăreț de operă italian Tito Schipa.**

● George Georgescu, **directorul Filarmonicii din București, este decorat de Hitler cu „Vulturul german" în gradul de ofițer, distincție înmînată dirijorului de ministrul Reichului la București, Manfred von Killinger.**

● Romulus Dianu, **în revista** *Preocupări literare*: **„Știm să scriem pe două mii de pagini ceea ce Antichitatea știa să scrie pe o piatră, în cîteva cuvinte, și asta se cheamă «romanul psihologic»".**

● Un nou **gen de escrocherie, anunță ziarele. În tramvai și pe la chioșcurile de ziare și tutun, îndeosebi, cînd cineva schimbă o monedă de 100 lei i se strecoară, în rest, în locul unela sau chiar a două monezi de zece lei, o fisă de telefon sau două, a cărei valoare e numai de șapte lei. Repetat, sistemul dă cîștiguri ilicite celor ce simulînd nebăgarea de seamă, o nevinovată confuzie, grabă îl practică repetat.**

● La Sărata-Monteoru, **în așezarea neolitică cercetată aici de prof. I. Nistor, sînt aduse la lumină noi vestigii arheologice, privind sistemul de fortificații. Pe lîngă așezarea neolitică, au fost dezvelite și două cimitire cu peste 200**

OCTOMBRIE 1942

Constantin Tănase într-un spectacol pe stadionul ANEF

Cronică măruntă

morminte de înhumație din epoca bronzului.

• În Cișmigiu **sînt două cîntare automate, din acelea în care introduci o monedă de 2 lei și-ți indică greutatea. Dar unul din aceste două cîntare, sau poate amîndouă, este defect. Pentru că un copil, cîntărit la cîntarul de la intrarea dinspre B-dul Elisabeta a avut 21 kg, iar la cîntarul de la debarcader numai 15 kg.**

• Pe scena **Teatrului Național are loc premierea baletului** Demoazela Mărîuța, **de Mihail Jora. În distribuție: Floria Capsali, Josefina Krannich, Oleg Danovski, Trixi Checais etc.**

• La 16 octombrie, **în Piața Brătianu, se deschide „Expoziția Transnistriei", în cadrul căreia sînt prezentate produse agricole, mașini și tractoare agricole, bunuri ale industriei alimentare, ușoare etc.**

• Săptămînalul **italian** Meridiano di Roma **publică un studiu consacrat operei lui Liviu Rebreanu, pe care îl socoate printre „culmile literaturii mondiale".**

• La Dresda, **s-au realizat primele fotografii colorate. „Acest fapt — scrie** Acțiunea **—, care revoluționează întregul domeniu al fotografiei poate fi prezentat numai cu ocazii speciale, iar amatorul fotograf va trebui să mai aibă răbdare pînă ce va putea face experiențe proprii cu noul procedeu, din motive impuse**

În 1688, la 19 octombrie, se stingea din viață domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino (*Magazin istoric,* nr. 11, 12/1982). Evocîndu-l, *Gazeta militară* relevă eforturile domnitorului de a „face țara cultă și civilizată: a strîns cărturarii la curte; a încurajat scrisul; a înființat cea dintîi școală românească; a mărit oastea țării; a înființat primele fabrici industriale.

Binefacerile lui voievodale — continuă revista citată — au trecut și în Ardeal; a încurajat tipărirea cărților; a îndemnat la traducerea Bibliei în graiul românesc și de aci a rămas și numele *Biblia lui Șerban Cantacuzino.* Este o datorie pioasă și patriotică să-i pomenim numele acestui mare voievod al neamului românesc, adevărat ctitor al limbii străbune, al bisericii străvechi și al cărții tipărite și răspîndite".

Pornind de la vizita delegației de ziariști finlandezi, condusă de Ragnar Numelin, directorul presei din Ministerul afacerilor străine al Finlandei, Pamfil Șeicaru scrie despre eroismul cu care finlandezii și-au apărat țara în fața invaziei sovietice *(Magazin istoric,* nr. 12/1990). „Finlanda — notează autorul — deși mare ca întindere, prin numărul mic al populației este o țară mică, dar ce splendid spectacol de măreție a dat această țară mică atunci cînd s-a măsurat singură cu imensitatea Rusiei sovietice. În fața unei lumi încremenite de spaimă și de admirație, Finlanda s-a luptat singură, cu propriile ei mijloace, primind drept ajutoare doar încurajări ipocrite".

Această „vijelioasă energie finlandeză", arată P. Șeicaru, „era dezlănțuită de iubirea de patrie și de pasiunea de libertate.

În concepția finlandeză — continuă gazetarul — Patria și libertatea se confundă, fanatismul libertății este expresia cea mai înaltă a iubirii de Patrie. Și orice mutilare adusă Patriei este o ciopîrțire a ideii de libertate, orice mărginire a libertății o înjosire a Patriei. De aici asprul lor orgoliu național. La ei, totul trebuie să răsară din viață, din realitățile naționale finlandeze".

Să ne oprim în cronica noastră și într-o așezare rurală, prin intermediul unei relatări publicate în revista *România eroică,* fondată și apărută la Cluj, pînă în august 1940, iar apoi mutată în București, în urma odiosului dictat de la Viena. Este vorba de comuna Luncavița, din jud. Tulcea, „comună veche românească, așezată pe vechi urme romane, ca multe din localitățile din Dobrogea".

Sînt relevate cîteva dintre realizările locuitorilor, între care înființarea unei cooperative, condusă de Constantin N. Spiru, care

Hotel din Moscova bombardat de hitleriști

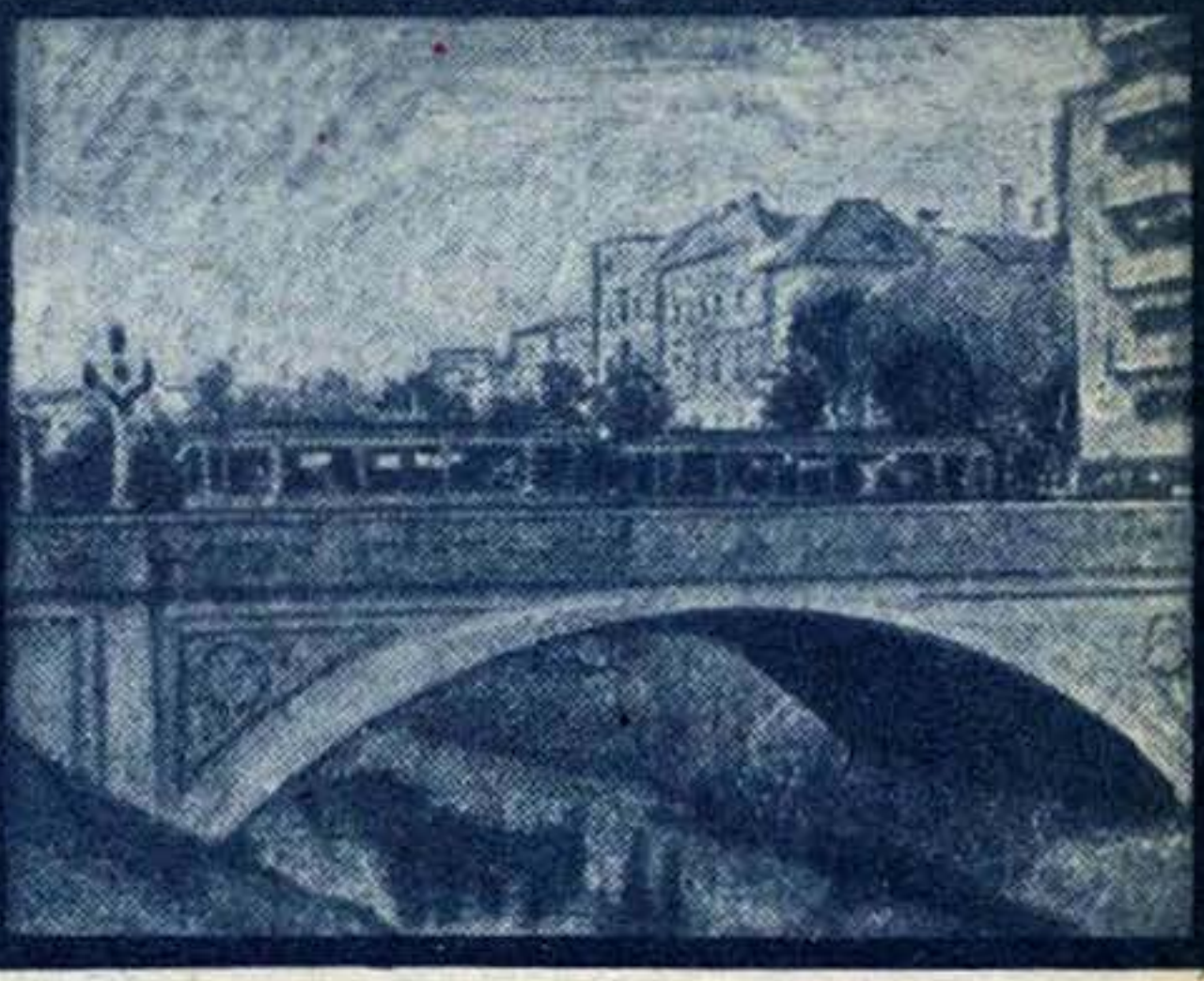

Un pod de altădată — Izvor

„a cedat terenul pe care a construit cooperativa, iar construcția amenajată pentru necesitățile ei posedă și o mare sală pentru reprezentații culturale, cu scenă amenajată pentru teatru". Este consemnat, de asemenea, efortul sătenilor de a realiza „o serie de îmbunătățiri pe care nu le găsim decît în rari așezări rurale. Pe lîngă clădirile confortabile diseminate în comună, găsim aici apă captată de la munte, adusă prin conducte de fontă. În momentul cînd ne-am oprit în trecere prin această comună, dinamismul imprimat activității de renovare și progres l-am găsit în plin avînt. La școală era un stup de activitate de renovare. La biserică am găsit pe pictorul Gh. Cardaș, care face o operă minunată de pictură bisericească. Trebuie să menționăm că locuitorii înșiși în mod individual contribuie la pictarea bisericii lor, plătind fiecare după putere anumite figuri de sfinți".

Înfăptuirile din Luncavița, se arată în încheierea articolului, „dovedesc ce se poate face de o singură forță dinamică, atunci cînd devotamentul pentru binele public, spiritul de sacrificiu și puterea de înfăptuire pe teren nu lipsesc".

Mai reținem din știrile culturale apărute în presa din urmă cu cinci decenii. Revista științifică *V. Adamachi* publică o evocare a lui Petru Poni *(Magazin istoric*, nr. 8-10/1981), la o sută de ani de la nașterea sa, semnată de prof. C.G. Rodreag. Sînt citate cuvintele lui Poni, cînd, în 1906 a fost sărbătorit pentru 40 ani de carieră didactică: „Noi, cei bătrîni, am putut lucra numai foarte puțin pentru știință, căci grele au fost timpurile în care s-au petrecut anii viguroși ai tinereții noastre. Datoria ne-am făcut-o, rezultatele, le va dovedi timpul. Convingerea puternică pe care am căpătat-o în lunga-mi carieră este că viitorul neamului nostru este asigurat".

La Bratislava, apare în limba slovacă lucrarea lui Ion Lupaș *Privire sintetică asupra poporului român.* „Ilustrul nostru istoric — scrie ziarul *Viața* — expune aici liniile largi ale istoriei poporului nostru, scoțînd cu deosebire în relief semnificația pe care în toate timpurile a avut-o în evoluția noastră istorică ideea unității naționale. Teza aceasta este ilustrată luminos prin evidențierea identității formelor politice ale cnezatelor române din Transilvania, Muntenia și Moldova și prin demonstrarea neîntreruptelor legături dintre cele trei regiuni românești. În ultima parte a expunerii, prof. Lupaș a reliefat forța creatoare a României moderne".

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

de necesitățile războiului".

● Mărturii ale trecutului în folclor **se intitulează conferința pe care o ține joi, 1 octombrie, Ovidiu Papadima la Universitatea Radio.**

● Pe aeroportul **militar Cotroceni se toarnă ultimele secvențe din coproducția româno-italiană** Escadrila albă. **Asistă regele Mihai și regina mamă Elena.**

● Direcțiunea **Teatrului Național din București roagă pe toți cunoscuții, rudele sau familiile actorilor care posedă fotografii, afișe sau orice alt document în legătură cu trecutul nostru teatral să binevoiască a le încredința Muzeului Teatrului Național, prin George Franga.**

● La Galerille **Kretzulescu este deschisă expoziția** Portretul în pictura română contemporană. **Prefața catalogului expoziției este semnată de Petru Comarnescu. Între exponate — două de un interes documentar inedit: ultimul portret al lui Mihai Eminescu, de Sava Henția, și chipul poetului Grigore Alexandrescu, de Constantin Stăncescu.**

● Cu prilejul **împlinirii a 250 de ani de la nașterea episcopului Inocențiu Micu-Klein (1692-1768), mitropolia unită din Blaj organizează un concurs cu un premiu de 10 000 lei pentru cea mai reușită baladă sau cel mai reușit poem care să glorifice personalitatea cărturarului, luptător pentru drepturile naționale ale românilor.**

Dicţionar istoric

Revista Magazin istoric **a iniţiat — prima şi singura în publicistica istorică românească — un „Dicţionar istoric" al statelor independente din fosta Uniune Sovietică. În continuarea serialului nostru, din care pînă acum au apărut fişe istorice consacrate Estoniei, Letoniei şi Lituaniei, ne oprim, în acest număr, la Ucraina, urmînd ca în numerele viitoare să oferim cititorilor noştri informaţii istorice despre alte ţări suverane ex-sovietice.**

UCRAINA

Ucraina (603 700 km² şi 51 200 000 locuitori — ucraineeni, ruşi, români, evrei, bieloruşi, polonezi, bulgari etc., conform recensămîntului din 1987) se întinde în sud-vestul părţii europene a fostei U.R.S.S., partea sa de Cîmpie rusă fiind mărginită în sud de Marea Neagră şi Marea de Azov şi tăiată de apele Niprului[1]. Literal, denumirea Ucraina provine de la slavul *krai* = margine, periferie, deci regiune de margine, de frontieră, „marcă", raportat geografic la zona Moscovei.

Trăsăturile sudului faţă de nordul moscovit sînt vizibile în arhitectura oraşelor — notează surse de referinţă încă de la începutul veacului nostru —, în mentalitatea ţăranilor, în particularităţile folclorului, ale limbii, diferită de rusă, în activităţile economice, ca şi în cosmopolitismul populaţiei. Toate acestea prezintă aspecte străine Rusiei.

Unul dintre grînarele Europei, cunoscută pentru cernoziomurile sale, Ucraina produce grîu cît Franţa, mai mult cărbune decît bazinul Ruhrului şi mai mult oţel decît Marea Britanie şi ocupă o suprafaţă mai mare decît Franţa.

Istoria veche a Ucrainei se confundă cu cea a primelor secole ale lumii ruse. Pe teritoriul ţării, societatea omenească a apărut la mijlocul mileniului I î.e.n., primele urme ale omului datînd (în Crimeea sudică, provincia Volînia, zona Mării de Azov şi a Nistrului) din paleoliticul timpuriu. Locuite succesiv în antichitate de sciţi (sec. VII î.e.n.), greci (VII-V î.e.n.), care au creat acolo oraşele-state Olbia, Tir, Hersones, Pantikapei, în peninsula Kerci — sediu al statului bosporan —, de sarmaţi, alani (sec. II î.e.n., veniţi din stepele Uralilor şi Volgăi), stepele Ucrainei au fost invadate, către sfîrşitul veacului II e.n., de goţi, al căror imperiu germanic s-a prăbuşit sub loviturile hunilor (375). Erau triburile şi populaţiile din marea migraţie a popoarelor, pătrunse în nordul Mării Negre, pentru a-şi paşte turmele în anotimpurile cu vreme frumoasă.

Ucraina occidentală a fost apoi ocupată de o alianţă de triburi slave — cunoscute sub numele de anţi —, în vreme ce zona orientală avea să facă parte, între veacurile VI-X, din imperiul turcesc al chazarilor. Către anii 860, în Ucraina au apărut varegii, războinici scandinavi, iar din anul 862 prima cronică rusă

[1] Evident că, după eliberarea Ucrainei de sub dominaţia sovietică, istoricii ei îşi vor elabora propria istorie, supunînd-o unor noi analize, în spiritul rigorilor ştiinţifice. Menţionăm că în întocmirea acestui documentar, am folosit exclusiv surse primare, respectiv marile enciclopedii istorice existente.

veche, scrisă în sec. XI, de călugărul Nestor în mănăstirea Pecerska, pornea relatarea istoriei Kievului *(Magazin istoric*, nr. 11/1982), capitală a Rusiei kievene, situată pe calea de apă „de la varegi la greci", ce unea Marea Baltică cu Marea Neagră.

De remarcat însă că există numeroase mărturii despre trecutul Kievului cu mult înainte de momentul cu care își începe Nestor povestirea. Un cronicar armean menționa orașul, situat pe malul înalt și pitoresc al Niprului, încă din sec. VII. Un tratat comercial încheiat în anul 911 între Kiev și Bizanț, prin care negustorii ruși căpătau dreptul de a face negoț în Bizanț, dovedea importanța politică a cneazului de Kiev, care se autonumea „prințul rușilor". Orașul era marcat în cronică, în anul 980, ca reședință a cneazului Vladimir, în timpul căruia statul kievean a atins apogeul puterii sale, fiind apoi, vreme de două secole, capitala primului stat rus și cel mai important centru al slavilor de est.

Sub domniile lui Sviatoslav (965-972) și Vladimir Sviatoslavovici (980-1015), statul kievean s-a extins teritorial, iar în 988, cneazul s-a botezat, adoptînd oficial creștinismul. Importanța clerului avea să se facă simțită în curînd în toate domeniile vieții statului. Apropierea de Bizanț a favorizat evoluția civilizației kievene, dar într-o direcție originală. O mare dezvoltare a cunoscut arhitectura, din acea perioadă datînd biserica Deseatina (989-996), catedrala Sf. Sofia și Uspenski din Lavra Kievo-Pecersk (1073-1078), catedrala Spasski din Cernigov (cca 1036). Din timpul domniei cneazului Iaroslav Vladimirovici (cel Înțelept — 1019-1054) datează prima culegere de legi, *Russkaia pravda* (Pravda lui Iaroslav), codificare a dreptului feudal rus, ce reflectă evoluția raporturilor feudale. Tradițiile literare ale Rusiei kievene și bogatul epos oral au pregătit apariția, la sfîrșitul

Vinietă dintr-o hartă a Ucrainei din sec. XVII

În p. 68: *Bogdan Hmelnițki, hatmanul ce a condus marea răscoală antipolonă din bazinul Niprului*

sec. XII, a *Cîntecului despre oastea lui Igor*, monument al vechii culturi ruse.

Pentru Europa, crearea statului rus kievean a constituit un eveniment important, întrucît el unea toate pămînturile est-slave, contribuind astfel la dezvoltarea lor economică și politică. Creată în sec. X, vechea naționalitate rusă a slujit drept bază, pe care s-au format trei popoare slav-răsăritene: rus, ucrainean, bielorus.

Luptele dinastice (conflictele între fiii lui Iaroslav, după moartea sa, în 1054), reprezentînd începuturile dezmembrării politice a statului kievean, aveau să anunțe declinul supremației Kievului, proces „aureolat" de invazia tătară. A urmat atunci o amplă mișcare de populații, din bazinul Niprului către nord-vest și vest. În urma acestor deplasări s-au format trei mari provincii: Galiția și Volînia la vest și Rostov-Suzdal la nord. În sec. XI au apărut peste 60 noi orașe, iar în următorul — peste 200. În anul 1199, prințul Volîniei, Roman Mstislavici, avea să unească Galiția și Volînia. 41 ani mai tîrziu, în 1240, Kievul era distrus de tătari. Mitropolitul Kievului (mitropolia fusese înființată în 1036) părăsea orașul, pentru a se instala în nord, la Vladimir.

Dacă pentru Ucraina secolul XIII a însemnat momentul supunerii ei în fața cuceritorilor mongoli, în veacul următor, țara a intrat sub stăpînirea marelui ducat al Lituaniei și a Poloniei. Marele duce Gediminas (1316-1341), cel care a purtat titlul de „rege al lituanilor și rușilor", a cucerit Minskul, Poloțkul, Vitebskul etc. În 1363 Kievul a fost anexat de Cazimir III al Poloniei, care, în 1349, cucerise Galiția și Volînia occidentală. Această politică de extensie teritorială a marilor duci lituanieni va fi brusc oprită de Uniunea polono-lituaniană de la Krewo, din 1385, încheiată în urma căsătoriei lui Wladislaw Jagello, marele duce al Lituaniei, cu Jadwiga, regina Poloniei, Wladislaw devenind rege al Poloniei. Acolo, la Krewo, „ținuturile lituaniene și ale rușilor" au fost anexate „perpetuu" la coroana Poloniei.

Actul de la Krewo a avut grele consecințe asupra destinului Ucrainei, pentru o lungă perioadă de timp. Imense proprietăți s-au constituit atunci în profitul marilor seniori polonezi sau polonizați, țărănimea acestei „mărci" fiind redusă la starea de sclavie. Dezvoltarea exportului de grîu din Galiția și Volînia — ultima dintre ele provincie-sediu și a vieții cul-

turale a Ucrainei în acea perioadă — a antrenat o întărire a sistemului seniorial. În vreme ce marea nobilime locală era pe cale de dispariție, țăranul devenea servitorul micii nobilimi poloneze sau polonizate. Fugind de această tiranie, țăranul ucrainean a emigrat către acea parte a bazinului Niprului unde mongolii lăsaseră pustiu în urma lor. Acolo, regele Poloniei a acordat ulterior mari domenii nobililor, ce i-au urmat pe țărani.

Către mijlocul sec. XVI, tătarii, alungați din guberniile Kazan și Astrahan, s-au stabilit pe malul Mării de Azov și în Crimeea. Populații libere, venind din Ucraina orientală, au coborît tot atunci din Rusia Mare și s-au statornicit în zona dintre Nipru și Don, formînd sate ale țăranilor liberi — Slobidska Ucraina, în limba ucraineană —, în vreme ce popoare din Rusia Mică au ocupat ținuturile de pe malul drept al Niprului[1].

Acești noi locuitori erau așa-numiții cazaci ucraineeni, ducînd o viață preponderent războinică, sub conducerea unui comandant, „executor al puterii executive". La început, populația creștină din zonă i-a simțit pe acești noi sosiți ca o avangardă contra agresiunilor tătare, foarte frecvente. Curînd însă, cazacii au devenit, din protectori, persecutori ai popoarelor din jurul lor, asupra cărora comiteau fel și fel de agresiuni, fără un alt motiv decît voluptatea jafului. Uneori țăranul nu-și putea ocoli soarta de sclav decît intrînd în trupele cazacilor, liberi de corvezi și impozite, pentru că încă mai păstrau trăsăturile vieții nomade.

Dacă marii duci lituanieni și-au păstrat suveranitatea în Ucraina orientală, adoptînd totuși și vechile obiceiuri kievene, Ucraina occidentală a suportat o tot mai accentuată polonizare, consacrată printr-o ordonanță din 1434. Polonia a încurajat pătrunderea Romei, în această țară ortodoxă, urmărind să impună biserica uniată ca biserică națională. Poziția Poloniei față de Ucraina s-a consolidat o dată în plus în iulie 1569, cînd prin Uniunea de la Lublin se consacra definitiv unirea Poloniei și Lituaniei în „Reczpospolita Polska" (monarh, dietă și monedă comune). Lituania nu păstra decît Bielorusia, în timp ce Polonia obținea cea mai mare parte din teritoriul ucrainean. În urma acestui act, organizarea socială a Ucrainei era total transformată: posturile administrative-cheie treceau în mîinile polonezilor, aristocrația fie se poloniza, fie își pierdea drepturile, ba, mai mult, numai catolicii aveau drept de cetățenie. Un Conciliu de la Brest, din octombrie 1596, unea Biserica ortodoxă ucraineană cu Roma. În replică, s-au format atunci în diferite zone ale Ucrainei, și îndeosebi la Lvov, organizații culturale pentru salvgardarea vieții naționale și religiei ortodoxe. Acest elan marca prima Renaștere ucraineană, caracterizată, în acea situație confuză, prin căutarea protecției Moscovei ortodoxe și dese apeluri către organizațiile cazace din Ucraina orientală.

Polonia a încercat să-i înregimenteze și să limiteze numărul cazacilor, ceea ce a provocat, în rîndul lor, un lanț de revolte. După ce, în secolul XV, se constituise Hanatul Crimeei, în secolul XVI, s-a format așa-numita Sece zaporojeană, centrul căzăcimii independente zaporojene. La început, regii Poloniei preferaseră să lase deplină autonomie acestor transfugi dincolo de cataractele Niprului, în schimbul contribuției lor la apărarea, de incursiunile tătare, a bogatelor cîmpii cultivate. Apoi, odată ce pericolul tătar se diminuase, Polonia și-a schimbat politica față de cazaci, tinzînd să-i supună efectiv autorității ei. Răniți în convingerile lor religioase, ortodoxe, cazacii, obligați să se convertească la catolicism, impus de polonezi, s-au răsculat deseori. Revoltele lor au început încă de la sfîrșitul sec. XVI (1590), continuînd în 1606-1607, cu mișcarea lui Ivan Bolotnikov, toate mișcări antipoloneze, dar soldate cu eșecuri. Unul dintre hatmani, Piotr Konaszewicz-Suhaidacinîi, a crezut că poate obține o recompensă de la polonezi pentru ajutorul ce îl acordase acestora în războiul împotriva Turciei, din 1620-1621; el sperase — în zadar — în restabilirea mitropoliei ortodoxe la Kiev.

Anul 1638 a marcat o nouă revoltă a cazacilor împotriva magnaților poloni. 6 000 cazaci au fost atunci înregistrați, ei urmînd să se supună nobililor polonezi. Situația, greu de suportat pentru cazacii ucraineeni, avea să dureze pînă în 1647, cînd locuitorii din Slobidska Ucraina s-au orientat spre Moscova.

În anul 1648 a avut loc, sub comanda hatmanului Bogdan Hmelnițki (1595-1657), o mare răscoală antipoloneză, în întregul bazin al Niprului. La 28 mai, cazacii au repurtat o primă victorie la Korsun. Dar Volînia și Galiția au fost luate cu asalt de polonezi și, prin acordul de la Zborov (18-20 august 1649), cazacii nu au obținut nici una dintre revendicările lor. Bogdan Hmelnițki a cerut atunci ajutor țarului Rusiei și, în 1653, Zemski Sobor din Moscova a decis „să ia sub înalta sa protecție armata zaporojeană". Era astfel aprobată, de către acest înalt for administrativ al Rusiei, unirea Ucrainei cu Rusia. La 8 ianuarie 1654, Rada din Pereiaslavl proclama intrarea Ucrainei în componența Rusiei. Totodată, cazacilor le erau garantate libertățile tradiționale și autonomia. Populația Ucrainei și clerul ei depindeau acum total de Moscova. Cazacii nu mai aveau dreptul să-și administreze teritoriul[2].

[1] În concepția țarului, care revendica pentru pămînturile lui numele de Rusia Mare, țara Niprului nu era decît „Rusia Mică". Aceste două denumiri aveau să treacă prin secole: Rusia Mare, pentru Rusia, și Rusia Mică, pentru Ucraina.

[2] În apus a circulat, la jumătatea veacului XVII, lucrarea *Description de L'Ukraïne*, a cavalerului de Beauplan, care a locuit multă vreme în Polonia.

Un nou tratat ruso-polonez din 1658 punea capăt politicii ezitante a hatmanilor și împărțea Ucraina în două: partea orientală revenea Rusiei, cea occidentală Poloniei. Decepționată, sfîșiată acum de două stăpîniri, populația, divizată, suporta contralovitura unei politici incerte. Ucraina, slăbită, își desfășura întreaga viață națională pe malul stîng al Niprului. Moscova urmărea în continuare politica de centralizare, iar poporul, hărțuit între comandanții cazaci și oamenii țarului, aspira la liniște, la calm.

Care nu vor sosi curînd. În urma războiului ruso-polon din 1654-1667, încheiat prin armistițiul de la Andrusovo (30 ianuarie 1667), Polonia recunoștea alipirea Ucrainei răsăritene la Rusia (Smolenskul și Kievul reveneau acesteia), iar Ucraina apuseană și Bielorusia aparțineau Poloniei. Sau, altfel spus: Galiția rămînea magnaților polonezi; malul drept al Niprului, răvășit periodic de tătari, revenea Poloniei; malul stîng și regiunea vecină Kievului, de pe malul drept al Niprului, aparțineau țarului rus.

Începea atunci, în 1667, prin armistițiul de la Andrusovo, dezmembrarea Poloniei, a ținuturilor ucrainene și, totodată, rusificarea lor. O relativă liniște a adus în regiune hatmanatul lui Ivan Stepanovici Mazepa (1644-1709), a cărui politică externă a balansat, o vreme, între Petru cel Mare al Rusiei și Carol XII al Suediei. Dar alierea lui Mazepa, în timpul bătăliei de la Poltava, din 8 iulie 1709, cu trupele lui Carol XII împotriva lui Petru cel Mare — bătălie ce avea să schimbe soarta războiului nordic (1700-1721) în favoarea Rusiei — a pus capăt speranțelor ucraineenilor de eliberare de sub țarii ruși. Încercarea lui Mazepa — intrat în istorie și literatură ca prototip al trădătorului — de a scutura jugul moscovit și de a obține astfel independența Ucrainei dăduse deocamdată greș. Dezastrul, pentru suedezi și ucraineeni, de la Poltava anunța viitoarea aservire definitivă rusească a Ucrainei. Represiunea Moscovei a fost teribilă. Mazepa a fost excomunicat, a fugit la Bender, împreună cu o anume parte din oamenii săi, unde a și murit nici două luni mai tîrziu. Ucraina avea să fie mai supusă decît oricînd Moscovei. În 1720, un ucaz al lui Petru cel Mare interzicea limba ucraineană, iar în 1722, țarul înființa un colegiu special, însărcinat să-l supravegheze pe hatman, a cărui demnitate era absolut formală din punct de vedere administrativ. Ucraina devenea o simplă provincie a Rusiei. La Belgorod, în Slobidska Ucraina, se instala un reprezentant permanent al țarului.

Procesul se va accentua în timpul domniei următorilor țari ruși. În intervalul dintre domnia lui Petru II (1727-1730) și vremea țarinei Elizaveta (1741-1762), Ucraina și-a regăsit cîteva libertăți, dar țara era în continuare foarte slăbită. În 1755, Rusia, suprimînd drepturile de vamă cu Ucraina, a anexat din punct de vedere economic această regiune.

În noiembrie 1764, Ecaterina II a abolit instituția hatmanatului, înlocuind-o printr-un așa-numit „Colegiu mic-rus". Dar, în vreme ce practica această politică în Ucraina orientală, Rusia pregătea și anexarea Ucrainei poloneze, cultivînd disensiunile sociale și pasiunile ortodoxe. În contextul întemeierii „Confederației de la Bar", de către nobilimea polonă catolică, în februarie 1768, confederație îndreptată — cu trupe chiar — împotriva regelui Stanislaw Poniatowski și a Rusiei, Ecaterina II, „provocată" de puternica răscoală a lui Pugaciov din 1775, a lichidat Secea zaporojenilor, numeroși cazaci zaporojeni, cunoscuți pentru firea lor independentă, fiind masacrați sau alungați către Marea Neagră, unde prezența lor putea fi utilă. Un alt ucaz emis de țar, în 1781, desăvîrșea dispariția autonomiei ucraineene, un altul, din 1783, îi lega definitiv pe țărani de pămînt și declara anexat la Rusia hanatul Crimeei, populat în ultimii ani cu coloniști din Moscova, cu sîrbi și germani. Anul 1786 marca secularizarea averilor Bisericii ucraineene. ■

(Va urma)

Florentina DOLGHIN

---

la curtea lui Sigismund III și Wladislaw VII (1632-1648). Făcînd de acolo numeroase călătorii în Ucraina pînă în Crimeea, cavalerul s-a întors acasă, la Rouen, și a publicat în 1660 lucrarea menționată, însoțită de o hartă a locurilor, în care, cu mult spirit de observație, descrie modul de viață al cazacilor, organizarea lor civilă și militară, superstițiile, sărbătorile etc. Ucraina și locuitorii ei au intrat ulterior în casele multor lectori din Germania, Anglia, Rusia, din țări unde era bine cunoscută limba latină, întrucît cartea a avut multe traduceri.

Pornind dintr-o anumită pătrățică și mergînd într-o anumită ordine veți obține titlul unui tablou inspirat din Războiul de Independență și numele autorului lui.

Gheorghe BRAȘOVEANU

	A	L	A	E	G
T	A	C	O	R	I
U	C	I	N	O	G
L	D	A	N	R	E
L	E	D	R	C	S
A	S	M	I	U	

HOLOCAUSTUL ROMILOR:

„Căpitanul Simone“ depune mărturie

CHRISTIAN BERNADAC

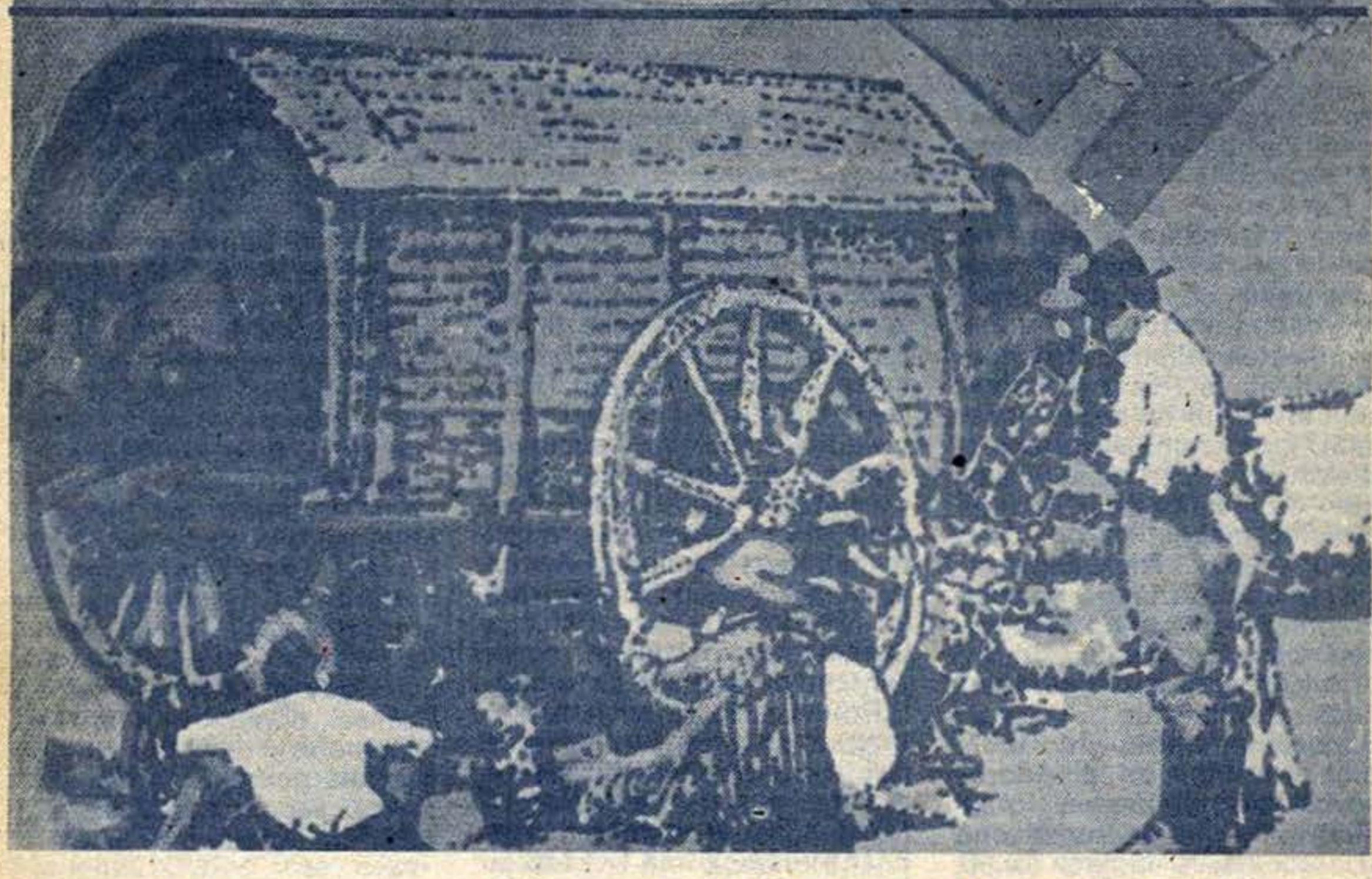

E indignată[1].

— Știți, eu m-am născut în 1910. O să am 70 de ani. Și pe urmă a fost Ravensbrück-ul...

Prin fereastra larg deschisă zăresc doi stîlpi ai turnului Eiffel. Anne-Marguerite Dumilieu, „căpitan Simone“ din rețeaua de rezistență și informații „Mousquetaire“, scoate unul cîte unul documentele ce i-au însemnat lupta și calvarul.

— Treizeci de ani. Mi-au trebuit treizeci de ani ca să mi se recunoască în cele din urmă că am fost sterilizată la Ravensbrück. De fiecare dată mi se spunea același lucru: „Nu sînteți nici evreică, nici țigancă, iar sterilizările nu s-au făcut decît evreicelor și țigăncilor. Mă îngrășasem cu 50 kg, iar suferințele fizice erau insuportabile. Au înțeles. Ah, dacă aș fi fost evreică sau țigancă!

Și, totuși, aventura „Simonei“, deși unică, este ușor explicabilă și se integrează perfect în acea „logică“ — și ea unică — a universului concentrațional. Reiau, împreună cu Anne-Marguerite Dumilieu, rînd cu rînd, relatarea pe care ea a redactat-o după ultima intervenție chirurgicală din 1971[2].

— Era 14 octombrie. Sfîrșitul anului '40 fusese mai ușor. Lucram de trei zile în Kommando. Cariera și în dimineața aceea corvoada nisipului... Mă ascunsesem sub pătură.

M-am gîndit deseori la dimineața aceea și am încercat mult timp să-mi regăsesc în amintiri semnul venit de sus, premoniția, avertizîndu-mă că nu trebuie să rămîn și că ar fi fost mult mai bine pentru mine să mă fi dus la cariera de nisip decît să fi așteptat destinul. Dar Dumnezeu nu mi-a făcut nici un semn.

Eu, un cobai

A intrat Ivenska. Era o poloneză de 18 ani care n-a rezistat regimului de la Ravensbrück. Fără să aibă o atracție

[1] Fragment din lucrarea *L'Holocauste oublié, Le massacre des tsiganes*, preluat cu titlul și subtitlurile noastre, în continuarea celor cinci episoade prezentate anterior cititorilor noștri.

[2] Publicată în 1975 la editura SEFA, sub titlul *Moi, un cobaye* (Eu, un cobai).

deosebită pentru lesbianism, devenise totuși amanta unei nemțoaice de 50 de ani, ale cărei favoruri i-au îngăduit să supraviețuiască în condițiile unui confort relativ.

Era poate 10.30 cînd ea a intrat în baracă. Nu m-a văzut. Lungită pe patul aflat la cel de al treilea nivel, mi-am tras pătura peste cap. Ivenska a început să citească încet o listă de numere scrise pe o hîrtie mototolită. Patru fete îi răspunseră și, una cîte una, veniră lîngă ea. Polonеza chemă ultimul număr matricol, dar de astă dată nimeni nu veni să se așeze lîngă ea.

Ea urlă că dacă nu răspunde, se va duce s-o înștiințeze pe nemțoaică. Apoi își schimbă tonul și spuse că cele cinci fete pe care le chemase erau de fapt privilegiate... că vor fi eliberate, că era un schimb organizat de Crucea Roșie. N-am crezut desigur nici un cuvînt din minciunile astea. Șiretlicul ăsta era de multă vreme cunoscut. Atunci de ce am dat deoparte pătura ce-mi ascundea fața? De ce am ridicat capul? Ea mă văzu.

— „Tu ești 95628"?

Ăsta era numărul matricol al deținutei pe care o căuta. I-am răspuns că nu eram 95628 și că eram bolnavă. M-a întrebat dacă sînt franțuzoaică. I-am răspuns că eram într-adevăr franțuzoaică... și protejată de legile războiului și că, de altfel, dacă își asuma riscul să mă oblige să mă scol, nu-i puteam fi de nici un folos.

Nu-mi răspunse, sări pe primul nivel al patului meu și lovi, la întîmplare, strigîndu-mi: „Scoală-te". Ciomagul îmi atinse vîrful piciorului. M-am sculat.

Cele patru fete în spatele cărora mă împinsese erau țigănci de vreo 20 de ani. Știam bine că țigăncile nu vor fi eliberate. Știam, de asemenea, că unele dintre ele fuseseră expediate cu forța în bordelurile pentru soldații aflați în permisie. Am cerut Ivenskei să uite că am ridicat capul, să uite că m-a văzut, să se prefacă așa, ca și cum nu s-a întîmplat nimic. M-a privit, poate, cu o oarecare compasiune.

— Îmi placi, îmi plac mult franțuzoaicele, dar dacă mă întorc la infirmerie cu patru fete în loc de cinci, or să mă bată. Mi-e frică de lovituri. Nu vreau să fiu bătută, nu mai vreau niciodată.

Infirmeria nu era altceva decît o baracă întocmai ca celelalte, puțin văruită. La intrarea drumului desfundat ce ducea spre ea, o săgeată indica „infirmerie". Urmărind cu ochii direcția acelei săgeți, am zărit lungite pe pămînt un halucinant șir de femei goale. Am crezut mai întîi că-i vorba de deținute pedepsite, cărora li s-a aplicat acest supliciu inedit. Cînd n-am mai fost decît la vreo cîțiva metri de femeile întinse pe jos, mi-am dat seama că erau moarte.

Erau acolo vreo cincizeci de cadavre descărnate, peste care ceața ce se împrăștia încet așternuse o rochie de rouă, ca un lințoliu strălucitor și impalpabil. M-am agățat de brațul polonezei, care m-a respins. Căzînd, genunchiul a atins piciorul unei moarte. M-am tîrît pînă la poarta infirmeriei.

Am așteptat multă vreme, la cîțiva pași de șirul cadavrelor umede. Un bărbat într-o bluză albă ne-a strigat să ne dezbrăcăm. Am rămas așa, goale, peste două ore. Eram vinete și nu ne deosebeam prea mult de celelalte femei livide, lungite pe pămînt. Doar că noi mai eram în viață și stăteam în picioare.

Bărbatul în bluză albă s-a întors, a spus cîteva cuvinte polonezei, care ne-a împins spre ușa deschisă.

Linguriță bisturiu

La început, n-am distins nimic decît un coridor lung întunecos în fundul căruia se decupa, în fața unei uși cu sticlă, silueta clară a unei infirmiere. Ea ne-a spus să intrăm într-un fel de celulă cu o fereastră prin care se zărea cerul și, sus de tot, un soare palid.

Prin ușa de sticlă, am văzut deodată fața unei prietene de origine engleză, căreia o diplomă a Crucii Roșii britanice îi dăduse posibilitatea să fie afectată infirmeriei. M-a întrebat ce căutam acolo. I-am răspuns că nu știu și că mi-e frică. Ea a privit o clipă țigăncile, mi-a pus încet mîna pe cap, așa cum faci cînd vrei să liniștești copiii. Mi-a spus că va încerca să afle de ce eram acolo cu țigăncile.

Peste cîteva minute, nemțoaica cu bluza albă s-a întors și ne-a pus să intrăm într-un culoar lung, de unde se zăreau ofițeri examinînd plăci radiologice sau, pe tabla neagră, figuri anatomice. Apoi, ne-a împins într-un colț retras, fără fereastră, dar mai bine mobilat decît prima sală de așteptare. Era o căldură insuportabilă. Picături mari de sudoare șiroiau de-a lungul corpurilor tuciurii ale celor patru fete tăcute.

Un bărbat intră și chemă pe una din ele. O țigancă se ridică. Dacă avea 20 de ani. Fața îi era brăzdată în urma încercărilor prin care trecuse și a oboselii. Întoarse capul spre mine, schiță un mic semn cu mîna și-l urmă pe soldat. Auzii ușa trîntindu-se, apoi o altă ușă și, după cîteva clipe de tăcere, un țipăt lung, care se stinse încet, treptat, ca șuierul unei sirene.

Cînd țiganca se înapoie, tîrîtă de două deținute, își schimbase privirea. Ochii ei păreau transparenți ca cei ai drogaților. Sughița încet de plîns și sughițurile păreau că n-o să mai înceteze niciodată. Își puse mîinile crispate pe pîntecul gol.

Una după alta fetele ieșiră și am mai auzit de trei ori urletele lor. Ca și prima, ele se întoarseră buimace și cu privirile rătăcite.

Am mai așteptat peste o oră. Bărbatul s-a înapoiat. Purta o uniformă veche verde și cizme lăbărțate. Sub boneta decolorată apăreau cîteva șuvițe cărunte. S-a aplecat spre mine și m-a întrebat în șoaptă, pe un ton aproape

confidențial: „Tu ești franțuzoaică?"

Fără să-mi aștepte răspunsul, m-a luat de braț și m-a dus spre ușă. Știam acum că voi trăi clipe îngrozitoare. Am rezistat. Mi-a dat drumul surprins, m-a privit și mi-a spus fără mînie, ca și cum ar fi fost vorba de un eveniment ineluctabil, de o fatalitate.

— Trebuie să mergi.

N-am făcut decît cîțiva pași pe coridorul cu sticlă. Mă luă din nou de braț ca să mă conducă spre o odăiță goală, care trebuie să fi fost, odată, o sală de dezinfecție. O infirmieră mă aștepta. L-a întrebat ceva pe soldat. El răspunse că „eram ultima și că eram într-adevăr franțuzoaică". Rămase o clipă în fața mea, mă examină cu atenție fără să spună nimic, apoi plecă. Cînd să iasă din sala de dezinfecție, se întoarse și mă mai privi o dată. Înainte de a intra în sala de operație m-am încrucișat cu o deținută pe care o mai zărisem în lagăr. Am întrebat-o ce o să mi se facă. Mi-a răspuns că nu e ceva grav. Că-i vorba probabil de o prelevare. Infirmiera, ridicînd din umeri, mă împinse în sală.

La început, n-am văzut nimic altceva decît un bec electric care atîrna la capătul unui fir și, sub bec, într-un cerc de lumină gălbuie, un borcan de dulceață. Mi-au revenit pentru cîteva clipe în minte amintiri anodine și îndepărtate: cîntece copilărești, vacanțe. Eticheta multicoloră, pe care distingeam cuvintele „cireșe" și „zahăr" mi-aducea aminte de bucătării călduțe, de bufete pline de mirosul pîinii proaspete și de interminabile gustări cu veri dolofani și proști. Două femei în bluze m-au luat de umeri. Am revenit acolo unde mă aflam.

Atunci mi-am dat seama că luasem un bisturiu drept linguriță. În borcanul cu dulceață, care mă făcuse să visez cîteva clipe, se afla un bisturiu.

Am înțeles că nu-i vorba de o prelevare. Am încercat să mă desprind. Cele două femei îmi răsuciră brațele la spate. Cea mai mare îmi spuse că e cehă și că e deținută ca și mine. Cealaltă îmi murmură la ureche că nu trebuie să le complicăm viața și că, oricum, nu puteam scăpa de ce mă așteaptă. Venisem pentru o injecție, voi fi injectată.

Era prima dată cînd auzeam vorbindu-se de injecție. Le-am rugat să-mi spună de ce și unde trebuia să fiu injectată. Ceha mi-a zîmbit și mi-a spus să nu fiu îngrijorată, că erau doctorițe și știau că nu se moare dintr-asta, că să fiu ascultătoare și să las să mi se facă ce trebuie. O altă femeie în bluză se apropie de mine. Am recunoscut-o. Era o franțuzoaică. Ea era într-adevăr doctoriță.

Îmi spuse și ea că nu trebuie să mă împotrivesc, că nu-i face nici o plăcere treaba pe care o face, dar că n-are altă alegere.

Cele două cehe îmi prinseră brațele. Franțuzoaica îmi apucă glezna. Urlam. Ceha îmi trase cîteva perechi de palme. Zăpăcită, m-am lăsat tîrîtă pînă la piciorul mesei pe care, în borcanul de dulceață, strălucea lama bisturiului. Am reușit să mă sprijin încă vreo zece secunde, apoi am cedat oboselii. Franțuzoaica mi-a tras picioarele. Am văzut sala răsturnîndu-se. Am fost culcată și imobilizată pe masa de metal.

Oberschwester, cea mai puțin indulgentă

Nu capitulasem. După ce m-am prefăcut că m-am resemnat, am urlat din nou. Surprinsă, una dintre fete mi-a dat drumul brațului. M-am ridicat și am încercat s-o resping. S-a clătinat o clipă, s-a retras și s-a înapoiat cu pumnul înainte.

Dintre toate amintirile cumplite ale acelor vremuri, de care n-am reușit să mă descotorosesc, pumnul pe care mi l-a tras fata aceea ocupă un loc bun. Era pumnul unui bărbat, o mînă mare și grea, purtînd un inel extrem de fin. Un inel simplu de aur cu două perle. Probabil un inel de logodnă, smuls unei deținute.

Tot așa cum la cinema actorul își ațintește privirea asupra camerei, tot așa am urmărit și eu traiectoria acelui pumn îndreptat spre ochii mei. Mi-a apărut mai întîi înconjurat de decorul sălii apoi, ca la relanti, l-am văzut umplîndu-mi tot cîmpul meu vizual, pînă cînd n-am mai avut în fața mea decît masa lui întunecată, mascîndu-mi tot peisajul.

Atunci fața mea a explodat. Am avut impresia că mă dau într-un scrînciob care nu se mai oprea, ci se legăna mereu, cu toată viteza. Am simțit curgîndu-mi sînge din nas, oprindu-se pe bărbie și alunecînd încet de-a lungul gîtului. Mi-am pierdut cunoștința.

Cînd m-am trezit, eram imobilizată, coapsele îndepărtate, călcîiele lipite de fese. Țintuită pe masă și prizoniera unei rețele complexe de legături de piele. Nu puteam face nici cea mai mică mișcare. Am înțeles unde o să mi se facă injecția.

Fără să fiu realmente atletică, eram mușchiuloasă. Încă din tinerețe schiam, înotam, făceam atletism, toate acele sporturi care îți întăresc abdomenul. Îmi crispam din toate puterile mușchii vaginului. Nu-mi făceam nici un fel de iluzii, nu putea fi vorba decît de o chestiune de onoare, nu eu puteam cîștiga ultima bătălia. Orizontul era infinit de aproape, viitorul era minutul ce urma să-l trăiesc.

Prin ușa din fundul odăii, apăru o nemțoaică slabă și înaltă; avea o față brăzdată de zeci de riduri minuscule ca acele cicatrice mici pe care și le mai fac încă unele triburi din Australia. Nu-i puteai da vîrsta acelei femei cu fața de ceară: patruzeci de ani... poate mai mult. Purta, peste o uniformă neagră, o bluză cu guler deschis.

— Fii atentă, îmi spune ceha aplecîndu-se spre mine, asta-i Oberschwester (soră-șefă), e mai puțin indulgentă decît noi.

Femeia cu fața cenușie se îndreptă spre mine. Era aproape să atingă masa, cînd

din fundul încăperii, se auzi glasul unui bărbat. Ea se întoarse şi plecă cu paşi mari spre cel ce rămînînd lîngă uşa deschisă, dar pe care nu-l puteam vedea, o chemase. Discutară două sau trei minute în şoaptă, apoi ea reveni spre mine. Îi auzeam cizmele bocănind pe dalele podelii, dar nu-i distingeam încă faţa şi pieptul plat.

Voiam să mă ridic şi să văd. Îmi dădeam seama că femeia aceea cu privirea lipsită de strălucire va avea o mare importanţă în viaţa mea. Reuşii să înlătur cu cîţiva centimetri legătura de piele care îmi ţintuia pieptul de masă. M-am ridicat.

I-am zărit braţul, apoi mîna. Şi, în mîna ei, o seringă. Nu era una din acele seringi de sticlă incoloră cu un ac de 5 sau 6 cm, ce-mi terorizase copilăria, ci un cilindru de oţel strălucitor, pe care era fixat un fir lung de metal mat.

În cercetările lui minuţioase, Christian Bernadac a stabilit un tabel general al romilor, victime ale holocaustului, tablou estimativ ce va putea servi drept bază altor cercetări.

Ţara:	Populaţia în 1939:	Morţi:
Austria	11 200	6 500
Belgia	600	500
Boemia	13 000	6 500
Croaţia	28 500	28 000
Estonia	1 000	1 000
Franţa	40 000	15 000
Germania	20 000	15 000
Olanda	500	500
Ungaria	100 000	28 000
Italia	25 000	1 000
Letonia	5 000	2 500
Lituania	1 000	1 000
Luxemburg	200	200
Polonia	50 000	35 000
România	300 000	36 000
Serbia	60 000	12 000
Slovacia	80 000	1 000
URSS	200 000	30 000

Menţionăm însă că acest tabel ce inventariază un număr total de 219 700 morţi nu poate reda măsura suferinţelor îndurate de ţigani în timpul ciumei brune.

Seringa de oţel

Atunci am înţeles că nu e vorba de o prelevare, ci de o experienţă. M-am crispat furioasă, ca şi cum viaţa mea depindea de muşchii vaginului meu. Nu puteam face, de fapt, nimic altceva. Nemţoaica îmi ciocănea pîntecele, strigînd că nimic n-o va împiedica „să facă ce avea de făcut". Cele trei fete care mă legaseră de masă mă pălmuiau, una după alta, aşa cum muncitorii forestieri lovesc cu topoarele de o parte şi de alta a unui copac.

Înainte de a leşina, am zărit-o pe nemţoaică între genunchii mei ridicaţi, mîna ei stîngă imobilizîndu-mi coapsa stîngă, încercînd să introducă seringa de oţel. Ceha îmi lovea vintrele. Durerea mă făcu să urlu, cedam. Faţa infirmierei, şiroind de sudoare se estompă, dispăru îndărătul unei pîcle roşiatice. Masa începu să dănţuiască. Mă simţeam deodată uşoară, aeriană, parcă descătuşată. Am leşinat.

Altă durere, fulgerătoare, m-a trezit. O arsură cumplită ce şerpuia de-a lungul coapselor mele şi-mi cuprindea pîntecele. Am vomat.

Aplecată deasupra mea, nemţoaica mă privea. De pe fruntea ei brăzdată cădeau pe pietul meu picături mari de sudoare. Am încercat să vorbesc. Voiam să ştiu. Ea zîmbi, îşi puse mîna pe pieptul meu şi mă ţintui de masă: „Dormi, îmi spuse ea, o să te simţi mai bine mîine". Plecă.

Fetele mă priveau, zîmbindu-mi şi ele. Am încercat să le insult. Făceam eforturi uriaşe ca să ţip, dar glasul nu-mi era decît un murmur. Am început să plîng, înainte de a leşina din nou.

Aerul rece al nopţii mă trezi. Eram dusă de patru deţinute care aruncaseră peste mine cîţiva saci. Trei sau patru stele începuseră să strălucească în apus, deasupra mării. Toată după amiaza am stat legată de masa lipicioasă. Durerea nu se potolise. Aceeaşi arsură îmi scormonea pîntecele. Îmi simţeam picioarele pline de sînge. Sub sacii găuriţi, şiroiam de sudoare. Fetele nu mergeau la pas. Mă legănam ca o barcă fără pescar şi fiecare val aprindea în mine o nouă arsură.

Ele mă ridicară pe salteaua mea unde, timp de două zile, m-am răsucit de durere. Una din ţigănci horcăia încet. Celelalte două hohoteau de plîns. A doua zi dimineaţa, am adormit.

Anne-Marguerite Dumilieu nu şi-a modificat textul după întrebările mele:

— Şi ţigăncile?

— Într-o dimineaţă, după operaţia mea, nu le-am mai auzit pe ţigănci. Nimeni nu cuteza să-mi spună că muriseră noaptea, dar am înţeles cînd am văzut pe nemţoaică lovind cu cravaşa saltelele de pe patul lor, poruncind: „Scoateţi-le!" că ele înceta-

(Continuare în p. 88)

În anii '20 ai veacului nostru, cînd a adunat și tipărit primul mănunchi de date documentare despre faimoasa mănăstire Golia din Iași, Sever Zotta (1874-1943) a adăugat și o sumară schiță despre neamul ctitorului. Impresionat de știrile pe care documentele i le-au oferit cu privire la soția marelui logofăt Ioan Golăi, istoricul ieșean — erudit genealogist și adînc cunoscător al Moldovei medievale — scria: „Anna pare să fi fost o femeie energică și respectată, care prin mai mult de un sfert de veac a știut să mențină, prin 12 domnii, tradiția bărbatului". Într-adevăr, ceea ce se poate ști despre cneaghina Anna Golăiasa îndreptățește cuvintele lui Sever Zotta; ele susțin, totodată, și încercarea noastră de a prinde în contururi mai exacte zbuciumul acestei jupinese de demult.

Chipuri de boieri şi jupînese

ANNA GOLĂIASA

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Fiica vornicului Burnar

Chipul Annei, alături de al soțului ei, a rămas imortalizat în tabloul votiv din ctitoria lor, pe peretele dinspre pridvorul lăcașului. Înaltul dregător, ținînd în mîini chivotul bisericii, este îmbrăcat în haine căptușite cu blană de samur și bogat împodobite cu broderii în formă de floare. Pe cap poartă o cușmă din blană de jder sau zibelină. Lîngă el — cneaghina Anna, cu părul strîns sub o pălărie cu boruri de blană, specifică modei feminine a veacului XVII și avînd în mîna dreaptă o năframă fină. Alături de ea se află Mihail Golăi, fiul lor.

În timp, trăsăturile figurilor s-au șters: astăzi se mai disting doar barba logofătului și ochii mari ai jupînesei sale. Dar tabloul votiv, ca și întreaga biserică Golia în înfățișarea ei actuală, datează din epoca lui Vasile Lupu (1634-1653), principele care a refăcut, completat și împodobit edificiul. Chipurile nu au fost, așadar, pictate după modele reale — trecute la cele veșnice cu multe decenii înainte —, ci din imaginația artistului; este, însă, posibil ca ele să reproducă fresca din vechea biserică. Dar, chiar dacă portretele nu sînt autentice, pentru privitorul din secolul XX important este simbolul pe care acestea îl întrupează.

Pentru noi, dregătorul pictat în biserica Golia este marele logofăt al Moldovei dintre anii 1572-1580, este sfetnicul înțelept al lui Ion vodă (1572-1574) care l-a îndemnat pe domn să procedeze chibzuit și să nu se încumete în lupta inegală și fără sorți de izbîndă cu Imperiul otoman, este omul de cultură sub supravegherea căruia s-a întocmit cronica lui Azarie, este cel care a răscumpărat un *Tetraevanghel* „robit de păgînii tătari", l-a înfrumusețat și l-a dăruit bisericii sale, este autorul altor danii în cărți religioase scumpe către ctitoria lui. După 28 februarie 1580, dată la care apare pentru ultima oară în documente, Ioan Golăi a fost deposedat de avere, supus la cazne „fără vină" și decapitat de Iancu Sasul, domnul Moldovei (1579-1582). Din acel moment, Anna, cneaghina cu veșminte bogate din tabloul votiv, a preluat rolul de cap de familie.

Cine era această femeie? Ce elemente putem așeza laolaltă pentru reconstituirea

portretului său? Pe ce căi și prin ce mijloace ne putem apropia de sufletul și mintea ei pentru a înțelege resorturile intime ale acțiunilor sale?

Strămoșii mai îndepărtați ai cneaghinei Anna ne sînt — cel puțin deocamdată — necunoscuți. Documentele precizează doar că era fiica vornicului Burnar și a Antemiei și că mai avea două surori: Anghelina și Ileana. Vornicul Burnar a murit în zilele lui Bogdan Lăpușneanu (1568-1572), iar la scurtă vreme a trecut la veșnicele lăcașuri și soția sa.

Anna a fost cel dintîi copil al familiei, dar este dificil de fixat anul nașterii sale. Cert este că la 1575 avea deja prunci cu logofătul și că a murit în răstimpul 1608-1615. De aici poate rezulta concluzia că Anna se născuse prin 1550-1555. La scurt timp după căsătoria sa cu Ioan Golăi au venit pe lume copiii, dar din șase, patru au murit de mici, rămînînd numai doi: Mihail și Cristina. În 1574, cînd tătarii au năvălit în Moldova, logofătul și soția sa și-au dus o parte din avere la Hotin, dar în fața amenințării invadatorilor, Anna (însoțită, desigur, și de copii) s-a refugiat împreună cu doamna Mărica și cu alte jupînese în Polonia, sub paza părintelui doamnei, pîrcălabul de Hotin.

Răzlețe și sumare cîtă vreme a trăit logofătul Golăi, știrile despre Anna se îndesesc și devin mai bogate după moartea dregătorului. Dincolo de litera documentului de proprietate sau de danie, dincolo de consemnarea făcută în limitele unui formular rigid de cancelarie se întrezărește personalitatea acestei femei pe care vitregiile soartei și ale timpurilor au obligat-o să adopte o anumită conduită.

Rămasă văduvă cu doi copii mici și fără „toate averile", Anna a început, imediat după detronarea lui Iancu Sasul și revenirea pe tron a lui Petru Șchiopul (1582), lupta pentru redobîndirea drepturilor de proprietate asupra satelor stăpînite cîndva de logofăt.

Mort în condițiile deja descrise, Ioan Golăi nu mai avusese răgazul să-și încheie unele afaceri (vînzări-cumpărări sau schimburi de sate) și definitivarea lor a fost preluată de neobosita soție. Anna era, însă, o femeie tînără și lipsită de ajutor, iar cei cu care marele logofăt încheiase cîndva înțelegeri și cărora le dăduse bani au crezut că o pot înșela cu ușurință. Numai că judecata în fața domnului a hotărît că dreptatea era de partea jupînesei.

„...pînă cînd va sta sfînta mănăstire..."

Nu știm, dar nu este greu de presupus, ce va fi fost în sufletul Annei văzînd că nu numai străinii i se ridicau împotrivă, ci chiar și propriile ei surori. După 24 ani de la fuga în Hotin, Anghelina și Ileana îi cereau socoteală cneaghinei pentru averea rămasă moștenire de la mama lor. Annița a fost obligată să aducă martor o slugă bătrînă care servise și în casa părinților săi. S-a dovedit astfel că Anghelina își luase partea de moștenire la căsătorie, în timp ce partea Ilenei „se prăpădise de tătari", împreună cu alte bunuri ale familiei Golăi. Procesul s-a sfîrșit și domnul „a dat rămase" pe cele două surori reclamante.

Zbuciumul și neodihna Annei nu s-au sfîrșit aici: au urmat alte judecăți, cu alți oameni și pentru stăpînirea altor moșii. Nu era însă de glumit cu această aprigă și energică femeie și vecinii ei vor fi înțeles că nu aveau sorți de izbîndă: averea răposatului logofăt era pe cale de a fi recăpătată, în ciuda obstacolelor de tot felul. Și atunci au încercat să o înșele pe altă cale: nerespectînd hotarele. Dar iarăși „s-a sculat" jupîneasa și s-a dus în repetate rînduri cu jalbă la domnie, iar domnul a numit ca hotarnici „oameni înțălepți" care, pe temeiul mărturiei „cu sufletul a multor oameni buni", au pus stîlpi de piatră pe hotarul adevărat.

Detaliu de sculptura de la portalul pridvorului mănăstirii Golia

În p. 76: *pagină din tetraevanghelia-rul răscumpărat și dăruit de Ioan Golăi ctitoriei sale din Iași (stînga); între timp, trăsăturile figurilor s-au șters: astăzi se mai disting doar barba albă a logofătului și ochii mari ai jupînesei sale (dreapta)*

Reconstruirea bisericii din tîrgul Iașilor cerea mereu sume mari de bani. Din acest motiv, poate și din altele care nu ne sînt cunoscute, cneaghina s-a încumetat a vinde niște părți de sate. A făcut-o, desigur, cu tristețe, pentru că fiecare palmă de pămînt însemnase un proces, o carte de întărire domnească. Mai tîrziu, cînd perioada greutăților financiare se va fi încheiat, Anna a început să cumpere noi părți de sate pentru a-și întregi stăpînirile. Spre sfîrșitul vieții, a cunoscut și zile mai liniștite, chiar prospere, fiind în stare să dea bani cu împrumut.

Felul cum biserica Golia se înfățișa privitorului la sfîrșit de veac XVI rămîne imposibil de reconstituit pentru că nici un izvor nu vorbește despre acest lăcaș; singura informație, lapidară, aceea că era o „besericuce de piatră", se află în *Letopisețul* lui Miron Costin. Nu este, însă, greu de presupus că era o construcție solidă și din belșug înzestrată de ctitorii ei cu obiecte, veșminte și cărți de cult, cu sate, vii și sălașe de țigani. Data începerii și aceea a terminării edificiului nu se pot stabili, dar este sigur că finalizarea s-a produs după moartea lui Ioan Golăi. Prin urmare, ne-o putem imagina pe cneaghina Anna supraveghind zidirea și pictarea bise-

ricii și apoi luînd parte la sfințirea ei.

Curînd după terminare, lăcașul a devenit mănăstire, fiind atestat ca așezămînt monahal la 1606. Înzestrată cu sate, locuri de prisacă, dughene, mori și vii, mănăstirea a fost închinată de Anna și fiul ei, Mihail, la Vatoped (Muntele Athos). Actul închinării — prin care așezămîntul cu obștea lui monahală erau scoase de sub jurisdicția autorităților laice și ecleziastice ale țării, iar veniturile proprietăților treceau, cu anumite clauze, în beneficiul mănăstirii căreia îi fusese închinat — se înfăptuise, după mărturia cneaghinei-ctitor, „pentru sufletul sus-zisului boier, răposatul ei soț, și pentru sufletul ei și al fiilor ei și spre odihna tuturor creștinilor". Probabil în interiorul bisericii, tînăra văduvă așezase mormîntul soțului ei (e greu de crezut că o femeie cu un asemenea caracter ar fi lăsat trupul defunctului soț în altă parte) și prin închinarea la Sfîntul Munte îi asigura somnul de veci în liniște, fără teama unor intervenții din partea domnilor sau rudelor, „nici din parte duhovnicească, nici din boieri". Călugării trebuiau să facă două pomeniri mari pe an pentru familia ctitorului „pînă cînd va sta sfinta mănăstire". Dar, pe lîngă aceasta, înzestrarea așezămîntului și închinarea lui mai aveau un scop, care spune multe despre personalitatea jupînesei Anna: „socotind ea și văzînd că ar veni într-un feliu de sărăcie sau va cădea în vreo boală, atunci părinții dintr-acea mănăstire să aibă a o căuta și a-i purta de grijă pînă la darea sufletului ei, și *să-i facă și două rînduri de haine*, unul de iarnă și altul de vară și a o căuta pre dînsa și cu bucate".

„...în corturile sfinte..."

Această femeie luptase vreme de un sfert de veac să-și recapete drepturile de proprietate și să-și apere moșiile, pentru ca, spre sfîrșitul vieții, să-și dăruiască întreaga avere mănăstirii pe care o înălțase, îngrijindu-se de pomenirea sufletelor întregii familii și de ultimele ei zile. Ce gînd o îndemnase pe Anna Golăiasa să ia această hotărîre? Poate moartea fiicei sale, Cristina, și teama de a nu rămîne singură și fără ajutor. Aceasta, cu atît mai mult cu cît Mihail, feciorul ei, nu era căsătorit și nu avea copii. Puținele informații despre personaje numite Golăi în sec. XVII-XVIII fac imposibilă, deocamdată, închegarea unei spițe a descendenților familiei. Mai degrabă este de crezut că, în linie directă, neamul s-a stins.

Anna Golăiasa a murit după 9 august 1608 și înainte de finele anului 1614, găsindu-și în mormînt liniștea pe care viața i-o refuzase. Scria Sever Zotta că Anna a păstrat „tradiția bărbatului". Frumos și, în același timp, adevărat, pentru că în nici o carte de întărire a moșiilor Annei nu se găsește vreo referire la moartea nedreaptă a marelui logofăt. Era demnitatea femeii mîndră de soțul ei și avînd conștiința nevinovăției acestui om. Îndîrjirea bărbătească a Annei, cu care s-a înfățișat de zeci de ori la scaunul domnesc de judecată nu i-a afectat însă fondul feminin: bătrînă, ea se îngrijea de veșmintele pe care călugării de la Sfîntul Munte erau obligați să i le facă! Supraviețuind soțului, Anna nu s-a lăsat copleșită de durere, ci a înțeles să meargă mai departe, să desăvîrșească ceea ce fusese doar început. Dacă pentru majoritatea jupîneselor din Evul Mediu românesc se poate spune — ca urmare fie a rolului șters pe care l-au jucat, fie a lipsei informațiilor — că au fost *doar soții* de mari boieri, Anna Golăiasa, dimpotrivă, a fost ea însăși o personalitate puternică, neumbrită în nici un fel de cea a logofătului.

Printr-un nefericit joc al sorții, neamul i s-a stins imediat, nerămînînd urmași care să se bucure de bunul renume al părinților; au rămas, însă, faptele, prin care cneaghina Anna s-a înveșnicit în istorie. Pînă acum, numele său, ca și acela al marelui logofăt Ioan Golăi, vor rămîne pentru totdeauna legate de acela al mănăstirii omonimă, de *Tetraevangheliarele* pe care i le-au dăruit și de închinarea la Muntele Athos, dar acțiunile cneaghinei, după cum o dovedesc documentele, au fost mult mai complexe și mai numeroase. Azi, unele dintre acestea pot să ne apară neobișnuite, dar, dacă am folosi o expresie a medievistei franceze Régine Pernoud, „se verifică, în privința ei, ceea ce este, poate, singura «lege» valabilă a Istoriei: că adevărul singur, gol-goluț, se vădește infinit mai frumos și, de asemenea, mult mai uimitor decît cea mai uimitoare legendă".

Chipul Annei Golăiasa este o îmbinare de adevăr și legendă, ambele conferite, surprinzător, de informațiile documentare. Căci, dacă pentru lupta sa cu viața dispunem de *suficiente mărturii*, originea, educația, înfățișarea, felul în care vorbea — oprindu-ne numai la cîteva aspecte — rămîn învăluite în mister din *lipsa mărturiilor*. Nici măcar locul în care a fost înmormîntată nu mai este cunoscut, dar, desigur, el se afla alături de al marelui logofăt, în biserica din Iași. O confirmă în chip global și metaforic inscripția de deasupra sarcofagului Sultanei Racoviță (soția lui Constantin vodă Racoviță, decedată în 1753): „Acest mormînt cuprinde trupurile ctitorilor sfintei și cucernicei mănăstiri Golia. Sufletele lor le ține cerul sus, în corturile sfinte, în corul sfinților. Iar amintirea lor e drept s-o păstrăm și cei ce locuiesc în ctitoriile lor să aducă lui Dumnezeu jertfa fără sînge, pentru ei și toți ortodocșii". ■

OCTOMBRIE 1907.

CUTREMUR PE WALL STREET

GUILLAUME DE BERTIER DE SAUVIGNY

Criza economică din 1929-1933, care şi-a făcut apariţia mai întîi în S.U.A., răvăşind apoi aproape tot globul (Magazin istoric, **nr. 1/1971, 12/1975, 1/1983, 5/1988), n-a fost prima zguduire de acest fel pe care au cunoscut-o americanii, şi apoi lumea întreagă. Exact cu 22 ani înaintea ei, în octombrie 1907, Wall Streetul — stradă din cartierul Manhattan, care grupa cele mai importante instituţii financiare din S.U.A. — a traversat o panică similară, descrisă în articolul ce urmează, reprodus, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre şi într-o formă prescurtată, din revista franceză** Historia. **Articolul ne introduce în mecanismul financiar prin care s-a făcut faţă crizei de acum 85 ani.**

Ca un „Pacific" în plină viteză

Ca şi astăzi au existat nori prevestitori: încă de la începutul verii lui 1907, piaţa valorilor bursiere dăduse semne de oboseală; părea că lipseau capitalurile disponibile, ca şi cum ar fi fost aspirate şi neutralizate de marile operaţii ale anilor precedenţi; se constituiseră trusturi enorme prin absorbirea sau fuzionarea unor întreprinderi concurente de mai mici dimensiuni. După o dezvoltare frenetică a căilor ferate, cu o jumătate de secol înainte, nevoia de linii noi scăzuse, din care cauză, începînd din vara anului precedent, producţia industriei metalurgice se redusese cu aproximativ 20 la sută. În 1907 recoltele au fost mediocre şi întîrziate, ceea ce a creat o presiune sporită asupra organismelor de credit pe care contau cultivatorii, pentru a aştepta momentul încasărilor. Printre aceste organisme, operau un număr tot mai mare de „Trust Companies", un fel de bănci ce puteau investi mai liber banii depuşi de clienţi, care, la rîndul lor, primeau, de regulă, dobînzi mai ridicate decît la băncile obişnuite. Între 1898 şi 1906, volumul de afaceri al acestor bănci crescuse de peste patru ori.

La mijlocul lui octombrie 1907, s-a produs prima fisură serioasă: falimentul lui F. Augustus Heinze, care încercase să pună mîna pe industria cuprului. El controlase şi un lanţ de bănci ai căror clienţi, gîndind că băncile respective vor suporta consecinţele falimentului lui Heinze, s-au grăbit să-şi retragă depunerile, printre altele şi de la acele „Trust Companies", mai puţin pregătite să facă faţă situaţiei. „Knickerbocker Trust Company", cu maiestuosul său sediu de la intersecţia dintre Five Avenue şi Strada 34, făcea parte dintre aceste instituţii. Principalele bănci din New York care, în general, îi veneau în ajutor, de data aceasta nu s-au manifestat în nici un fel.

Disperaţi, administratorii au lansat un apel presant către John Pierpont Morgan, prinţul înaltei finanţe americane[1]. În vîrstă de şaptezeci de ani, acesta se considera pe jumătate retras din afaceri: după ce îşi petrecuse vara în Europa, se afla la Richmond, în Virginia, unde parti-

[1] Provenit dintr-o celebră familie de financiari americani, fondată de tatăl său, Junius Spencer Morgan (1813-1890), John Pierpont Morgan (1837-1913) transformase banca familiei într-una dintre cele mai prospere din lume. Investind capitaluri în industria căilor ferate, îşi făurise şi o mare putere industrială. În 1901, crease trustul american de oţel „United States Steel Corporation", apoi încercase, fără succes, să grupeze sub conducerea sa companiile de navigaţie „International Mercantile Marine Company" (1903). Mare colecţionar de artă. Fiul său, John Pierpont Morgan Jr. (1867-1943), financiar de aceeaşi talie cu tatăl său, a susţinut în primul război mondial efortul aliat; în noiembrie 1924, a împrumutat Franţa, la cererea guvernului Herriot, cu 100 milioane de dolari.

cipa în calitate de consilier laic la sinodul Bisericii episcopale.

Duminică, 20 octombrie, trenul special comandat de urgență l-a adus pe Morgan înapoi la New York. Instalat într-un birou enorm, în clădirea noii sale biblioteci, situate în Strada 36, cu pereți acoperiți cu opere de artă de cea mai bună calitate, marele bancher a primit pînă noaptea tîrziu colaboratori și președinți ai altor bănci, care l-au pus la curent cu situația: o bursă demoralizată, o mișcare generală de retragere a împrumuturilor, consimțite reciproc de către instituții și societăți, iar în rîndul publicului, un val de panică, ce îi mîna pe depunători la ghișeele tuturor băncilor. Se întrevedea posibilitatea unei prăbușiri totale a întregului edificiu de credit susținător al economiei țării. „Faceți ceva — i se cere lui Morgan. Sînteți singurul în măsură să redați încrederea între deținătorii de capitaluri mai mari sau mai mici".

Omul era într-adevăr „cineva". Timp de 15 ani mersese din succes în succes: pusese capăt concurențelor ruinătoare, dobîndise un rol dominant în căile ferate, oțelării, în domeniul bancar, ajutase guvernul Statelor Unite să depășească o criză monetară și pe cel al Marii Britanii să finanțeze războiul dus în Africa de Sud în anii 1899-1902 *(Magazin istoric,* nr. 7-8/1968). Persoana sa emana autoritate și putere. Era corpolent, permanent îmbrăcat în negru, purta gulere tari. Un chip care ți se întipărea pe retină: mustață albă, stufoasă, îngălbenită de tutunul unui trabuc, mestecat continuu între dinți, nas roșu, enorm, un fel de căpșună imensă; sub sprîncenele stufoase, ochii cu privirea fixă, terifiantă semănau cu farurile unei locomotive „Pacific" în plină viteză, cum remarcase unul dintre puținii fotografi autorizați să-i facă portretul.

„Va trebui să oprim dezastrul"

La început, nici Morgan nu știe ce să facă. Luni dimineață, convoacă o mînă de tineri financiari de care este sigur: misiunea lor va fi să estimeze pe loc resursele de care pot dispune stabilimentele amenințate. Mai ales „Knickerbocker Trust". Morgan posedă și el fonduri acolo, iar director este un prieten din copilărie. Dar informațiile care se obțin fac îndoielnic faptul că afacerea ar putea fi salvată. Morgan decide să nu se risipească resurse și transmite administratorilor să se descurce singuri.

A doua zi se produce inevitabilul: „Knickerbocker", epuizîndu-și toate resursele, este obligată să-și închidă ghișeele, în fața mulțimii consternate de depunători, veniți să-și ia banii înapoi. Falimentul riscă să antreneze după el și altele, mai ales pe cel al lui „Trust Company of America", care deține un mare pachet de acțiuni de la „Knickerbocker". Atunci Morgan ia două inițiative: îi cere lui George Cortelyou, secretarul Tezaurului, altfel spus, ministrul de finanțe în guvernul Theodore Roosevelt, să vină la New York, iar pe de altă parte, îl însărcinează pe fidelul său colaborator, George Perkins, să convoace o reuniune a directorilór tuturor băncilor denumite „Trust Companies", pentru a pune pe picioare un plan de salvare. Perkins constată însă că nici unul dintre acești domni nu vrea, la rîndul său, să convoace o astfel de întrunire, de teamă ca invitația să nu fie interpretată drept semn de slăbiciune a propriei sale instituții.

Miercuri, 23 octombrie 1907. Ghișeele băncii „Trust Company of America" sînt asaltate de sute de persoane înnebunite. Președintele băncii, Oakleigh Thorne, decide să lupte: în cursul nopții, a acumulat 11 milioane de dolari și a deschis ghișee suplimentare pentru scurgerea șuvoiului; iar șuvoiul curge, într-adevăr, astfel încît, pînă la sfîrșitul dimineții, tezaurul de război este aproape epuizat. Între timp, Morgan, care suferă de un guturai chinuitor, cheamă medicul și apoi se duce la sediul băncii sale de pe Wall Street, la numai cîțiva pași de „Trust Company". Acolo îl primește pe Thorne: „Rezistă — îi spune — voi face tot ce pot să te ajut!" Morgan speră să mobilizeze voințele președinților acestor „Trust Companies", pe care i-a convocat pentru ora douăsprezece și jumătate. Personajele în cauză se întrunesc fără dificultăți, pentru că invitația nu venea de la unul de-ai lor. Odată întrunite însă, refuză să răspundă apelului lui Morgan. După părerea lor, nu trebuie să sprijine banca „Trust Company of America", riscînd astfel să rămînă ei înșiși fără rezerve. În timpul discuțiilor, Morgan primește de la Thorne buletine disperate: la ora 13.00 nu mai are decît 1 200 000 disponibilități; la 13.20: 800 000, la 13.45: 500 000; la 14.00: 180 000. Sfîrșitul este aproape, scrie Thorne. Va trebui să închidă ghișeele și să se declare în stare de faliment.

Morgan își abandonează atunci oaspeții, prinși în discuții inutile, și se retrage într-un alt birou, unde primește primul raport al experților, trimiși să evalueze atuurile instituțiilor amenințate. După părerea lor, „Trust Company of America" ar putea supraviețui încă, deoarece deține un important portofoliu de creanțe și diferite valori. „Bine — declară Morgan cu fermitate — va trebui să oprim dezastrul". Alături de el se află doi prieteni, George Baker și James Stillman președinții a două dintre cele mai importante bănci din New York, respectiv „First National" și „National City Bank". Ei trei vor trebui să se mobilizeze și să facă să-i parvină lui Thorne fondurile necesare, pentru a menține ghișeele deschise pînă la ora 15.00, ora închiderii.

„Trust Company of Ame-

rica" este salvată... pentru moment. Dar trebuie luate măsuri pentru a doua zi, cînd alte instituții de același gen pot fi antrenate în vîrtej. În timp ce discuțiile continuă, George Perkins, fidelul locotenent al lui Morgan, se duce să confere cu Cortelyou în camera sa de la hotel. Secretarul Tezaurului înțelege bine că guvernul federal ar urma să facă totul pentru a evita o prăbușire a aparatului bancar și bursier, dar legea interzice Tezaurului să împrumute fonduri publice acestor „Trust Companies". Morgan sugerează un subterfugiu: băncile obișnuite pot primi în depozit fonduri de stat. Apoi nu le împiedică să folosească aceste fonduri pentru a acorda împrumuturi băncilor denumite „Trust Companies". Secretarul Tezaurului acceptă să garanteze procedeul. Vestea, transmisă imediat președinților de companii, îi determină în sfîrșit pe aceștia să creeze un fond de apărare comun de 10 milioane de dolari. Dar la miezul nopții mai lipsește încă un milion și jumătate. Atunci Morgan, care a ațipit cu trabucul în gură, se scoală: „Trebuie să sfîrșim cu treaba asta. Eu personal și băncile aici prezente vom furniza diferența".

Panica se extinde

Joi, 24 octombrie, pe la ora 10.00, mergînd spre biroul său, Morgan își croiește cu greu drum prin mulțimea care se înghesuie în jurul Bursei și al sediilor marilor bănci. Este recunoscut și aplaudat ca un salvator, deoarece fotografia sa figurează pe prima pagină a cotidienelor, care relatează în termeni dramatici evenimentele din ajun. Dar în cursul nopții precedente și al dimineții s-au acumulat știri proaste: „Trust Company of America" continuă să fie asaltată de depunătorii îngroziți, și încă într-un ritm care lasă să se întrevadă epuizarea fondului de ajutor de 10 milioane, consimțit de confrați. Panica se extinde acum la o altă instituție, „Lincoln Trust Company". Mai rău, furtuna cuprinde restul țării. Băncile din vest încep să-și retragă fondurile pe care le au în depozit la New York. Bursa valorilor de la Pittsburgh este închisă. O foarte importantă societate industrială, Westinghouse, anunță falimentul. Sub impact, „Stock Exchange" (Bursa) din New York se clatină pe marginea prăpastiei: cota celor mai solide valori se deteriorează din minut în minut. Unii bancheri mărunți vin cu lacrimi în ochi la Morgan implorînd ajutor pentru a evita falimentul.

După-amiază, președintele lui „Stock Exchange", R.H. Thomas, traversează Wall Street pentru a conferi cu Morgan, pe care îl găsește în birou, într-o discuție cu mai mulți bancheri. „Domnule Morgan, voi fi obligat să închid Bursa". „Ce?! explodează Morgan. Nu trebuie să o închizi nici cu un minut înainte de ora trei" (ora obișnuită a închiderii). Și întorcîndu-se către bancheri: „În zece-douăsprezece minute trebuie să avem 25 milioane subscrișii". „Ceea ce se și întîmplă. Vestea, adusă imediat la Bursă, este primită cu răcnete de bucurie; tranzacțiile se reiau atît de activ, încît într-o jumătate de oră vor fi consumate 18 milioane din cele 25 puse la dispoziție.

Dar ora fatidică se apropie: la sunetul orologiului, marcînd ora trei, un strigăt imens de nemulțumire se ridică din sala supraîncălzită, ajungînd pînă la urechile financiarilor adunați la sediul Băncii Morgan, pe Wall Street, la numărul 23.

Ziua a fost salvată, dar fără a putea pune capăt panicii; în întreaga țară, băncile se străduie să-și aducă înapoi fondurile împrumutate, iar particularii continuă să asalteze ghișeele, pentru a-și recupera în monedă depunerile. A doua zi, se va afla că în cinci zile au fost închiriate peste două mii de seifuri, de către oameni dornici să-și pună la adăpost lichiditățile obținute. Acum s-a convenit să se facă contrariul a ceea ce încercase „Trust Company" în zilele precedente: în loc să se faciliteze rambursările, operațiile trebuie trenate; dar această practică va lungi cozile de așteptare și va spori neliniștea. La sfîrșitul după-amiezei se află că guvernatorul statului New York era dispus să ordone închiderea timp de două zile a tuturor băncilor. Bună idee, după părerea tuturor bancherilor prezenți. „Nu — va spune încă o dată Morgan —, pentru că ar crește panica în restul țării și în străinătate". Lucru de care nici nu mai încape vorbă.

Seara, Morgan și colaboratorii săi se reîntîlnesc la domiciliul marelui patron, din Strada 36. Morgan îi instalează într-o cameră alăturată biroului său și le spune să caute singuri soluțiile posibile; în ceea ce-l privește, se va retrage singur în marele său birou, unde își va odihni spiritul, dîndu-și pasiențe, sub ochiul Madonei lui Pinturicchio[1] și al altor sfinte imagini. Din cînd în cînd, își face apariția cîte un emisar cu o idee emanată din cugetările grupului de lucru; Morgan îl ascultă în liniște, după care spune laconic un „Nu, nu va ține", și își reia cărțile de joc și trabucul. La ora unu noaptea se despart sub impresia — spune unul dintre martori — „că erau la capătul puterilor".

Cuvinte liniștitoare în predici duminicale

Dimineața de 25 octombrie va da dreptate pesimiștilor. Cele 10 milioane ale fondului de salvare și cele 25 milioane credite pentru bursieri au dispărut ca apa în nisipul deșertului. O dată în plus,

[1] Pictorul italian Bernardino di Betti, zis Pinturicchio (1454-1513), artist favorit al nobililor Romei contemporane lui, a decorat numeroase palate, a lucrat la Capela Sixtină, iar din 1492 a fost însărcinat să decoreze apartamentele papei Alexandru VI Borgia, la Vatican.

curtierii[1] de la Bursă nu mai găsesc destule lichidități pentru a executa ordinele clientelei înnebunite. Morgan îi cere președintelui lui „Stock Exchange" să suspende tranzacțiile la termen și dă cîtorva mari speculatori un avertisment sever: dacă încearcă să profite de panica creată, „le va frînge oasele". Din nou sînt convocați președinții marilor bănci new-yorkeze; de data aceasta, la sediul camerei de compensație („Clearing House"). Mai trebuie găsite 15 milioane, le spune Morgan. Cîțiva dintre domnii prezenți încep deja să se codească. Unul dintre ei îl anunță gemînd că rezervele sale s-au redus la 26 la sută. Morgan îl pune la punct pe un ton dispreţuitor: „Ar trebui să vă fie ruşine. Ce înseamnă o rezervă, dacă nu poate fi folosită în împrejurări ca acestea?"

În cele din urmă, nu se pot strînge, totuși, decît 13 milioane. Morgan, foarte prost dispus, merge la birourile sale. Ginerele (și biograful său), Satterlee, îl descrie astfel în acele momente: „Cu pardesiul descheiat și fluturînd în vînt, cu o hîrtie șifonată în mînă, merge repede pe Nassau Street. Poartă joben ul său „derby" negru, bine îndesat pe cap. Între dinți, o țigară de carton, fumată pe jumătate. Privește fix înainte. Își balansează brațele în mers și nu dă nimănui nici o atenție. Pare că nici nu vrea să vadă mulțimea care se deschide în fața lui, merge pur și simplu înainte, ca și cum ar fi singur pe stradă, fără să încetinească sau să ocolească. Este încarnarea puterii și hotărîrii. Nu au trecut nici două minute din momentul în care s-a închis în biroul său și aclamații de bucurie debordînd dinspre Bursă se aud în Broad Street". Într-adevăr, cele 13 milioane smulse de Morgan au ajuns exact pentru a susține piața pînă la ora închiderii. „Dacă ar fi trebuit mai mult — va mărturisi mai tîrziu Perkins —, Bursa și vreo sută de societăți ar fi sărit în aer".

După depășirea celei de a doua crize, se poate respira puțin, avînd în vedere că Bursa și băncile sînt închise în mod normal sîmbăta și duminica. Totuși, luminile vor arde pînă noaptea tîrziu acasă la Morgan, unde se repetă scena din seara precedentă: discuții animate într-un salon și consultarea marelui patron, aplecat asupra jocului său de cărți. După miezul nopții, Morgan și alți trei se duc la hotelul Manhattan, pentru a-i prezenta secretarului Tezaurului un plan ingenios, rezultat din discuții, în ciuda unor puternice rezerve din partea lui Morgan însuși. Ideea constă în a înlocui fondurile de stat încredințate băncilor — al căror numerar dispare foarte repede — cu „bonuri ale Camerei de Compensație". Cortelyou adoptă sistemul și ordonă să se anunțe că se întoarce la Washington, pentru a semnala astfel faptul că s-a depășit criza. La rîndul său, Morgan, care nu a putut adormi decît în zori, pleacă după-amiază să se odihnească la proprietatea sa de la Highlands Falls. Și unul și celălalt au grijă să facă declarații optimiste presei. Morgan, de exemplu, spune: „Dacă oamenii vor dori să-și lase banii la bănci, totul va trebui să se aranjeze". Toți bancherii care au o cît de mică influență pe lîngă oamenii bisericii îi roagă să includă în predicile lor duminicale cuvinte liniștitoare.

Luni, 28 octombrie, retragerile continuă, deși parcă într-un ritm mai lent. La fel în zilele următoare. Iar cursurile valorilor la Bursă se deteriorează tot mai mult. Conducătorii celor două „Trust Companies" cele mai amenințate se gîndesc încă o dată să-și închidă ghișeele. Nu renunță decît la intervențiile energice ale lui Morgan.

Acesta a avut, între timp, o altă criză de rezolvat. Sîmbătă, înainte să plece, primăria din New York i-a făcut cunoscut că avea absolută nevoie de 30 milioane, pentru a evita să suspende plata tuturor funcționarilor și creditorilor. Piața financiară, în starea sa de faliment, nu putea, evident, să furnizeze o astfel de sumă; pe de altă parte, slăbiciunea Tezaurului orașului — echivalînd cu bancruta — ar fi făcut să crească din nou valul de depunători, dînd un motiv în plus miilor de oameni modești — funcționari din oraș — să-și retragă economiile de la „Trust Companies". Morgan își acordă două zile pentru a reflecta la problemă. Marți, 29 octombrie, după-amiaza, primarul New Yorkului, înconjurat de mai mulți adjuncți și șefi de servicii, sînt primiți de marele financiar, care tronează maiestuos la biroul său din Strada 36. După scurte preliminarii, Morgan pune mîna pe o foaie de hîrtie cu antetul bibliotecii sale și mîzgălește pe ea un angajament, prin care ia de 30 de milioane dolari (1907) obligații ale orașului, cu dobîndă de 6 la sută. Unde și cum ar putea plasa el aceste obligații, nimeni nu poate spune atunci, dar dacă situația generală a creditului se redresează, dobînda de 6 la sută este destul de atrăgătoare pentru a vinde această emisie în rîndul publicului de depunători. Marele financiar mizează deci pe redresarea pieței financiare. În același timp, el salvează creditul primăriei și își exprimă încrederea în viitor, printr-un gest mai elocvent decît toate discursurile.

În aplauzele ziariștilor

O ultimă criză, dintre cele mai complexe, izbucnește la sfîrșitul săptămînii, amenințînd să anihileze toate eforturile din zilele precedente. În centrul depresiunii se găsește una dintre cele mai importante case de curtaj[2], a lui Moore și Schley. Dificultățile provin din faptul că președintele respectiv a cumpărat cu puțin înainte o mică compa-

[1] Persoană care se ocupă cu mijlocirea tranzacțiilor la Bursă.

[2] Case care îi concentrau pe curtieri.

nie metalurgică „Tennessee Coal & Iron Company" (TC&I), și a contractat din această cauză, sub acoperirea firmei, angajamente ai căror creditori cer acum imperios să fie rambursați. Pentru aceasta este imposibil să se pună în vînzare titlurile cu TC&I. Avînd în vedere situația la Bursă, pierderea ar fi de natură să antreneze falimentul firmei Moore și Schley; o bancrută care ar determina altele și ar relansa, inevitabil, spirala fatală.

Se apelează din nou la Morgan. Dar de unde să iei milioanele necesare, cînd bănci și capitaliști laolaltă sînt epuizați de punctiile la care au consimțit în zilele precedente? O combinație ingenioasă prezintă unul dintre avocații de la TC&I: mica sa companie ar putea fi cumpărată de puternica „United States Steel Corporation", trustul pus pe picioare chiar de Morgan, cu șase ani înainte, și pe care îl controlează prin președintele său, judecătorul Gary.

Cumpărarea nu ar necesita nici un ban: proprietarii lui TC&I ar primi ca plată obligații „United Steel", a căror valoare este dintre cele mai solide. Morgan adoptă imediat planul și convoacă comitetul de finanțe al lui „United Steel".

Dar domnii din comitet, printre care redutabilul Henry Frick, nu se lasă manevrați atît de ușor, neacceptînd la început nici principiul operației, nici modalitățile sale. Sînt necesare două lungi ședințe pentru a se ajunge, în cele din urmă, în seara de duminică 3 noiembrie, la un acord condițional: cumpărarea lui TC&I nu va fi încheiată decît dacă piața financiară poate fi consolidată prin salvarea definitivă a celor două „Trust Companies" amenințate și dacă președintele Theodore Roosevelt dă asigurarea că această achiziție nu va fi considerată ca infracțiune la legea antitrust.

Pentru a obține această asigurare, judecătorul Gary, președintele consiliului de administrație al lui „United States Steel", pleacă imediat la Washington cu un tren special, însoțit de Frick. Luni dimineață, cei doi îl văd pe Roosevelt, apoi telefonează la New York rezultatul pozitiv al demersului lor.

Este rîndul lui Morgan să îndeplinească a doua condiție. După aprecierea sa, bazată pe expertiza pe care a cerut-o privind resursele tuturor băncilor denumite „Trust Companies", acestea pot reuni un fond de rezervă de 20 milioane de dolari, pentru a ajuta cele două instituții bolnave să depășească criza.

Pînă în acel moment, președinții tuturor acestor „Trust Companies" s-au arătat recalcitranți. Morgan îi înfruntă avansînd, în același timp, și promisiuni și amenințări. După discuții înverșunate și lungi, marele financiar reușește să-i domine.

Actul final se joacă în noaptea de marți (5 noiembrie) spre miercuri. Seara se adună sub același acoperiș, în clădirea bibliotecii lui Morgan, vreo 125 de financiari. Sînt repartizați în patru încăperi: într-una, administratorii de la „Trust Company of America", într-alta cei de la „Lincoln Trust Company", în a treia — președinții principalelor „Trust Companies", iar în a patra comitetul finanțelor lui „United States Steel". Între aceste patru grupuri circulă permanent oameni de încredere ai lui Morgan, care țin pe fiecare la curent cu ce se întîmplă. Afară pîndesc o mulțime de ziariști. La ora trei dimineața, se anunță oficial știrile, atît de așteptate: „United States Steel" absoarbe firma „Tennessee Coal & Iron Company"; un fond de ajutor administrat de respectabilul Edward King și un comitet ad-hoc vor permite rambur-

24 octombrie 1907. Panică pe Wall Street

sarea imediată a tuturor depunătorilor care vor dori să-şi retragă fondurile de la cele două bănci ameninţate. Mulţimea de ziarişti izbucneşte în aplauze.

Cînd se deschide Bursa, toate valorile încep să crească; iar la ghişeele de la „Trust Companies" cozile de aşteptare se micşorează. Ziarele anunţă că 7 milioane în aur au sosit din Europa şi că „Lusitania" este aşteptat cu încă 10 milioane. Titlurile mari sună astfel: BANCHERII SALVEAZĂ TRUST COMPANIILE CU UN VĂL DE BANI — MORGAN A FĂCUT CURĂŢENIE. Ca prin minune, încrederea înlocuieşte perspectiva prăbuşirii. Criza s-a încheiat, dar va fi urmată de cîteva luni de depresiune în domeniul industrial.

Rezultatele sale sînt salutare. Pentru a se evita o astfel de situaţie în care guvernul ţării a părut neputincios, va fi creat „Federal Reserve System", dotat cu mijloace de a susţine băncile în momentele dificile. Pe de altă parte, trebuie revizuită legislaţia care reglementează funcţionarea „Trust Companiilor", astfel încît depunătorii să poată fi mai bine protejaţi. Episodul contribuie deci la întărirea puterii guvernului central asupra economiei.

Niciodată de atunci, un singur om, neposedînd un mandat public, nu a mai putut exercita, ca Morgan, o astfel de autoritate. Către el se întorseseră spontan toţi responsabilii vieţii economice, preşedinţi de bănci, controlori ai Bursei, administratori de societăţi. Primarul New Yorkului, guvernatorul statului, secretarul Tezaurului, preşedintele Statelor Unite însuşi se bazaseră pe experienţa sa şi îi acceptaseră vetourile. ■

În româneşte de
Lidia VOICULESCU

PLACHETA COMEMORATIVĂ THEODOR AMAN

Pentru omagierea memoriei pictorului Theodor Aman (1831-1891) — de la a cărui trecere în nefiinţă s-au împlinit 100 de ani în 1991 — Muzeul de Istorie şi Artă al municipiului Bucureşti a iniţiat şi organizat o suită de manifestări, precum: sesiunea naţională de comunicări ştiinţifice „Theodor Aman şi epoca sa" (20-21 mai 1991); expoziţia „Centenar Theodor Aman" la Galeriile municipale de artă (9 august-1 septembrie 1991), ce reunea lucrări mai cunoscute din patrimoniul muzeului omonim; pelerinajul la mormîntul maestrului din Cimitirul Bellu (19 august 1991, chiar ziua morţii sale); lansarea unei serii de patru plicuri cu reproduceri color după cîteva picturi reprezentative, cu aplicarea unei ştampile a primei zile a emisiunii; marea expoziţie retrospectivă de la Muzeul Naţional de Artă (18 decembrie 1991-24 februarie 1992), cuprinzînd lucrări de la muzeul gazdă, de la instituţia organizatoare şi de la muzeele de artă din Craiova, Cluj, Sibiu, Iaşi, Bacău, Timişoara, Constanţa, Tulcea şi Ploieşti — centre în care expoziţia va fi, de altfel, itinerată în următoarele luni pînă la mijlocul anului 1993; volumul *Centenar Theodor Aman 1991*, tipărit de Editura Venus şi cuprinzînd 13 studii privind viaţa şi opera artistului, un arbore genealogic al familiei sale, o bibliografie selectivă, 10 ilustraţii color şi un amplu repertoriu al întregii sale creaţii picturale aflată în muzeele ţării, fiecare fişă beneficiind de o imagine timbru alb-negru.

La toate acestea s-a adăugat baterea unei plachete comemorative al cărei autor este sculptorul Teodor Zamfirescu, un cunoscut şi apreciat *medaillist*, cu realizări remarcabile în materie. Placheta a fost bătută la Monetăria statului, din aluminiu cuprit şi patinat. Ea are dimensiunile de 83x62 mm. Efigia maestrului, în profil spre stînga figurată pe avers, este tratată într-o volumetrie puternică, excelent modelată, spre a primi bine eclerajul razant ce detaşează, în mod expresiv, trăsăturile de fond. Pentru acest profil, Teodor Zamfirescu s-a inspirat din bustul lucrat de Carol Storck în 1892. Dedesubt apare inscripţia CENTENAR/AMAN/1991 în caractere antiqua.

Pe revers, în spaţiul delimitat de o paletă cu trei pensule (două pentru acuarelă şi una pentru ulei) este imprimat textul: THEODOR AMAN / 1831-1891 / PICTOR / ŞI / GRAVOR / ÎNTEMEIETORUL / ŞCOLII / DE BELLE ARTE / DIN / BUCUREŞTI. Semnătura autorului plachetei este plasată curb, în dreptul locului unde paleta este ţinută în mînă. Pentru colecţionari şi instituţiile participante la expoziţia retrospectivă, această plachetă este oferită într-o cutie de carton căptuşită cu pluş albastru.

Cu acelaşi prilej a fost bătută şi o insignă de bronz ce reia efigia lui Aman şi inscripţia de pe avers, avînd dimensiunile de 25 x 18 mm. Deoarece placheta, mai scumpă şi mai pretenţioasă, este destinată tezaurizării în cabinete numismatice ori colecţii particulare, această insignă este menită unei largi difuzări. Amatorii pot să-şi procure placheta, insigna şi volumul *Centenar Theodor Aman 1991* de la Muzeul Theodor Aman din Capitală (str. C.A. Rosetti nr. 8).

Adrian-Silvan IONESCU

DRAMA DE LA MAYERLING – ASASINAT POLITIC?

DOMINIQUE PAOLI

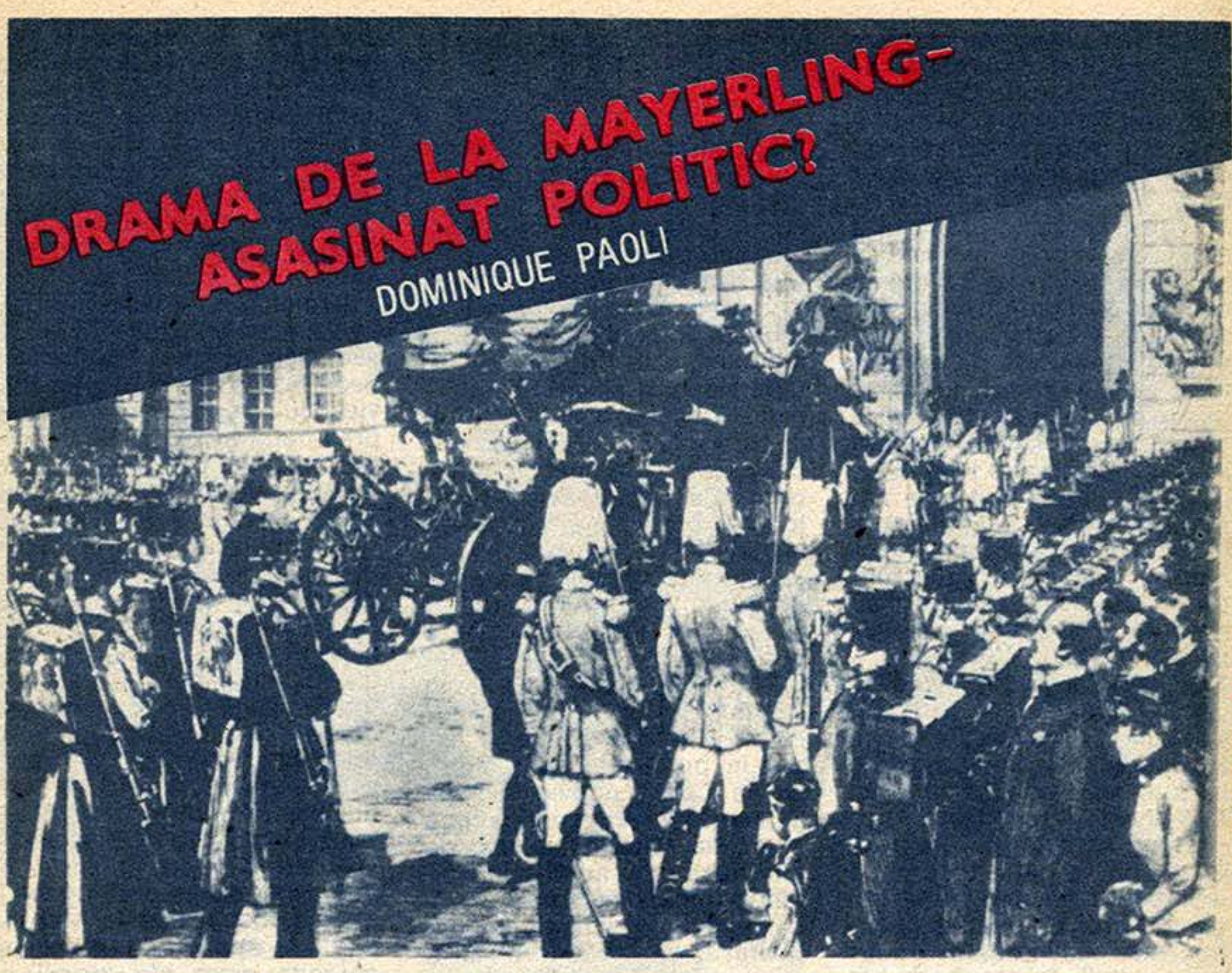

La peste 100 de ani, drama de la Mayerling continuă să stîrnească interesul. Pe lîngă varianta oficială — Rudolf de Habsburg, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, a ucis-o pe amanta lui, Mary Vetsera, în noaptea de 29 spre 30 ianuarie 1889, apoi s-a sinucis —, numeroase alte explicaţii ale dramei şi-au făcut loc. Interesul declaraţiilor făcute de împărăteasa Zita, înaintea decesului său, vine de la înrudirea ei prin alianţă cu Rudolf. Dominique Paoli, în revista Historia, **ne propune o sinteză a confidenţelor ultimei suverane a Austro-Ungariei**[1].

Martie 1983. Împărăteasa Zita face o serie de declaraţii despre drama de la Mayerling. Dieter Kindermann, de la cotidianul vienez Kronen Zeitung, **obţine primele confidenţe. Ele vor fi publicate în cinci articole.**

Martor — familia imperială

De la început, soţia lui Carol I declară: „Arhiducele Rudolf nu s-a sinucis, ci a fost victima unui complot politic şi a fost asasinat". Cuvinte care vor reveni de-a lungul dialogului, ca un leitmotiv. Pentru împărăteasă, este o certitudine, pe care o are de foarte mult timp. Ea a notat cu precizie toate informaţiile de care dispunea, pentru „a le dezvălui la timpul potrivit". Martorii săi sînt membri ai familiei imperiale.

Este vorba despre cele două surori ale lui Rudolf, Gisèle şi Maria Valeria, despre arhiducesa Maria Tereza, o prinţesă de Portugalia, cumnată a împăratului Franz Iosif, prin căsătoria sa cu arhiducele Carol-Ludovic, şi mamă vitregă a nefericitului Franz Ferdinand, victima atentatului de la Sarajevo. Urmează o ducesă de Bavaria, Maria-José, soră a Mariei Tereza.. Maria-José s-a căsătorit cu un frate al împărătesei Elisabeta, Carol-Teodor, duce de Bavaria. Al cincilea martor al Zitei este propriul său soţ, Carol I, ultimul împărat al Austro-Ungariei, care a avut deci acces la Arhivele Statului şi la secretele Habsburgilor.

Mergînd mai departe în dezvăluirile sale, împărăteasa precizează că arhiducele Rudolf ar fi fost ucis pentru că descoperise un complot ce avea ca scop să-l răstoarne pe împăratul Franz Iosif. Ea explică cum, în vîrstă de doar cincisprezece ani, a auzit o convorbire între arhiducesa Gisèle şi ducesa de Bavaria.

---

[1] Reproducem şi noi această ultimă analiză a „cazului Mayerling" precizînd că astfel revenim asupra subiectului, prezent şi în nr. 7/1970.

În imagine: funeraliile arhiducelui Rudolf.

Gisèle îi spunea Mariei-José: „Am examinat cu atenție cadavrul lui Rudolf. De atunci sînt absolut sigură că nu a fost o sinucidere. Nu am nici cel mai mic dubiu, i-am văzut rana".

În anii ce au urmat, Zita a întrebat-o adesea pe mătușa sa, Maria-José, despre drama de la 30 ianuarie 1889. Aceasta i-a destăinuit că avusese o convorbire pe această temă cu Franz Iosif. La întrebarea ei: „Cum ai putut lăsa să se creadă că fiul tău s-a sinucis?" împăratul i-ar fi răspuns: „Nu am putut face altfel. Era vorba despre existența tronului și destinul monarhiei. Dacă aș fi spus adevărul, s-ar fi declanșat un grav conflict politic, ceea ce ar fi fost de neconceput...". Franz Iosif a mai adăugat că „el consemnase în scris tot ceea ce privea drama de la Mayerling, că după moartea lui totul va fi publicat și astfel Rudolf va fi reabilitat".

„Din nefericire, adaugă Zita, cînd, la puțin timp după urcarea sa pe tron, noul împărat, Carol I, a vrut să ia cunoștință de aceste documente, Arhivele și ministerele solicitate n-au putut să-i dea decît un singur răspuns: „Nu mai există nici urmă din dosarul Mayerling. Totul a dispărut — furat sau ars".

Împărăteasa explică în detaliu demersurile soțului ei: „A întreprins tot ce se putea pentru a conjuga probele. Din exilul nostru în Elveția, după căderea monarhiei, împăratul a încercat chiar să obțină de la Vatican o copie a telegramei de 2 000 cuvinte pe care Franz Iosif i-o trimisese papei, după Mayerling, pentru a obține de la acesta acordul de a-l înmormînta religios pe Rudolf. Cu acest text, Carol I ar fi putut dovedi că moștenitorul tronului nu se sinucisese, ci fusese asasinat, pentru că acolo figurau detaliile morții. Dar și telegrama dispăruse".

Conform celor spuse de Zita, „doar Casa imperială și cercul strîmt al familiei au știut adevărul. Din rațiuni politice grave, toți s-au baricadat într-o tăcere absolută".

Profesioniști ai crimei

La întrebarea: „De ce trebuia să moară prințul moștenitor?", împărăteasa răspunde, evocînd din nou complotul internațional destinat să-l răstoarne pe Franz Iosif. Rudolf ar fi fost implicat în această conspirație din cauza atitudinii sale critice față de tatăl său și a alianței cu Germania Hohenzollernilor. Pus la curent și solicitat să se implice, el ar fi refuzat cu indignare, declarîndu-se „un fiu loial al împăratului", în ciuda criticilor ce i le adusese acestuia și adăugînd că el va dezvălui complotul. Rudolf avea apoi să se confeseze unchiului său, arhiducele Carol-Ludovic, care l-a pus în gardă împotriva pericolelor care-l pîndeau: „Dacă te expui în public, te vor ucide". De la Carol-Ludovic la soția sa Maria Tereza, confidența a ajuns la Zita. Rămînea de aflat care erau autorii conspirației. Împărăteasa precizează că veneau din străinătate, dar preferă să-i rezerve altui compatriot al său, Eric Feigl, care pregătea o biografie a lui Carol I, dezvăluirile sale politice.

Într-adevăr, urmarea mărturiei sale se găsește în *Kaiser Karl*. Doi oameni sînt acuzați, doi prieteni, Georges Clemenceau și Cornelius Herz. Dacă primul ne este familiar, al doilea aparține oarecum umbrei. Acest american de origine bavareză s-a născut în Franța și prezintă o personalitate cel puțin eclectică: chirurg, om de finanțe, mare promotor al electricității. O considerabilă influență intrernațională (cu precădere în Portugalia) îi permite să-și ducă la bun sfîrșit proiectele.

La rîndul său, Eric Feigl evocă poziția lui Rudolf. El precizează că Herz ar fi fost trimis la Viena pentru a pregăti o lovitură de stat, monarhia fiind păstrată și urcînd pe tron arhiducele moștenitor. Herz, care cunoștea tehnicile moderne, proiecta să cucerească rețelele de comunicații și să anihileze garnizoana din Viena. Rudolf, pus la curent și refuzînd să coopereze, devenea o amenințare pentru autorii complotului, cu atît mai mult cu cît voia să demaște totul. După spusele împărătesei, el ar fi strigat: „Împotriva Bisericii, da; împotriva tatălui meu, niciodată!"

De atunci, arhiducele încercase să-și adune în jurul său vechi prieteni, care se îndepărtaseră de el din cauza vieții lui, considerată de unii prea puțin morală. Zita aduce următoarea precizare: „Rudolf i-a invitat pe mai mulți dintre ei, între care și pe unchiul meu, duce de Braganza, să ia parte la o partidă de vînătoare, la Mayerling. Unchiul meu, ca și alții, a declinat invitația, gîndind că anturajul, mult prea amestecat, reunit acolo, nu oferea o ocazie favorabilă pentru a reînnoda legăturile. În cursul acestei reuniuni, ucigașii plănuiseră să implice în scandal familia catolică de Braganza, cu toate că niște străini ar fi putut afla cu greu că unchiul meu a fost invitat la Mayerling. A apărut de altfel în ahumite ziare ale vremii o versiune implicîndu-l pe duce: l-ar fi ucis pe Rudolf, din cauza unei dispute pentru o femeie".

Intrînd în detaliile tragediei, împărăteasa mai spune: „Totul arăta că Rudolf a coborît-o pe Mary Vetsera într-o altă parte a pavilionului de vînătoare, pentru a nu o compromite, apoi s-a baricadat cu grijă în camera lui. Asasinii au urcat pe scară, au pătruns în cameră, iar arhiducele s-a baricadat în spatele unei mese masive încît, în împrejurare, i s-au tăiat degetele. O dată ce masa a fost dată la o parte, a fost ucis. În ceea ce o privește pe Mary Vetsera, ea a fost de asemenea asasinată și transportată lîngă Rudolf, pentru a-l compromite. O soartă asemănătoare fusese prevăzută și ducelui de Braganza. Ucigașii erau profesioniști ai crimei, copios plătiți".

Tot conform versiunii împărătesei, anturajul arhiducelui Carol-Ludovic ar fi putut

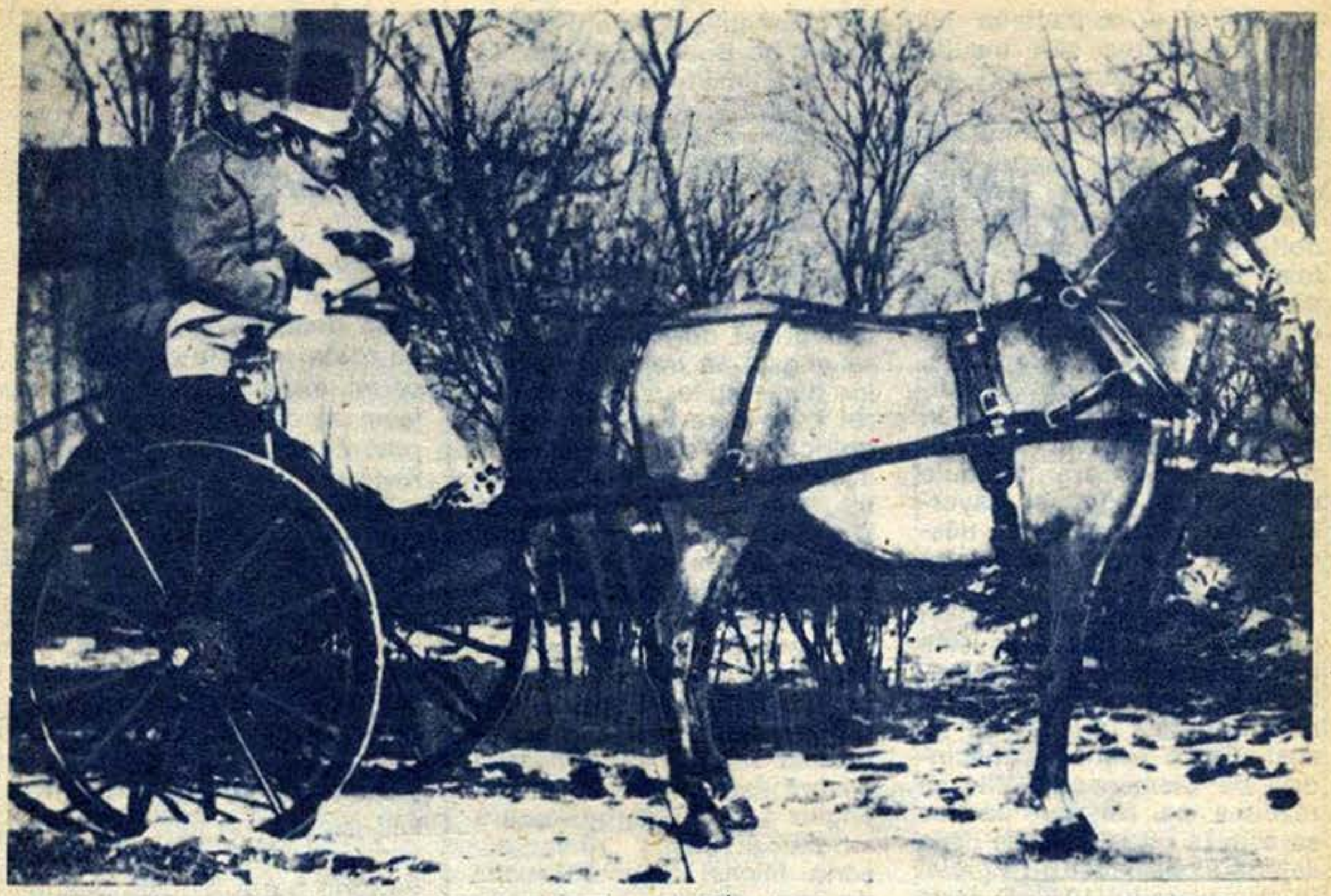

Ultima plimbare a lui Rudolf prin Viena, în ianuarie 1889, cu numai două zile înainte de a muri

obține informații de la poliție: urme adînci în fața ferestrei, urme pe scară, urme de sînge provenind probabil de la unul dintre bandiți, rănit de Rudolf. Grupul ar fi plecat, nestînjenit. În afară de aceasta, trebuia făcută legătura cu alte evenimente importante: asasinarea regelui Portugaliei Carol I și a fiului său cel mare, Ludovic-Filip, de către republicani; abdicarea lui Manuel II, alt fiu al lui Carol I, doi ani mai tîrziu, în 1910. Și, pentru a aduce o notă tulburătoare, să ne amintim că împăratul Carol și împărăteasa Zita au fost trimiși de puterile occidentale în 1921, într-o posesiune portugheză, Madera.

Zita îl implică pe Clemenceau

Teza asasinatului politic nu era nouă atunci cînd Zita a hotărît să-și facă dezvăluirile despre Mayerling. Ea aparținea numeroaselor ipoteze născute vreme de aproape un secol. Dar, evident, faptul că

Zita de Habsburg contestă teza oficială a sinuciderii

ultima împărătească a Austriei este aceea care se pune garanție conferă cu totul altă greutate acestei versiuni.

De atunci, din 1983, istoricii sînt tot divizați. Unii rămîn partizani a ceea ce se poate numi versiunea oficială: subminat de divergențele sale politice profunde cu tatăl său — care, de altfel, îl ținea departe de putere —, răvășit de boală — suferea, între altele, de dureri atroce de cap, care-l conduseseră pînă la abuzul de morfină —, nefericit în căsnicie, Rudolf era un om îmbătrînit prematur și pradă gîndurilor despre sinucidere, venite poate și de la instabilitatea legendară a familiei Wittelsbach, prin mama sa, Elisabeta; întîlnind o femeie — Mary Vetsera — destul de îndrăgostită de el pentru a-l urma în moarte —, ei ar fi ucis-o, apoi s-ar fi sinucis.

De ce, se va spune, a așteptat împărăteasa Zita atîta amar de timp și de ce s-a hotărît în sfîrșit să vorbească? Unul dintre frații săi, prințul Xavier de Bourbon-Parma, mărturisise: „Știu dintr-o sursă de încredere... că pumnul drept al arhiducelui Rudolf a fost tăiat de o lovitură de sabie". Și prințul leagă această moarte de aceea a regelui Ludovic II de Bavaria, cei doi suverani fiind catalogați „antiprusaci".

Întoarcerea Zitei în Austria, în toamna lui 1982, după mai bine de 60 de ani de exil, a provocat, bineînțeles, un șoc.

O reluare a contactelor cu austriecii putea să-i insufle dorința de a le dezvălui secretele istorice pe care le deținea. De altfel, ea promisese defunctului ei soț, Carol I, însărcinat de Franz Iosif să reabiliteze memoria lui Rudolf, să facă aceste dezvăluiri. Profund religioasă, împărăteasa admitea cu greu că versiunea sinuciderii, cu atît mai mult cu cît era falsă, continua să fie ipoteza oficială. Ea însăși precizase în cursul unuia dintre interviurile ce i se luaseră: „Trebuie să înceteze legenda Mayerling". Iar vîrsta sa — se născuse în 1892 — o obliga să nu mai amîne.

Între numeroasele ecouri pe care le-au trezit spusele împărătesei în presa internațională, unul dintre ele este interesant de menționat. El susținea în esență: implicîndu-l pe Clemenceau, Zita se răzbuna pe cel care făcuse să eșueze tentativele de pace separată ale Austro-Ungariei în primăvara lui 1917. O carte recent apărută va putea, fără îndoială, să dea un răspuns la acest atac. Este vorba despre o biografie a lui *Carol de Habsburg, ultimul împărat, 1887-1922*, de Michel Dugast-Rouillé, prefațată de Pierre Chaunu. Autorul acordă un spațiu foarte larg ofertelor făcute de Carol I aliaților, prin intermediul Franței, o pace în afara Germaniei. În ipoteza adepților asasinatului politic figurează — am văzut deja — un vast complot politic. Mayerling nu ar fi decît una dintre verigile unui lanț în care și-ar avea loc, de asemenea, asasinatul de la Sarajevo, o altă tragedie, care l-a costat viața pe noul moștenitor al tronului Austro-Ungariei. Ceea ce ne conduce direct la Marele război din 1914-1918.

În noiembrie 1916, foarte lunga domnie a lui Franz Iosif s-a încheiat. I-a urmat la tron strănepotul său, un om tînăr, profund iubitor de pace. De doi ani, Carol ocupa funcții foarte importante pe front și era la curent cu realitățile războiului. El i-a însărcinat atunci pe doi dintre cumnații săi, prinții Sixt și Xavier de Bourbon-Parma, să se ducă în Franța și să intre în contact în secret cu guvernul, pentru a-l informa despre intențiile sale, Sixt fiind intermediarul „oficial" al împăratului.

Prima întîlnire a avut loc în februarie 1917, cu Jules Cambon. În martie, Sixt a fost primit de Poincaré, care se angaja să transmită aliaților declarațiile scrise de Carol I, pe care i le dăduse interlocutorul său. La sfîrșitul aceleiași luni, prințul i-a întîlnit din nou pe Poincaré și Cambon, dar între timp Briand lăsase loc la afacerile externe lui Ribot, care nu catadicsise să se deplaseze. Sixt era purtătorul unei noi scrisori a lui Carol I. Pînă la urmă a putut să-l vadă pe Ribot de două ori. Acesta și-a asumat sarcina să vorbească despre asta cu omologul său englez Lloyd George, care a strigat: „E pace". „Niciodată, scrie Michel Dugast-Rouillé, nu se găsiseră atît de aproape de sfîrșitul ostilităților".

Și totuși, la 22 aprilie, Jules Cambon a remis prințului Sixt răspunsul negativ al Antantei la oferta împăratului. Acest refuz era motivat de faptul că „propunerile austriece nu menționau revendicările Italiei, care nu este dispusă să renunțe la nici una din condițiile pe care le pusese la intrarea în război alături de aliați".

Speranțele se spulberaseră. O nouă tentativă în săptămînile care au urmat s-a soldat de asemenea cu un eșec. Statele Unite au intrat în război. Președintele Wilson nu avea nici un fel de simpatie pentru monarhia austriacă. Însuși ministrul lui Carol I, Czernin, nu juca pe față. Avea de altfel să fie pus sub acuzare de Clemenceau în plenul Parlamentului francez. Fusese ratată o ocazie de a stăvili războiul. Dar, poate, spiritele epocii nu erau coapte pentru o asemenea decizie. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

HOLOCAUSTUL ROMILOR

(Urmare din p. 75)

seră de a mai suferi. Nu mai cereau altceva de două zile.

Dar eu nu voiam să mor. Între două crize, mă agățam cu toate puterile de speranța ce-mi mai rămăsese. Mă sileam să deschid ochii spre a privi cerul printre gratiile ferestrei.

Își aranjează documentele, închide dosarul cartonat.

— M-am gîndit deseori la aceste țigănci. Erau două unguroaice tinere, trăiseră un timp în Franța, în sud. Pe una o chema Antonia, avea între 16 și 20 de ani, pe sora sa, puțin mai mare decît ea, o chema mi se pare Victoria sau Amalia. Își mușcau pumnul ca să nu țipe. Le revăd. Victoria purta o fustă neagră cu flori roșii. Antonia un corsaj roșu. Și ochii lor negri, ochii lor negri care plîngeau într-una. De ce? de ce, Dumnezeule! Ar fi trebuit să le spun povestea copilăriei mele. Eu m-am născut în Bourgogne, la Gissey-le-Vieil, părinții mei erau funcționari la căile ferate. În 1916, se aflau acolo numeroase cete de țigani care fugeau de război. Erau înfometați. Într-o zi m-am jucat pe marginea șoselei cu cei trei frați ai mei. Țiganii au venit pe șosea și au început să ne fugărească cu ciomegele lor. Noi am reușit să fugim. Părinții mei au depus plîngere. Au spus că țiganilor le era foame și că voiau să ne mănînce.

Și Anne-Marguerite Dumilieu adăugă:

— Fiindcă se povestesc mereu asemenea lucruri copiilor, țiganii sînt persecutați. Germanii știau bine asta! ■

Traducere de
Paul B. MARIAN

CONSTANTIN BRÂNCUŞI

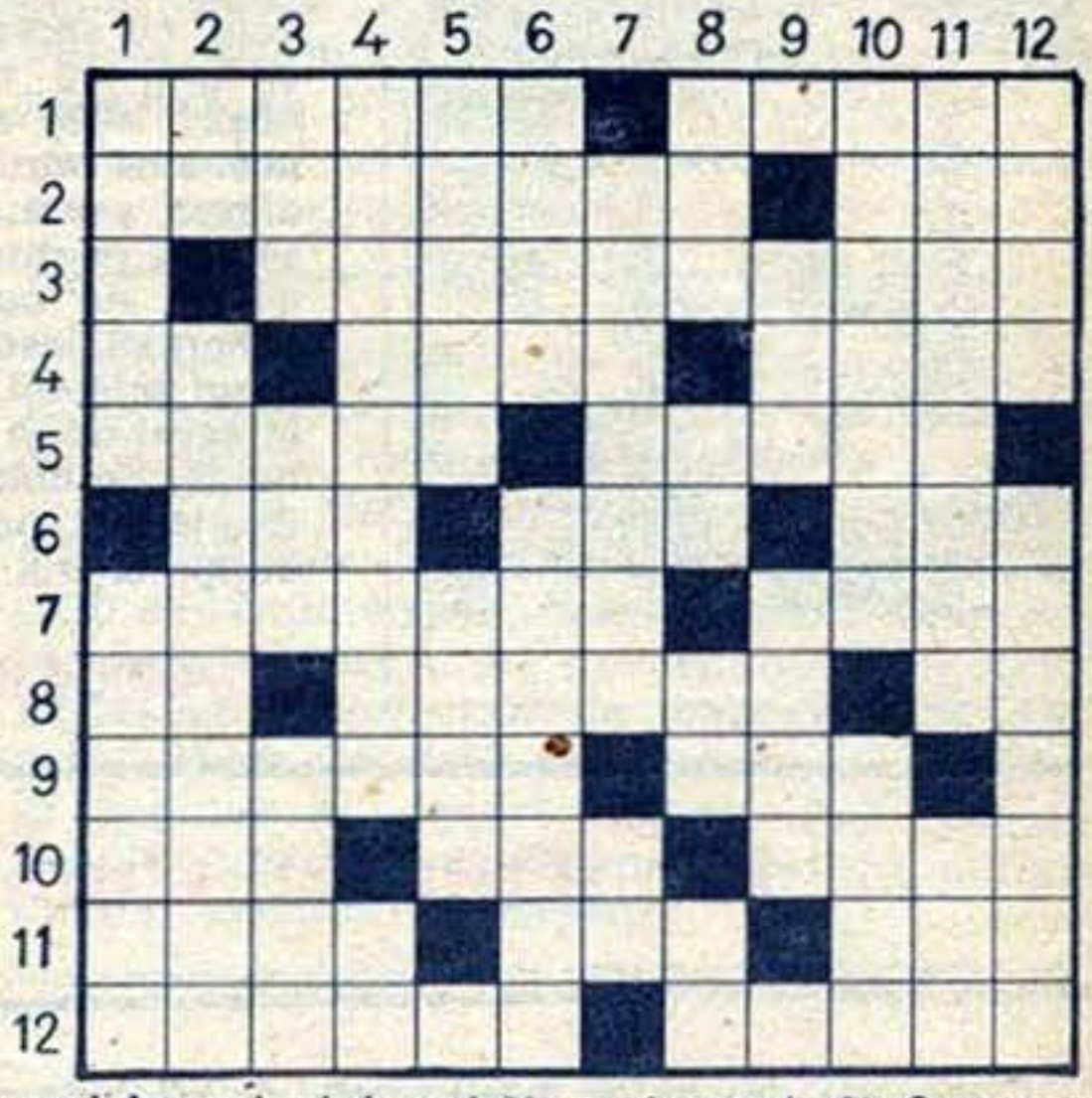

ORIZONTAL: 1) Sat în județul Gorj, în care se naște în anul 1876 marele Constantin Brâncuși - Distins exeget al operei brâncușiene, autor al unor importante lucrări asupra creației genialului sculptor gorjan (Radu). 2) „Cap de...", sculptură realizată de Constantin Brâncuși în perioada studiilor de la București - Analiză (abr.). 3) Atribut conferit orginii sociale a lui Brâncuși. 4) Elena Radu - Trestie - De tăria pietrei sau a metalului, folosite ca material brut în sculptură (masc. pl.). 5) Pădurice de sălcii pe margini de ape, peisaj îndrăgit de Brâncuși în plimbările sale rurale - Grafician și pictor român (n. 1895) care în anul 1925 se exprima astfel despre Brâncuși: „Opera lui zguduie pe cel ce vine în fața ei curat și credincios ca în fața naturii" (Marcel). 6) Culoarea marmorei bătînd în albastru, în care creează Brâncuși celebrul său „Pește" în 1930, aflat în prezent la Muzeul de artă modernă din New York - Miruit - Individ. 7) Produs de origine vegetală, folosit în sculptură, pentru trasarea liniilor viitoarelor opere (pl.) - Localitate în India. 8) Olga Cresin - A se instrui în vederea unei activități viitoare, asemenea lui Brâncuși intrat în atelierul lui Rodin la Paris - Cap de artist! 9) Periodic - Localitate în Austria. 10) Produs galinaceu, al cărui oval i-a inspirat lui Brâncuși geniala lucrare „Începutul lumii" (pl.) - „... de copil", bronz realizat în anul 1905 și aflat actualmente la Muzeul de Artă al României - Sculptură de Brâncuși reprezentîndu-l pe generalul medic Carol Davila (1903), ulterior amplasată în curtea Spitalului militar din București. 11) Șiret - Lemn tare de proveniență exotică, apreciat de sculptori pentru calitățile sale - Divinitate păgînă. 12) Poartă... nebrâncușiană - Țel suprem urmărit și atins de Constantin Brâncuși prin întreaga sa activitate de geniu.

VERTICAL: 1) Profesor la Școala națională de arte frumoase din București, unul dintre primii îndrumători ai lui Brâncuși între anii 1898-1902 (Vladimir) - Pasăre eternizată într-o renumită sculptură brâncușiană, păstrată în Muzeul de Artă de la Paris (pl.). 2) Puse-n boxă! - Celebru monument funerar de Brâncuși (bronz, 1907) a cărui copie se află și la cimitirul Belu din București (neart.). 3) Biblioteca pentru toți - Nota redacției române (abr.) - Vas de lemn pentru luatul făinii. 4) Așa cum devenea Brâncuși (după mărturiile contemporanilor săi) atunci cînd întîlnea ignoranța, prostia sau vanitatea - Cap de rînd! 5) Interval pe portativ - Singular, asemenea lui Brâncuși în peisajul artistic universal. 6) Comună în județul Bacău - Așa cum apar operele lui Constantin Brâncuși, aflate fără pereche în muzeele lumii. 7) Punct invizibil către care tinde Coloana de la Tîrgu Jiu, simbolizînd veșnicia eroismului românesc - Prepoziție. 8) Farmacist francez (1834-1897) - Campion - Bluză rustică, cu care a împodobit-o sculptorul pe tînăra irlandeză Eileen Lane, cînd a venit cu ea la Hobița (pl.) - Primele din cinci! 9) Adnotare (abr.) - Tip de constituție genomică (biol.). 10) Spiralat - „... adormită", operă brâncușiană realizată în anii 1909-1910 în atelierul său din Paris (pl.). 11) A-și încreți sprîncenele a nemulțumire - Între cal și călăreț. 12) Cortegiu - Celebru monument funerar sculptat de Brâncuși în piatră (1910) și aflat în cimitirul Montparnasse din Paris.

Dicționar: ATTA, IBM, VEE, AABB

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Atentate de-a lungul istoriei*: CEZAR - FORMIS - ALEXANDRU - OA - LA - ATENA - PRR - IGI - HR - DRAGA - NASO - OI - UZAJ - EBOSA - RUDA - E - SASCUT - DI - SV - CL - ARCO - OTTO - U - ARE - SA - RE - PU - LUCCHENI - PRECIZA - AZIZ - CORDAY - AMICI

Soluția jocurilor din numărul trecut:
p. 39 Spartacus (SPART/A-CU-S)
p. 94 C a r o l a p l e c a t l a p a l a t (CA-R-O-LA-P/LE-CA-T-LA-P/A-LA-T)

ISTORIA ȘI ȘCOALA

Pornim deci la drum, dragi cititori și abonați din școli.

Deschidem această nouă rubrică, așa cum deschizi o fereastră spre un orizont miraculos. Ce se ascunde acolo? Ce semne vin dinspre viitor?

O rubrică a prieteniei, a colegialității, sub semnul începutului de drum. Căci, ne place să credem, cu speranța căutătorilor de comori, că dintre colaboratorii noștri, aflați acum încă la vîrsta uceniciei întru cunoaștere, se vor afirma, peste ani, nume de certă valoare pentru istoriografia noastră. Și nu numai pentru ea.

Pornim, deci, la un nou drum, dragi prieteni, cu gîndul bun că în acest drum lung, lună de lună, număr de număr, rubrica noastră Istoria și școala **va fi așa cum o doriți: tînără.**

ISTORIA ȘI ȘCOALA

N. IORGA: Cum m-am făcut istoric

Cum s-au apropiat marii noștri istorici de cercetarea trecutului? Cum își amintesc de anii lor de școală? Care au fost primii lor pași în publicistica istorică? Ce oameni și cărți le-au marcat drumul în viață?

Și multe, multe alte întrebări privind anii de școală ai unor cunoscuți istorici români, dar și oameni de cultură, știință, artă își vor găsi răspuns în această pagină dedicată vouă, dragi prieteni din școli.

Începem deschizînd cartea de amintiri a lui N. Iorga, O viață de om, așa cum a fost, **la paginile primilor ani de școală, cînd trecutul românesc i se dezvăluie din tomurile culegerii de cronici publicate de M. Kogălniceanu sub titlul** Cronicele României **sau** Letopisețele Moldovei și Valahiei **(ediția a doua, București, 1872-1874). Să-l urmărim pe Iorga:**

„Se crede că un copil nu poate să înțeleagă decît într-o biată formă topită, spălăcită, vulgarizată și trivializată povestea de vitejie și de cîrmuire grea, de suferință lungă și de puțină bucurie amestecată în atîta amar, care alcătuiește istoria țerii și a nației sale. Încercarea făcută, fără nici o intenție și nici un plan, cu mine dovedește că nu e așa. E sigur că din foile cronicii pe care am cetit-o după plac, cînd ici și cînd colo, n-am tras nici o provizie de nume, nici o cantitate oarecare de date. Ceea ce se impunea minții mele, care se deschidea unor zări mai largi — și ce largi în timp și în spațiu erau acestea! — era întîmplarea, scena, și dintr-însa nu amănuntele, care pentru poveștile nescrise se înfig atît de adînc și trainic în memorie, ci impresia de total, senzația de viață. De viață trăită întocmai ca viața pe care o trăiam eu, dar aceea cu atîta zgomot și praf și sînge! Mă mutam pur și simplu în ea, în acea lume trăită cu un veac, cu două, cu mai multe în urmă. Din colțul odăiței cu tavanul jos și ferestrele mici de la cucoana Marghioala Vizdogeasa eu priveam încăierările și luam parte la judecățile Divanurilor; din Scaunul lor pecetluit cu zimbrul, Vodă vorbea de ajungeau cuvintele pînă la mine. Nu eram părtaș, dar că eram și eu un martur, de aceasta nu mă puteam îndoi. De atunci, de cînd stătusem cu Dabija-Vodă cel care nu bea decît din oala de lut, cu Alexandru Iliaș, care nu știa românește, dar era așa de bun, cu Duca bogatul, ale cărui pietre scoase din rinichi le-am privit de atîtea ori, cu Dimitrie Cantemir, prins, cu muscalii lui cu tot, în cursa de la Stănilești, am căpătat putința de a trăi aiurea, oricînd și oriunde, cu aceeași realitate ca și aceea de la care plecasem și la care, bogat de amintiri ciudate și rare, trebuia să mă întorc.

Nu m-am făcut istoric nici din cărți, nici de la profesori, nici prin metodele seminariilor; eram așa de cînd îmi aduc aminte și poate din ceea ce au lăsat în mine alții care pe vremea lor au văzut larg istoria țerii, și au și făcut-o".

„IUBESC FOARTE MULT ISTORIA"

Iată în această primă ediţie a paginii consacrate cititorilor şi prietenilor din şcoli, o scrisoare venită din Călimăneşti.

„Bună ziua,

Mă numesc Lungu Laura, *am 16 ani şi iubesc foarte mult istoria, în special cea antică. Citind recent o carte intitulată* O istorie a lumii antice *de Horia C. Matei, apărută în 1984, am găsit cîteva amănunte referitoare la regatul Nubian sau Nubia, situat în N-E Africii, la sud de Egiptul antic. Faptul că între Egipt şi această ţară se realiza un comerţ înfloritor, îndeosebi în anii 1991–1786 î.e.n. m-a determinat să cred că această ţară era dezvoltată din punct de vedere economic. Am devenit foarte curioasă şi am căutat şi alte amănunte referitoare la Nubia. Însă nu am mai găsit nimic. Aş vrea să cred că acest lucru se datorează numai faptului că biblioteca din oraşul meu, Călimăneşti, este cam săracă în domeniul istoriei. Aş fi deosebit de recunoscătoare dacă mi-aţi mai putea oferi dumneavoastră alte amănunte referitoare la acest subiect, sau printre cititorii revistei se va găsi cineva care să posede date despre Nubia".*

Îndeplinim dorinţa prietenei noastre, publicîndu-i adresa la care aşteaptă scrisorile celor pasionaţi de istoria străvechii Nubii: *LUNGU LAURA, str. Calea lui Traian, bl. B-1, sc. A, et. IV, ap. 12, Călimăneşti, jud. Vîlcea, cod 1079.*

Menţionăm că *Magazin istoric* a publicat articole pe această temă în nr. 4/1979, 5/1984 şi 1/1991.

„APRECIERE FĂRĂ NICI O RETICENŢĂ"

La ora cînd închidem această pagină, primim următoarea scrisoare din partea Inspectoratului şcolar judeţean Argeş, semnată de domnii inspector şcolar general prof. *Cornel Constantinescu* şi inspector şcolar prof. *Dumitru Stoica:* „Am primit adresa dvs. nr. 281/9.VII.1992, prin care propuneţi realizarea unor acţiuni de popularizare şi colaborare cu redacţia revistei *Magazin istoric,* publicaţie căreia îi acordăm aprecierile noastre fără nici o reticenţă.

Ne exprimăm gratitudinea pentru gestul de bunăvoinţă care ne onorează, dar ne şi obligă, asigurîndu-vă tot concursul nostru în acest domeniu".

Mulţumim pentru dorinţa de colaborare exprimată, aşteptînd în continuare veşti despre activitatea inspectoratelor şcolare în domeniul istoriei, despre răspîndirea revistei în şcoli, despre cercurile şi muzeele de istorie, despre schimburile de experienţă, despre manuale şi programa şcolară etc. etc.

DOI PRIETENI

Despre pasiunea lor pentru istorie ne scriu şi cititorii noştri *MIRCEA JUREADĂ,* din *Suceava,* elev în clasa a X-a a Liceului „Ştefan cel Mare" din acest oraş, şi *MARINICĂ GEICĂ,* din *com. Vădăstriţa, jud. Olt,* care se recomandă „un adolescent", elev tot în clasa a X-a. Ambii corespondenţi ne împărtăşesc opiniile lor pe marginea revistei, scriindu-ne totodată ce ar dori să citească în paginile ei: despre războiul din Pacific, despre capitularea Japoniei, despre personalităţi politice româneşti.

PENTRU COLECŢIE

„Am primit cadou de la o doamnă din Bucureşti, fostă învăţătoare, colecţia *Magazin istoric,* dar este descompletată", ne scrie d-ra *CARMEN TATIANA BERDAN,* din *Adjud,* solicitînd s-o ajutăm în completarea colecţiei.

Datorită ajutorului dv. prietena noastră din Adjud va avea bucuria să deţină, în curînd, o colecţie completă *Magazin istoric.*

Deci, d-ra Carmen Tatiana Berdan, str. 1 Decembrie 1918, nr. 12, Adjud, jud. Vrancea, cod 5400, *solicită: nr. 1,3/1967; 10/1972; 10,11/1973; 1,3-6-12/1974; 5,11/1975; 2,3,8,10/1976; 1,3-5,8/1977; 6/1978; 2,4-12/1979; 1-12/1980; 1-11/1981; 1-12/1982; 1-3, 5-12/1983; 1-12/1984; 1-12/1985; 1,3-12/1986; 1-12/1987; 1-12/1988; 1-12/1989; 1, 2, 3, 5, 8, 10/1990; 2/1991; 5/1992; oferă: nr. 9/1967; 1, 4-11/1968; 4,9,11,12/1971; 5,8/1972; 7/1973; 2/1974; 3,8/1975; 11, 12/1976; 3,9/1978; 3/1979; 4-11/1991.*

AŞTEPTĂM SĂ NE SCRIEŢI

pentru aceste pagini, stimaţi prieteni şi cititori din şcoli, despre preocupările voastre, despre manuale şi programa şcolară, despre activitatea cercurilor de istorie, despre difuzarea revistei în şcoala sau în oraşul vostru, despre muzee şcolare, despre profesorii care vă îndrumă paşii în descoperirea universului istoriei, despre cărţi pe care le-aţi citit sau aţi dori să le citiţi, despre ceea ce aţi vrea să găsiţi în paginile noastre, despre prietenii voştri pasionaţi de istorie etc. etc.

Vă oferim, totodată, posibilitatea să puteţi lega noi cunoştinţe şi prietenii cu colegii voştri din ţară pasionaţi de istorie, publicîndu-vă adresele în cadrul acestei rubrici.

CITITORII SCRIU ISTORIE

POVESTESC VETERANII

Am publicat în nr. 7/ 1992 al revistei noastre, în cadrul acestei rubrici — pe care am reluat-o după o întrerupere de mai mulți ani — relatările unui cititor vrâncean privind omagierea postumă a Ecaterinei Teodoroiu, eroina căzută în toiul luptelor pentru apărarea libertății țării în primul război mondial.

Scrisori sosite în ultimul timp pe adresa redacției ne aduc și alte relatări din partea cititorilor privind evenimente de pe cîmpurile de luptă, atît ale primului război mondial, cît și ale celui de-al doilea. Sînt mărturii personale ale celor care, participanți la cele două mari conflagrații, au trăit din plin drama războiului. Multe dintre acestea, dat fiind caracterul lor strict personal, de rememorare a unor momente și fapte, dramatice, desigur, dar care se pierd în marele tragism al conflagrațiilor, nu sînt publicabile. Apreciem însă sentimentele celor care ne-au scris și le mulțumim pentru încrederea cu care ne onorează. Amintim, aici cîteva dintre aceste scrisori.

Dl. prof. pensionar Constantin D. Teișanu, **din Ploiești, sub titlul** Revanșa, **relatează despre luptele de pe Valea Nerei, din octombrie 1944. Dl. învățător pensionar** Constantin Grigoraș, **din satul Buhalnița, jud. Iași, în vîrstă de 84 ani (mulți înainte!) ne trimite amintiri din anii primului război mondial (înregistrate cu ochii copilului de atunci) și din iunie 1940, cînd se afla militar în Cornești-Bălți, Basarabia. Reținem acest fragment: „Lacrimi fierbinți mi-au brăzdat din belșug obrajii, alături de frații pe care-i lăsam în mîinile străinilor, stînd în porți și plîngînd strigau: «Cui ne lăsați fraților?». Penița refuză să mustească cerneală pentru a putea scrie ce am văzut și ce am simțit atunci. În trei zile trebuia să evacuăm Basarabia, acest frumos colț de țară unde fusesem învățător din 1927 pînă în 1934".**

Dl. Coriolan Suru, **din com. Sadova-Timiș, jud. Caraș Severin, ne scrie despre luptele de pe mare la care a luat parte, în timpul retragerii din Crimeea (vezi și** Magazin istoric, **nr. 7, 8/1992). Dl.** Marin I. Gănuci, **din București, sublocotenent în rezervă, își amintește de săptămînile și lunile de lupte din Crimeea, unde s-a aflat ca secretar al Biroului 3 operații din cadrul Statului major al Diviziei 2 vînători de munte, comandată de generalul Leonard Mociulschi. De altfel, numele d-lui Gănuci și faptele sale de arme în războiul din Vest sînt amintite de generalul L. Mociulschi în cartea sa de memorii intitulată** Asaltul vînătorilor de munte.

Mai consemnăm, de asemenea, amintirile trimise de dl. Nicu Desaga, **din Covasna, referitoare la evenimente din august-septembrie 1944 petrecute în comuna sa natală, Tulnici, jud. Vrancea, în urma retragerii armatei germane și a sosirii trupelor armatei roșii. Reținem această însemnare. „La punctul Mociaru, în apropierea tunelului, într-o casă părăsită, au fost găsiți ascunși un grup de cca 20 ostași nemți, în așteptarea nopții, pentru a merge mai departe. Nu au opus nici o rezistență, nu aveau arme, făceau parte dintr-o ambulanță sanitară. Erau toți cadre sanitare, avînd banderole albe, cu crucea roșie pe mînă. Fără nici o judecată au fost împușcați [de soldați sovietici] și încă de vii au fost aruncați în șanțul din tunel, care nu era destul de adînc, așa că s-au putut vedea cadavrele lor mult timp. Acolo se odihnesc oasemintele a peste 20 militari germani. Întîmplarea s-a petrecut pe data de 12 septembrie 1944 la punctul Mociaru, în casa lui Ion Fusaru".**

În fine, dl. inginer Nicolae Păun, **din Craiova, istorisește în fragmentul extras din cartea d-sale,** în necunoscut, **cîteva întîlniri pe care le-a avut la Berlin și Paris, în 1944 și 1946, unde s-a aflat ca specialist în problemele de material rulant C.F.R.**

Sînt, toate acestea, mărturii cu multiple semnificații ale celor care, în rîndurile armatei române, sprijiniți de întregul popor, au luptat pentru eliberarea țării și refacerea hotarelor ei firești.

La 25 octombrie 1944, în urmă cu 48 ani, armata română dezrobea ultimul colț de țară, alungînd vrăjmașii hitleriști și horthyști dincolo de hotarele pămîntului strămoșesc, angrenîndu-se, totodată, în grelele bătălii pentru înfrîngerea definitivă a celui de-al III-lea Reich.

Memoria celor jertfiți pe fronturile luptelor pentru apărarea pămîntului sfînt al patriei rămîne nestinsă în cugetele urmașilor, pomeniți fiind cu prinosul nostru de recunoștință și cinstire.

Și grupajul care urmează este un semn al neuitării peste timp a bărbăției și dîrzeniei cu care înaintașii au luptat pentru țară, pentru libertatea ei.

Și acum să urmărim relatările pe care le-am selectat pentru ediția din acest număr a rubricii. Nu înainte de a vă invita, stimați cititori care doriți să colaborați în cadrul acestor pagini care vă stau pe deplin la dispoziție, să ne trimiteți contribuțiile dv., ținînd seama de următoarele recomandări: articolele să nu depășească 2-3 pagini dactilografiate; nu ne trimiteți documente sau fotografii originale; articolele nepublicate nu se înapoiază.

Desigur, subiectele pe care urmează să le abordați în cadrul acestei rubrici le stabiliți dumneavoastră, colaboratorii noștri. Noi vă sugerăm doar cîteva teme, pe care intenționăm să le prezentăm — cu sprijinul dv. — în numerele viitoare. Scrieți-ne, așadar, despre istorici pe care i-ați cunoscut, despre evenimentele la care ați participat (Unirea de la Alba Iulia, răpirea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a nord-vestului Transilvaniei în vara lui 1940, 23 august 1944, 22 decembrie 1989 etc.), despre luptele din cel de-al doilea război mondial (Crimeea, Stalingrad, Mureș, Tatra etc. etc.), despre tradițiile înaintașilor dv. (părinți, bunici, străbunici), despre documente istorice deosebite pe care le aveți în colecțiile personale.

Vă așteptăm!

Ioan LĂCUSTĂ

Oarba de Mureş — monument al eroismului românesc

Se împlinesc în curînd 48 de ani de la marile bătălii din toamna anului 1944, cînd armatele române într-un superb efort eroic au dat peste cap rezistenţa inamicului în centrul Transilvaniei şi au deschis drumul spre eliberarea întregului teritoriu românesc aflat sub ocupaţie horthystă şi mai departe, înaintarea armatelor române şi sovietice în Cîmpia Panonică. Aprecierile analiştilor luptelor de pe Dealul Sîngeorgiu, inclusiv de la Oarba de Mureş, localitate situată pe latura vestică a acestui deal cu creste ce se ridicau pînă la 500 de metri, converg spre definirea poziţiei de pe malul drept al Mureşului drept „punctul cheie al apărării în această zonă", **iar comandantul Armatei a IV-a îl compară cu** „un aspirator care absoarbe toate forţele umane şi tehnice de luptă aflate la acea dată pe frontul din Transilvania". **Mai direct spus, dispozitivul inamic de la Oarba de Mureş era menit să oprească înaintarea armatelor române şi sovietice la nord de vremelnica frontieră stabilită prin dictatul de la Viena.**

Asupra acestei poziţii considerată inexpugnabilă s-au avîntat începînd de la 17 septembrie forţele reunite ale mai multor divizii româneşti provenind din toate părţile ţării. Ele au asaltat timp de două săptămîni dispozitivul inamic şi, în ciuda efectivelor insuficiente pentru o asemenea operaţiune ofensivă, cînd raportul dintre atacant şi apărător trebuie să fie de trei la unu, au trecut bariera de apă a Mureşului cu mijloace improvizate sau înot, după care s-au avîntat pe pantele abrupte ale dealului şi sub un foc infernal, care a provocat peste 11 mii de pierderi, au cucerit dispozitivul inamic. În rîndul lor este şi sublocotenentul Gheorghe Mihăiescu, învăţător în zile de pace, care în momentul cînd a ajuns în fruntea plutonului pe care-l comanda pe cota 463, şi-a rostit gîndul: „Niciodată picior de duşman să nu mai calce acest sfînt pămînt românesc!"

Despre eroismul celor care au luptat şi biruit la Oarba de Mureş ne vorbeşte şi documentul alăturat.

Dr. Gh. ŢUŢUI, veteran de război

ORDIN DE ZI, nr. 11 din 2 octombrie 1944
al comandantului
Diviziei a 9-a de infanterie, generalul Costin Ionaşcu

„OSTAŞI EROI AI DIVIZIEI 9 INFANTERIE

Zile grele şi însîngerate au venit prea repede şi tributul vostru de sînge a fost prea mare în timpul scurt ce s-a scurs de la 19-28 septembrie 1944.

Atacul de la Vîrful Viei (cota 477) din ziua de 17 septembrie 1944, asupra unui zid ce străjuieşte Mureşul, l-aţi dat cu un avînt care a nesocotit moartea. Atacurile de la 22 septembrie 1944 şi, apoi, 26 septembrie, ca şi toate atacurile şi contraatacurile date în celelalte zile, dincolo de Mureş pe Dealul Sîngeorgiu, vor trece în legendă...

Avîntul cu care aţi înfruntat moartea ce pîndea pe coastele înălţimii ei şi pe vîrfurile ei cu cotele 495,463 şi apoi 409 şi 435, întrece orice închipuire şi orice aşteptare. Atacul cotei 495, din ziua de 26 septembrie 1944, va rămîne ca exemplu. Cu piepturile voastre brave aţi vrut să spargeţi zidul de foc, dar prea mulţi au căzut rostind cuvintele: cota 495 sau 463! Sînt cotele blestemate, este creasta însîngerată. Am fost lîngă voi şi v-am văzut cum aţi trecut sub foc ucigător Mureşul, cum v-aţi agăţat pe coasta dealului printr-o drăcească pînză de foc, cum aţi căzut fără murmur în împlinirea ordinelor şi a datoriei şi cum şiruri întregi aţi revenit trecînd prin faţa mea spre spitale cu trupurile sfîrtecate. Am avut momente de mîndrie pentru ostaşii mei şi momente de strîngere de inimă cînd am văzut cum se macină cea mai frumoasă divizie a ţării.

N-avem dreptul încă să judecăm după rezultate, ci după sacrificiile voastre care au fost aşa de măreţe, iar acolo pe coastă, prin acoperiri care n-au arătat vederii noastre tot ce aţi înfăptuit, s-au petrecut acte de sacrificiu şi eroism legendar, ele trebuiesc cunoscute de toată lumea. În acea încleştare a morţii, aţi luptat cu un inamic viclean şi prea bine întărit şi nu v-aţi sfiit să daţi lupta faţişă, aţi luptat cu focul inamicului şi cu greutăţile terenului şi ale vremii, aţi luptat şi aţi învins cele mai mari piedici puse în calea voastră. Înfrăţirea între arme, între soldat, subofiţer şi ofiţer a fost sublimă, toţi s-au jertfit fără a precupeţi. Cînd se vor cunoaşte toate faptele voastre, veţi uimi lumea. Un fapt va rămîne însă pentru mine nepieritor, inima mea de comandant şi camarad a rămas strînsă de durere şi îndoliată pentru totdeauna pentru măreţele jertfe ce aţi făcut, dar şi înălţată că aţi făcut toate acestea gîndind şi la comandantul vostru care vă priveşte. Sacrificiile voastre vor cîntări greu în afirmarea drepturilor neamului nostru.

Bravi ostaşi!

Lupta nu s-a sfîrşit. Cei rămaşi ridicaţi-vă din nou, strîngeţi iarăşi rîndurile, căci noi zile de fapte măreţe ne aşteaptă.

Înainte pentru neam şi ţară. Drepturile noastre sînt izvorîte din sacrificiile noastre! Înainte!"

Marea ardea...

În timpul războiului, am fost îmbarcat ca voluntar pe distrugătorul „Regele Ferdinand", ca tunar antiaerian, și am luat parte la toate marile confruntări cu inamicul terestru, aerian și submarin. Datorită marei credințe în Dumnezeu, am scăpat cu viață, rănit de 3 ori, din marile confruntări cu inamicul și cu stihiile mării și cu furtunile înspăimîntătoare.

Era 10 mai 1944. Am primit ordin de plecare în misiune și la ora două noaptea am plecat cu un convoi de patru nave, dintre care țin minte că una era „România", vas poștal, care urma să încarce trupele de sacrificiu de la Sevastopol. Către ora 2 dimineața, am ajuns în fața radei Sevastopol, cam la distanță de 2-3 mile de țărm și ne-am pomenit întîmpinați de tunuri trăgînd în noi, calibru greu, care erau instalate în împrejurimile radei. Au pus reflectoarele pe noi, începînd o tragere intensă. Nu fuseserăm anunțați că, cu două zile înainte, Sevastopolul căzuse în puterea armatelor sovietice care forțau ocuparea peninsulei Chersones.

Răsărise soarele și am ripostat și noi cu 4 tunuri de calibru 120 și cu 2 tunuri navale și AA, unul de 88 mm și altul de 76 mm. Căpitanul Const. C. Constăchescu, comandantul artileriei, a tras cu toate tunurile noastre navale centralizat, pe o singură baterie la țărm. După cîteva minute, am redus la tăcere bateria inamică. Am continuat lupta mergînd cu toată viteza în rondou de apărare al navelor din convoi. În timp ce noi susțineam duelul de artilerie cu bateria de la țărm, navele din convoiul nostru s-au încărcat cu trupele ce veneau de la uscat cu diferite ambarcațiuni și cu tot ce puteau pentru a-și salva viața.

La lumina zilei, au început să vină de la aeroporturile din împrejurimile Sevastopolului formații de cîte 9 avioane, formînd un pod de dute-vino. Zburau la o înălțime mică, maxim 100 metri, dar cînd intrau în raza tunurilor automate nu mai aveau șansa să scape nici unul. Eu eram ochitor trăgător la tunul AA din prova, tun automat de 20 mm. Două avioane lovite n-au mai putut schimba direcția și s-au prăvălit în mare. Un sac de sîrmă cu 15-20 grenade, denumit coșul lui Molotov, a căzut pe tunul nr. 3 și a provocat un incendiu. Unii servanți au fost răniți.

La noi, pe distrugător, au venit circa 500-600 oameni, dar unii din ei au murit secerați de explozii și de gloanțe, mitraliați de avioanele sovietice care nu cedau lupta. Eu am tras intens cu tunul meu automat.

La prova, pe teugă, erau morți din acei care veniseră să se salveze. Dintre cei care erau răniți mai ușor îmi încărcau tunul. Căpitanul Costăchescu, comandantul artileriei, s-a dezbrăcat și a rămas numai în cămașă, a sumes mînecile și trăgea cu tunul de 88 mm, căci pierduse doi servanți. Atunci am primit o bombă din avion, care a căzut într-un tanc de combustibil, dar nu a făcut explozie. Bomba se găsește acum la Muzeul Marinei din Constanța. Am fost loviți și sub linia de plutire pe unde a început să intre apă și să ne inunde. Am astupat găurile cu dopuri de lemn în număr de nouă. Fiind presiunea mare, apa se infiltra mereu, amenințînd nava să se scufunde. În acest timp, cît noi ne luptam să mai salvăm ce se mai putea, alte nave din convoi au fost lovite. Marea ardea în flăcări. Ne-am retras lăsînd în urma noastră pierderi de circa 10 000 de oameni și patru nave scufundate.

Aviația ne urmărea, dar antiaeriana noastră trăgea intens. Distrugătorul era ca un cîine rănit, care se tîra numai cu două picioare. Ne îndepărtasem cam la 60-70 mile de Sevastopol și acum ne apropiam de țărmul patriei cu circa 20 morți la bord și 40 răniți. După 48 ore de luptă cu moartea, au început să apară la orizont țărmul și pămîntul țării. Atunci au apărut avioanele noastre și ne-au somat să lansăm semnalele de recunoaștere care în timp de război se schimbau din trei în trei ore. O formație de trei avioane românești ce zbura razant cu marea ne-a recunoscut și ne-a escortat pînă am intrat în portul Constanța. Am acostat în fața gării maritime. ■

Marin PARODEL,
veteran de război, 1941-1945,
pietrar, Cimitirul central din Constanța

ISTORIE TRĂITĂ

După cum știți, Fundația Culturală Magazin Istoric, în colaborare cu Editura Presa Națională, a tipărit lucrarea Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii, **176 pagini de text și 16 planșe, care costă numai 149 lei.**

Volumul reunește, pentru prima dată, mărturii din presa epocii — multe din publicații rare sau greu de găsit astăzi —, documente de arhivă, scrisori și fotografii din colecția familiei fostului prim-ministru al României, asasinat de legionari.

Cum mulți cititori și-au exprimat dorința de a procura această lucrare, întrebîndu-ne unde o pot găsi, precizăm că volumul Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii **se află de vînzare doar la sediul revistei noastre.**

Au mai rămas puține exemplare.

Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii **— o carte care nu trebuie să lipsească din biblioteca nici unui iubitor de istorie.**

DIALOG CU CITITORII

ISTORIE ÎNCĂ VIE ŞI DUREROASĂ

Doamna FLORICA COSTEA, economistă pensionară, din Bucureşti, **care se recomandă** abonată la **Magazin istoric** de la apariţia primului număr, pînă în prezent şi în viitor, **ne trimite următoarele:**

În ultimul timp, tot mai frecvent au fost publicate documente de arhivă, care scot din umbră fapte cutremurătoare din istoria ultimei jumătăţi de secol.

În **Magazin istoric,** nr. 6 (303) din iunie 1992, în ciclul **1945. Din vremea calvarului** este publicată stenograma convorbirilor din 03.03.1945 la Comisia Aliată (citeşte sovietică) de Control din Bucureşti, cu privire la repatrierea basarabenilor şi bucovinenilor refugiaţi în România.

Întîmplarea a făcut să primim acest număr chiar în ziua în care soţul meu nu a putut să-şi ridice certificatul de proprietate de la poştă, deoarece locul naşterii era, comunicat în tabel, comuna Târnauca — U.R.S.S. (una din cele 9 comune care formează Ţinutul Herţa) în timp ce în actul de identitate este com. Târnauca, jud. Botoşani, ştiut fiind că judeţul Dorohoi nu mai exista.

După lectura documentului intitulat **Repatrieri silite,** care ne-a atras imediat atenţia, şocul a fost atît de puternic, încît mi-am dat seama că drama trăită de familia soţului meu a lăsat urme sufleteşti irepara-bile.

După Revoluţia din decembrie 1989 şi destrămarea U.R.S.S., cetăţeni români născuţi în vatra românismului, în patria lui Ştefan cel Mare şi Sfînt, sînt în continuare stigmatizaţi ca născuţi şi deci originari din U.R.S.S.

Dacă atunci, în 1945, cînd în România era armata de ocupaţie sovietică, nu i-au ridicat familia şi nu au făcut-o pentru că au fost evacuaţi înainte de 28.06.1940, deci nu au avut paşaport sovietic, de ce totuşi au figurat de atunci şi în prezent (iunie 1992) orginari din U.R.S.S. Cine are interes să menţină o astfel de evidenţă şi în ce scop? Ignoranţă sau rea voinţă?

Data şi locul naşterii sînt numai cele menţionate în certificatul de naştere. Orice modificare este un fals.

În această situaţie se găsesc în prezent zeci de mii de români născuţi în localităţi situate în judeţele româneşti cotropite de armata sovietică.

Nu cei în cauză trebuie să umble pe drum ca să demonstreze că sînt români din judeţul Dorohoi (sau altul), ci la Serviciul de Evidenţa Populaţiei trebuie să se renunţe la tabelele întocmite de Comandamentul sovietic din România în 1945 şi să se comunice modificările legale la toate secţiile de poliţie.

Am scris aceste rînduri ca să vedem cu toţii, încă o dată în plus, că ceea ce pare istorie este încă prezent viu şi dureros.

CUCERIREA REDUTEI

I. BUTUM, din Timişoara, **membru al Societăţii numismatice române, ne trimite fotografia alăturată a unui basorelief (dimensiuni 265 x 270 mm), închinat eroicilor ostaşi români care, în august 1877, au luptat la Plevna, cucerind la 30 august/11 septembrie 1877 reduta Griviţa 1, în urma uneia dintre cele mai mari bătălii ale Războiului de Independenţă. Au căzut atunci eroic pentru patrie maiorul Gheorghe Şonţu, căpitanul Valter Mărăcineanu, împreună cu alţi aproape 800 de soldaţi.**

O REVENIRE NECESARĂ

În urma sesizărilor primite din partea a numeroşi cititori (MIRCEA RUSNAC, din Reşiţa, **LOCIC MIHAI, din** Bucureşti, **VINCENZO SPERI, din** Piteşti **şi alţii),** Direcţia Arhivă şi Documente Diplomatice **din Ministerul afacerilor externe ne comunică:**

„În lista miniştrilor afacerilor de externe ai României, publicată în nr. 7 (304) din iulie a.c. al revistei, au fost omişi următorii miniştri de externe:

Ion Gigurtu 1 iunie 1940-28 iunie 1940

Constantin Argetoianu 28 iunie 1940-4 iulie 1940

Mihail Manoilescu 4 iulie 1940-14 septembrie 1940

Mihail Sturdza 14 septembrie 1940-27 ianuarie 1941

Ion Antonescu 27 ianuarie 1941-29 iunie 1941

Vă rugăm să faceţi cuvenita rectificare".

NU LA 24 AUGUST, CI LA 7 MAI 1944

Domnul VLAD DAVIDESCU, din Bucureşti, **ne scrie:** Cu referire la fotografia din pagina 5 a revistei **Magazin istoric,** nr. 8 (august) 1992, privind blocul „Cartea Românească", în nume propriu şi cu acordul altor moştenitori ai marilor acţionari ai fostei „S.A. Cartea Românească", fac precizarea că imobilul Centralei „Cărţii Româneşti" a fost bombardat, incendiat şi distrus de aviaţia americană în dimineaţa zilei de Paşti, duminică **7 mai 1944** şi nu de aviaţia hitleristă, la **24 august 1944.**

Pentru respectarea riguroasă a adevărului, vă rog a dispune efectuarea cuvenitei rectificări.

CONTENTS (Romanian History) **P.P. Negulescu** Forms of Historical Life • **G. Barițiu** (1812-1893) Sarmizegetusa in Ruins • **A. Năstase** The Ministry of Foreign Affairs — 130 Years Old • **P. Cernovodeanu** Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIII-th Century; V) • **C. Popișteanu** Moscow: 11-12 September 1944. A Romanian Minute of the Armistice Conference (II) • **R. de Weck** Recollections from Bucharest (1944-1945; III) • **M. Ștefan, Gh. Neacșu** Testimonies About Ana Pauker' Role in Early Communist Regime • **M. Radnev** 1940-1944. Witnesseson Northern Transylvanian Jews' Fate (II) • **G.T. Kirileanu** 1921. Librarian in the Royal Palace (V) • Ex-liberal Minister V. Iamandi (1891-1940) against the Iron Guard • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (VII) • **I. Lăcustă** 1916-1918. Dialy Notes from N. Lupu-Kostaki (III) • **R. Theodorescu** The Death of Constantin Brâncoveanu (1714) by Artistic Symbols • **M.M. Székely** Representations of Boyards and Their Wifes (II) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **P.P. Negulescu** Modes de la vie historique • **G. Barițiu** (1812-1893) Les Ruines de Sarmizegetusa • **A. Năstase** Le Ministère des Affaires Etrangères — 130 ans • **P. Cernovodeanu** La Société roumaine à l'époque phanariote (XVIII siècle; V) • **C. Popișteanu** Moscou: 11-12 septembre 1944. Une minute roumaine de la Conférence d'armistice (II) • **R. de Weck** Mémoires de Bucarest (1944-1945; III) • **M. Ștefan, Gh. Neacșu** Des témoignages inédits sur le role d'Ana Pauker en 1944 • **M. Radnev** 1940-1944. Le sort des Juifs du nord de Transylvanie: nouveaux documents (II) • **G.T. Kirileanu** 1921. Bibliothécaire au Palais Royal (V) • L'ex-ministre libéral V. Iamandi (1891-1940) contre La Garde de Fer • **C.C. Giurescu** Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (VII) • **I. Lăcustă** 1916-1918. Les notes de N. Lupu-Kostaki (III) • **R. Theodorescu** La mort de Constantin Brâncoveanu (1714) dans des symboles artistiques • **M.M. Székely** Images des boyards, des leur femmes et filles (II) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **П. П. Негулеску** Формы исторической жизни • **Г. Барицю** (1812-1893) Руины Сармизеджетузы • **А. Нэстасе** Министерству Иностранных Дел — 130 лет • **П. Черноводяну** Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в; V) • **К. Попиштяну** Москва 11-12 сентября 1944 г. Румынское резюме Конференции о перемирии (II) • **Р. де Век** Воспоминания из Бухареста (1944-1945; III) • **М. Штефан, Г. Някшу** Роль Аны Паукера в 1944 г. — Неопубликованные свидетельства • **М. Раднев** 1940-1944. Новые документы о судьбе евреев севера Трансильвании (II) • **Г. Т. Кириляну** 1921. Библиотекарь в Королевском Дворце (V) • Бывший либераль министр В. Яманди (1891-1940) против Железной Гвардии • **К. К. Джуреску** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (VII) • **И. Лэкуста** 1916-1918. Н. Лупу Костаки — записки (III) • **Р. Теодореску** Смерть Константина Брынковяну (1714) в художественных символах • **М. М. Секей** Варины и барыни (II) • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **P.P. Negulescu** Zeitbedingte Lebensformen • **G. Barițiu** (1812-1893) Sarmizegetusas Trümmer • **A. Năstase** Das Aussenministerium — 130 Jahre • **P. Cernovodeanu** Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; V) • **C. Popișteanu** Moskau: 11-12 September 1944. Eine rumänische Minute der Waffenstillstandskonferenz (II) • **R. de Weck** Erinnerungen aus Bukarest (1944-1945; III) • **M. Ștefan, Gh. Neacșu** Ana Pauker in unbekannte Zeugnisse • **M. Radnev** 1940-1944. Neue Zeugnissagen über die Juden-Zwangsverschleppungen aus Nord-Transilvanien (II) • **G.T. Kirileanu** 1921. Bibliothekar im Königlichen Palast (V) • Der ex-liberale Minister V. Iamandi (1891-1940) gegen die Eiserne Garde • **C.C. Giurescu** Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (VII) • **I. Lăcustă** 1916-1918. N. Lupu-Kostakis Aufzeichnungen (III) • **R. Theodorescu** Constantin Brâncoveanus Tod (1714) als Sinnbilder in Kunstwerken • **M.M. Székely** Bojaren und Boyarinenbilder (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **P.P. Negulescu** Formas de vida histórica • **G. Barițiu** (1812-1893) Las ruinas de Sarmizegetusa • **A. Năstase** El Ministerio de Asuntos Exteriores — 130 años • **P. Cernovodeanu** La sociedad rumana en la época fanariota (s. XVIII; V) • **C. Popișteanu** Moscú el 11-12 de septiembre de 1944. Una minuta de la Conferencia de la tregua (II) • **R. de Weck** Recuerdos de Bucarest (1944-1945; III) • **M. Ștefan, Gh. Neacșu** Ana Pauker en confesiones inéditas • **M. Radnev** 1940-1944. Nuevos testimonios sobre el destino de los judios del norte de Transilvania (II) • **G.T. Kirileanu** 1921. Bibliotecario en el Palacio Real (V) • El ex-ministro liberal V. Iamandi (1891-1940) contra la Guardia de Hierro • **C.C. Giurescu** Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (VII) • **I. Lăcustă** 1916-1918. Los apuntes de N. Lupu-Kostaki (III) • **R. Theodorescu** La muerte de Constantin Brâncoveanu (1714) reflejada en símbolos artísticos • **M.M. Székely** Imágenes de boyardos y boyardas (II) • En Bucarest, hace 50 ănos

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — București

ISSN 0541-88IX **Lei 100**

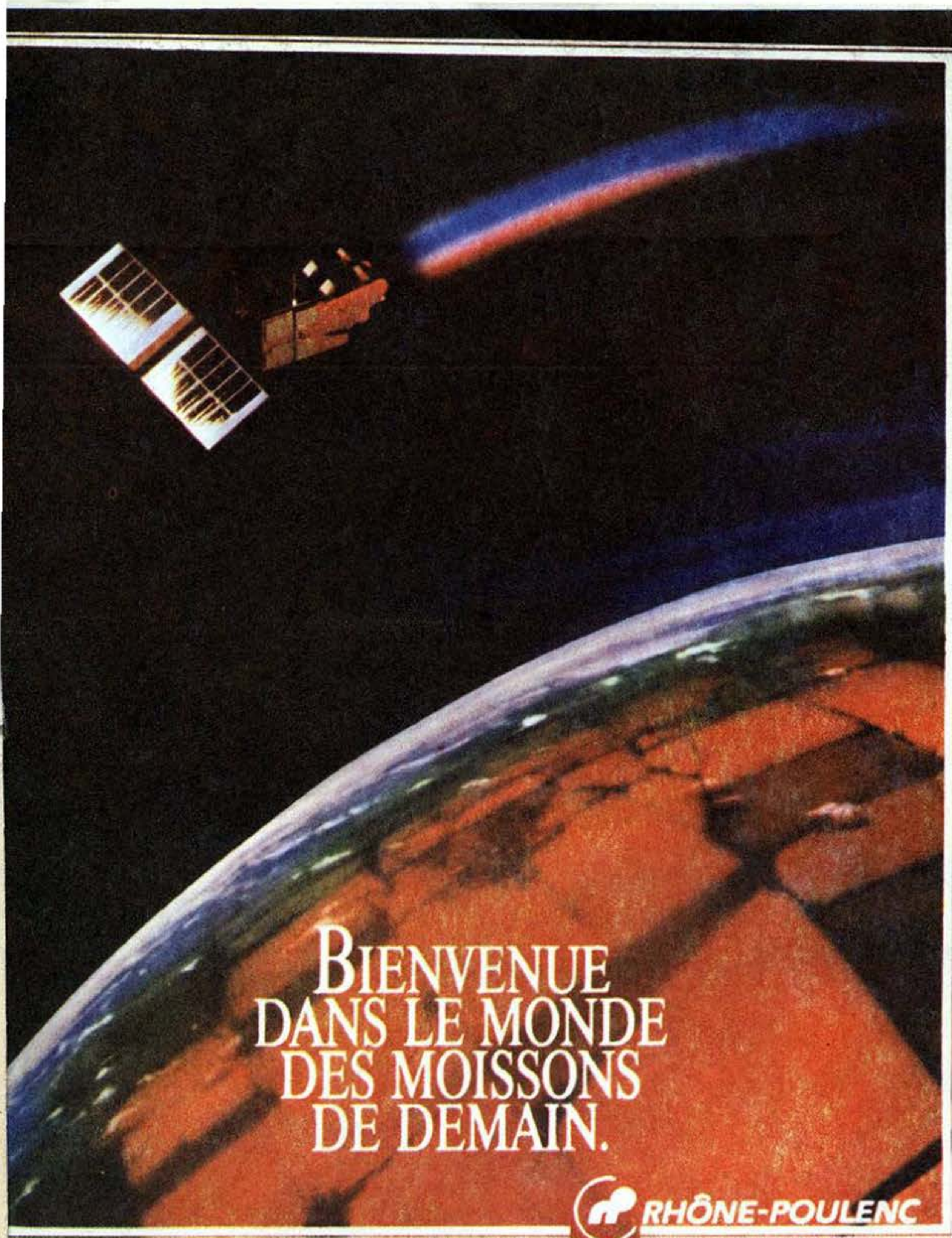

Présent sur 5 continents, avec 4000 produits et 30 molécules originales, Rhône-Poulenc est aujourd'hui le quatrième fournisseur mondial sur le marché de la protection des plantes. Ses filiales sont depuis longtemps des partenaires incontestés du monde agricole. Chaque jour, Rhône-Poulenc s'engage dans un effort permanent pour améliorer la qualité et la rentabilité de l'agriculture mondiale. Chaque jour ses chercheurs s'investissent davantage pour préparer les moissons de demain.

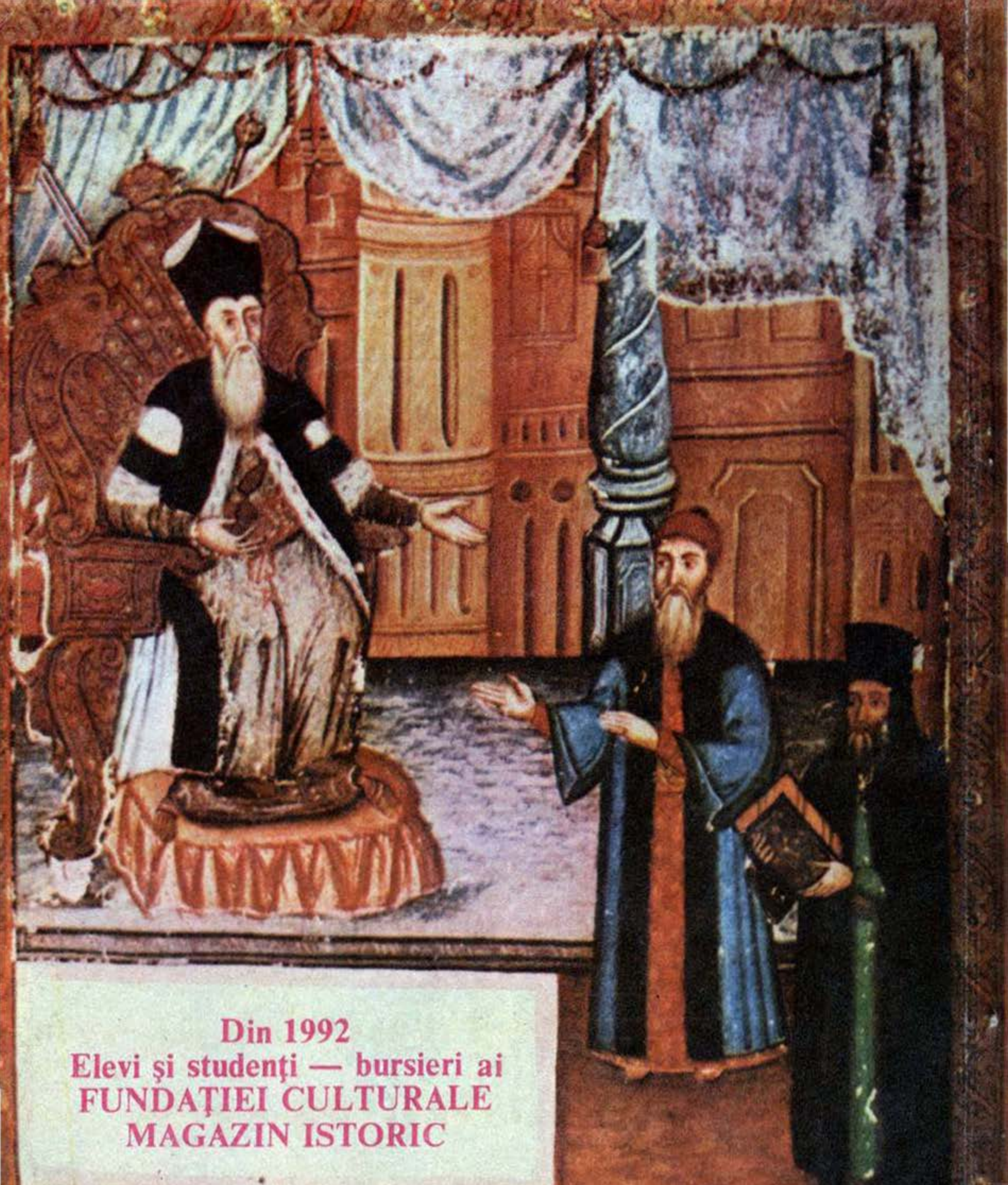

Din 1992
Elevi şi studenţi — bursieri ai
FUNDAŢIEI CULTURALE
MAGAZIN ISTORIC

magazin istoric